EKONOMIE

Lukáš Ulrych

Úvod do (makro) ekonomie pro odborářky a odboráře

ČMKOS

Friedrich Ebert Stiftung

Lukáš Ulrych

Úvod do (makro) ekonomie pro odborářky a odboráře

Obsah

Místo úvodu: Proč by se měli (nejen) odborářky a odboráři zajímat o ekonomii? 5

1. Co je to ekonomie? 6

1.1 Ekonomie jako společenská věda 6

1.2 Různé pohledy na definici ekonomie 6

1.3 Ekonomie: pozitivní vs. normativní pohled 6

1.4 Ideologické pozadí ekonomie 7

2. Ekonomie a společnost 8

2.1 Ekonomie a její role ve společnosti 8

2.2. Selhání ekonomie 8

2.3. V čí prospěch mluví ekonomie? 8

3. Základní pojmy tržní ekonomiky 10

3.1 Ekonomika 10

3.2. Trh 10

3.3. Poptávka 10

3.4. Nabídka 10

3.5. (Ne)dokonalá konkurence 11

3.6. Formy nedokonalé konkurence 12

3.7. Tržní ekonomika nebo kapitalistická tržní ekonomika? 12

3.8. Vznik tržní ceny zboží 12

3.9. Trh a příjmy 13

3.10. Tržní externality 14

4. Hospodářské ukazatele 16

4.1. Jak se zjišťuje kondice ekonomiky? 16

4.1.1. HDP a z něho odvozená měřítka 16

4.1.2. Nedostatky HDP jako ukazatele výkonu ekonomiky 17

4.1.3. Alternativní ukazatele výkonu ekonomiky 18

4.2. Inflace 18

4.2.1. Příčiny inflace podle různých ekonomických teorií. 19

4.2.2. Inflace: vítězové a poražení 19

4.3. Reálná, nominální, průměrná, mediánová mzda a Minimální důstojná mzda. 20

4.4. Nezaměstnanost 21

4.5. Produktivita práce 22

4.6. Ekonomický cyklus a jeho dopady na trh práce. 23

5. Hospodářská politika 24

5.1. Potřebuje tržní ekonomika stát? 24

5.2. Co je to hospodářská politika? 24

5.3. Liberální hospodářská politika 24

5.4. Intervencionistická hospodářská politika 25

5.5. Cíle hospodářské politiky. 29

5.6. Fiskální politika 25

5.7. Daně 25

5.8. Daně a výkon ekonomiky 26

5.9. Státní dluh nemusí být zlo 27

5.10. Monetární politika 29

5.11. Monetární politika a úroky 29

5.12. Politika a ekonomika 29

6. Ekonomika a spravedlnost 32

6.1. Ekonomie, politika a etika 32

6.2. Spravedlnost jako dodržování dobrovolných dohod 32

6.3. Spravedlnost jako férovost 32

6.4. Chudoba 32
6.5. Příjmové a majetkové nerovnosti v ČR 34
6.6. Spravedlivá mzda, technologie a odbory 36
6.7. Z čeho jsou živi úředníci? 37
6.8. Chudé a bohaté země 37
6.9. Minimální a zaručená mzda 38
6.10. Sociální podpora a její role 40
6.11. Báje o českém systému sociální podpory 42
6.12. Dva důchodové systémy 43
6.13. Srovnání důchodových systémů 43
7. O spravedlivých daních 46
7.1. Spravedlivé daně jako podíl společnosti na úspěchu 46
7.2. Principy spravedlivého zdanění 46
7.3. Je proporcionální zdanění spravedlivé? 46
7.4. Daně s ohledem na prospěch z veřejných výdajů 47
7.5. Daně jako náprava sociální nespravedlnosti 47
7.6. Proč zdanit více příjmy z kapitálu než z práce? 47
7.7. Nespravedlnost nepřímých daní 47
7.8. Ekologické daně 47
7.9. Daňová nespravedlnost v ČR 48
8. Současné trendy a výzvy pro zaměstnance 51
8.1. Outsourcing, globalizace a flexibilizace práce 51
8.2. Digitální platformy a švarcsystém 53
8.3. Digitalizace, automatizace, umělá inteligence 53
8.4. Globální oteplování 54
Zdroje 58

Místo úvodu: Proč by se měli (nejen) odborářky a odboráři zajímat o ekonomii?

Odborářky a odboráři se při své práci téměř neustále potýkají s ekonomickými záležitostmi. Nejde jen o různá čísla, jako např. ekonomické výsledky firmy, výše zisků, mezd, cen zboží a služeb, ale také o vysvětlení toho, co za těmito čísly a jejich změnami stojí. Proč by měli lidé, kteří se většinou věnují odborářské činnosti ve chvílích svého osobního volna poté, co jim skončila pracovní doba, ještě věnovat zvyšování povědomí o ekonomii? Nejlepší odpověď na tuto otázku podlé mého názoru dala britská ekonomka Joan Robinson. Podle ní „***Účelem studia ekonomie není získání hotových odpovědí na ekonomické otázky, ale naučit se nenechat se oklamat ekonomy.***" (Robinson 1978) a na pracovištích zaměstnavateli.

Problém rizika oklamání a manipulace je v českém prostředí o to větší, že ve veřejné debatě o ekonomických záležitostech prakticky zcela chybí kritický přístup. Často v médiích můžeme narazit na dávno vyvrácené mýty jako např. názory, že zvýšení minimální mzdy musí způsobit zvýšení nezaměstnanosti, výše příjmu je určena pílí, nebo že rovné zdanění každému měří stejně. Problémem je také velice nízká úroveň plurality názorů ekonomických debat. V médiích komentují ekonomické dění téměř výhradně ekonomové z velkých bank, kteří jsou navíc označování mylně jako nezávislí, ačkoli své výstupy musí konzultovat s firemními PR odděleními. Situace je o to horší, že do médií zvaní ekonomové takřka do jednoho vychází z tradic neoklasické ekonomické školy, jejíž prestiž však ve světě již dlouho bledne. Své ryze ideologické názory pak zpravidla prezentují jako výsledky ekonomické vědy.

Bez znalosti základů ekonomie můžete pouze stěží obhajovat úspěšně zájmy zaměstnanců, protože během vyjednávání se zaměstnavatelem budete utlučeni falešnými argumenty. Neznalost základů ekonomie neškodí pouze odborářům, ale také nám všem jakožto občanům. Nemůžeme bez něj správně porozumět společenskému dění, orientovat se v něm a hledat řešení různých společenských problémů. To jsou důvody, proč by každý z nás měl věnovat alespoň trochu svého cenného volného času ekonomii a ekonomickému dění. Ekonomie má zkrátka příliš velký vliv na naše životy, než abychom se o ni nezajímali a nechali ji pouze v rukou ekonomů. Stejně jako je nutné kontrolovat politiky, aby zastupovali naše zájmy, je nezbytné stát se aktivními ekonomickými občany. Jak říká ekonom Ha-Joon Chang z univerzity v Cambridge: „Musíme se starat o věci veřejné, a to zahrnuje i ekonomii." (Ha- Joon Chang 2013). To je cílem tohoto stručného a kritického úvodu do makroekonomie.

V prvních dvou kapitolách budete seznámeni s ekonomií jako vědou, přičemž pozornosti dopřejeme i jejím slabostem. Ve třetí kapitole budou rozebrány základní pojmy tržní ekonomie jako jsou poptávka, nabídka, trhy a kapitalismus. Ve třetí kapitole se budeme věnovat různým hospodářským ukazatelům jako je inflace, HDP a nezaměstnanosti. Zřetel bude dopřán i jejich nedostatkům, které mohou např. způsobit, že ničení životního prostředí se projevuje jako ekonomický růst. Následuje kapitola o hospodářské politice, kde se budeme zajímat o zasahování států do ekonomického dění. Předmětem zájmu budou cíle, které si přitom kladou, ale také daně a zadlužení. Šestá kapitola se bude věnovat sociální politice, přičemž se nevyhneme ani tématům spravedlnosti, chudoby nebo sociálnímu a důchodovém systému. Sedmá kapitola rozebírá daně s ohledem na spravedlnost a jejich další možné funkce. Poslední kapitola je věnována novodobým trendům a výzvám, které mají potenciál ohrozit naše ekonomické jistoty.

1.
Co je to ekonomie?

1.1. Ekonomie jako společenská věda

Ekonomie patří spolu se sociologií, antropologií, politologií a dalšími disciplínami do širší rodiny společenských věd, které zkoumají život lidí a jejich společnosti. S ostatními společenskými vědami ji spojuje i to, že **neexistuje jednotná ekonomická teorie ani jednoznačný názor na to, co přesně by měla ekonomie zkoumat**. Ekonomickou vědu tak tvoří myšlenkové proudy a školy lišící se důrazem kladeným na různé aspekty studia, metodami výzkumu i svými doporučeními řešení pro politiku. Platí, že **každá ekonomická teorie se skládá z definic charakterizujících pojmy (nabídka, poptávka, výrobce, spotřebitel) a hypotéz ohledně vztahů mezi pojmy (např. že s růstem ceny zboží roste i jeho nabízené množství).**

1.2. Různé pohledy na definici ekonomie

Vzhledem k tomu, že neexistuje jednotná ekonomická teorie, neexistuje ani jediná všemi ekonomy přijímaná definice ekonomie. Přesto se většina ekonomů shoduje na tom, že **ekonomie zkoumá a popisuje aktivity lidí a jejich společenství v hospodářské sféře života. Ta zahrnuje procesy výroby, rozdělování, přerozdělování, směny a spotřeby, jejichž cílem je uspokojování potřeb jednotlivců i celých společností.**

Konkrétní ekonomické školy však přicházejí s různými definicemi a pojetím ekonomie. Například zakladatel moderní ekonomie, skotský ekonom a filozof **Adam Smith, chápal ekonomii jako vědu o bohatství.** Z tohoto pojetí vycházela **klasická politická ekonomie**, první podoba moderní ekonomické vědy, která **se zaměřovala nejen na tvorbu bohatství ve výrobě, ale také na jeho směnu a rozdělování mezi různé společenské skupiny.**

Ve studijních materiálech dnes dominuje neoklasická teorie, často označovaná jako neoliberalismus. V posledních letech však přibývá výzkumů, které jí zpochybňují. Kritika se zaměřuje na neschopnost neoklasické teorie vysvětlit příčiny mnoha ekonomických krizí. Roste počet důkazů, že některé z těchto krizí byly důsledkem samotných doporučení neoliberálních ekonomů. Příkladem může být rušení regulací finančních trhů. Tyto regulace byly původně zavedeny v reakci na Velkou hospodářskou krizi z roku 1929 a zajišťovaly stabilitu finančních trhů. Uvolnění regulací od konce 70. let 20. století vedlo v roce 2008 k hypoteční krizi v USA, která díky propojenosti ekonomik v rámci globalizace přerostla v celosvětovou ekonomickou krizi. Neoliberální ekonomové nejenže neviděli signály blížící se krize, ale podle jejich teorie ani nemohla vypuknout.

Současná neoklasická škola definujte ekonomii jako vědu o tom, „**jak společnosti rozhodují o využití výrobních zdrojů, které mají alternativní použití, k výrobě různých komodit a jak rozhodují o jejich rozdělení mezi různé skupiny.**“ (Samuelson, Nordhaus 1991) Kritická ekonomická škola oproti tomu vnímá ekonomii **jako studium základních společenských vztahů, které zásadně ovlivňují podobu celé společnosti.**

1.3. Ekonomie: pozitivní vs. normativní pohled

Ekonomové často mluví o ekonomii jako o vědě prosté ideologie a hodnotových soudů. Toto tvrzení je však neudržitelné, jakmile dojde na konkrétní návrhy opatření a řešení problémů, které odhalují ideové postoje ekonomů. Proto došlo k rozdělení ekonomie na **pozitivní ekonomii**, jež údajně pouze popisuje realitu bez hodnotových soudů, a **normativní ekonomii**, která otevřeně formuluje, co by „mělo být“, a využívá hodnotící soudy.

Toto rozdělení na „vědeckou“ pozitivní ekonomii a „ideologickou“ normativní ekonomii však pouze zastírá fakt, že i pozitivní ekonomie obsahuje hodnotové soudy a vychází z určitých ideologických předpokladů. Ideologie totiž rozhoduje o tom:

- → **jaké otázky** si ekonomové kladou (například inflace, nerovnost či chudoba),
- → **jakým způsobem** k problémům přistupují, a
- → **jaká data** používají.

Tak např. pozitivní ekonomie předpokládá, že všechny lidské potřeby jsou si rovné a stejně hodnotné. To znamená, že ekonomie nečiní rozdíly mezi potřebou bezdomovce zajistit si střechu nad hlavou a potřebou podnikatele, který právě koupil svou tisící nemovitost. Považovat obě tyto potřeby za rovnocenné je hodnotový soud, nikoli objektivní pozorování.

Dalším příkladem normativního základu tzv. pozitivní ekonomie je předpoklad, že lidé jednají 100% racionálně a mají dokonalé informace. **Pozitivní ekonomie tedy ne-**

popisuje skutečné chování lidí, ale to, jak by podle ní jednat měli.

1.4. Ideologické pozadí ekonomie

Ideologické základy ekonomie odhaluje také její zaměření na jednotlivce namísto společnosti. Tento přístup vychází z hodnotového soudu, že jedinec je v ekonomické analýze důležitější než společnost. Tento názor má kořeny v klasické liberální filozofii, stejně jako požadavek omezení státních zásahů do ekonomiky, který je v učebnicích ekonomie patrný. **Ideologickou orientaci ekonomů prozrazují nejen otázky, které si při výzkumu kladou, ale i otázky, které si nekladou.** To je důvod, proč se v ekonomických učebnicích tak málo řeší témata jako chudoba, externality či moc. Tato témata jednoduše nezapadají do ideologického rámce jejich autorů.

Ekonomii, stejně jako všechny společenské vědy, nelze oprostit od hodnotových soudů a ideologického zabarvení, které je přítomné v myšlení každého z nás, ať už si to připustíme, nebo ne. Nelze ekonomům vyčítat jejich ideovou orientaci, avšak není správné, pokud tuto orientaci zamlčují a své názory vydávají za objektivní vědecké výsledky. Tvrdí-li to, pak jednoznačně nemluví pravdu. Většina ekonomie prezentované v médiích a v učebnicích se za pozitivní ekonomii pouze vydává. **Ve skutečnosti je normativní a tudíž ideologická.**

2.
Ekonomie a společnost

2.1. Ekonomie a její role ve společnosti

Ekonomie je často vnímána jako věda obtížná na pochopení, která vyžaduje dlouholeté vysokoškolské studium. Tento pohled způsobuje, že se mnohgfásledně vystupují v médiích, kde komentují situaci a vysvětlují, co by se mělo, či nemělo dělat.

Ekonomie bývá také označována za královnu společenských věd. Jako takové je jí přisuzováno **výsadní společenské postavení a má největší vliv na politická rozhodnutí ze všech společenských věd**. Postavení současných ekonomů v jistém smyslu připomíná roli středověkých kněží, kteří jako experti na náboženské otázky vykládali věčné pravdy negramotným laikům. Tito lidé si tehdy nemohli ověřit, zda jednání církve odpovídá přikázáním Bible, protože neuměli číst ani nerozuměli latině. Ekonomové dnešní doby často vystupují podobně. Zaklínají se různými, neekonomické veřejnosti neznámými slovy a jednají přitom, jako by prezentovali věčné a objektivní pravdy. Jejich tvrzení o tom, co je či není správné, mají pak zásadní vliv na veřejné mínění.

2.2. Selhání ekonomie

Ponechávat starosti o ekonomiku pouze profesionálním ekonomům je velice nebezpečné. Ukázala nám to minulá ekonomická krize z roku 2008, kterou nejenže ekonomové nedokázali předvídat, ale jejich teorie tvrdily, že taková krize ani nemůže nastat. Dalším příkladem je jejich opakované varování před zvyšováním minimální mzdy, kdy předpovídali růst nezaměstnanosti a prohloubení chudoby nejohroženějších skupin. Žádná z těchto předpovědí se však nenaplnila – realita byla přesně opačná.

Ekonomové mají oproti jiným vědním oborům problém s ověřováním svých teorií v reálném světě a jejich následnou úpravou. Někdy můžeme mít přímo pocit, že pokud realita odporuje ekonomické teorii, tím hůř pro realitu. Proto i dnes můžeme od ekonomů slyšet, že finanční trhy jsou stabilní nebo že růst minimální mzdy nutně povede k vyšší nezaměstnanosti.

Ekonomové ve své práci nevyužívají jen vědecké metody, jako jsou dedukce, abstrakce, analýza či syntéza, ale často sklouzávají k různým **rétorickým trikům**. Ty bývají založeny na **metaforách** a **analogických přirovnáních**, která sice nemohou vědecky dokázat pravdivost argumentů, ale **dokážou přesvědčit posluchače i bez skutečných důkazů.**

2.3. V čí prospěch mluví ekonomie?

Neoliberální ekonomická teorie často vytváří dojem, že ekonomie je technokratická disciplína schopná objevovat věčné a objektivní ekonomické pravdy. Zároveň vytváří zdání, že dokáže vždy nalézt optimální, tedy nejlepší řešení ekonomických problémů, které budou vyhovovat všem zúčastněným. Tento přístup je však věcně chybný. **Každý ekonomický problém má více možných řešení, přičemž každé z nich přináší různé přínosy a ztráty zainteresovaným skupinám.** Staré přísloví však říká, že „není na světě člověk ten, který by se zavděčil lidem všem“, a totéž platí i pro ekonomii. **Ekonomové nejsou totiž schopni objektivně definovat „nejlepší“ řešení ekonomických problémů** mimo jiné proto, že přínosy a ztráty z jednotlivých opatření mají také subjektivní povahu, kterou nelze přesně měřit.

Co však nejde přesně měřit, nelze ani objektivně srovnávat a ze srovnání získat nejlepší řešení. Tak například otázka, zda je lepší zadlužení státu řešit zvýšením zdanění bohatých, nebo např. zavedením školného a zpoplatnění zdravotní péče neumí ekonomie rozřešit. Jde totiž o etickou a politická otázku. **Ekonomové nemohou jednoznačně a autoritativně určit, které řešení je nejlepší.** Proto by v demokratické společnosti měli ekonomové sloužit především jako poradci veřejnosti a volených zástupců, nikoliv jako arbitři správných rozhodnutí.

Tvrzení, že za všech okolností existuje pouze jedno nejlepší řešení, není jen mylné, pokud jde o ekonomii, ale také společensky nebezpečné. Tento postoj totiž podporuje představu, že demokracie jako způsob rozhodování o společenských otázkách je zbytečná. Pokud by skutečně existovalo vždy jen jedno nejlepší řešení, pak by hlasování a volby postrádaly smysl – stejně jako nemá smysl hlasovat o tom, že 2+2 = 4 a nikoli 5.

Chtě nechtě totiž **každý ekonom při hledání řešení ekonomických problémů vychází z určité představy o dobru daný svým ideovým přesvědčením a současně zastupuje zájmy určité společenské skupiny.** Tyto zájmové skupiny mohou zahrnovat podnikatele (jako celek nebo jen jejich část, například exportéry, zemědělce, bankéře či továrníky) nebo zaměstnance, nájemce a další. Například předseda Hospodářské komory hájí ekonomické zájmy za-

městnavatelů oproti zájmům jejich zaměstnanců, které hájí odbory.

Není překvapivé, že ekonomové i představitelé jednotlivých zájmových skupin často prohlašují, že právě jejich zájem a navrhované řešení je ve prospěch všech a přinese obecné blaho. Ve skutečnosti jde spíše o rétorickou strategii, jejímž cílem je získat co největší podporu pro určité politické rozhodnutí. Každé konkrétní ekonomické opatření má své vítěze a poražené – o těch druhých se však obvykle mlčí. Podobně nelze důvěřovat ani politikům, kteří tvrdí, že dělají politiku ve prospěch všech.

3.
Základní pojmy tržní ekonomiky

3.1. Ekonomika

Specifický systém společenské dělby práce označujeme pojmem ekonomika. Různé formy ekonomiky ovlivňují, co se vyrábí, jak se vyrábí a pro koho se vyrábí. V období středověku určovala to, co a pro koho se bude vyrábět, jednak potřeba poddaných zajistit si obživu, jednak vůle vládnoucí šlechty prostřednictvím povinností uvalené na své poddané. To, jak se vyrábělo (např. kdy se pracuje a kdy je doba volna), určovalo z velké míry náboženství a tradice. V centrálně plánovaných ekonomikách o tom, co se vyrábí, jak se vyrábí a pro koho se vyrábí rozhodovala vůle politické špičky. Tak tomu bylo ve válečných ekonomikách během 1. a 2. světové války, fašistických a komunistických zemích.
V ekonomice řízené trhy společenskou dělbu práce určují individuální akty směny, tedy obchod.

3.2. Trh

Trh je ústředním pojmem moderní ekonomie. Představuje jakékoliv **místo, kde se setkávají kupci a prodejci, aby spolu vyjednávali** o obchodních podmínkách, jako je cena a povinnosti jednotlivých stran. Výsledkem úspěšného vyjednávání je **obchod**, tedy **dobrovolná a ničím nevynucená směna** zboží či služeb mezi kupujícími a prodávajícími.

Trhem řízený ekonomický systém společenské dělby práce je řízen akty směny. O tom, co se vyrábí na trhu rozhoduje, tzv. volba peněženkou a míra zisku producentů. Zjednodušeně řečeno, každá koruna představuje na trhu volební hlas a koupí zboží lidé volí, jaké služby a zboží má trh poskytovat a jaké odvětví rozvíjet. Producenti směřují své investice do produkce zboží s nejvyšším ziskem. Jak se vyrábí, rozhoduje konkurence na straně nabídky, tedy konkurence mezi výrobci ve snaze nabídnout lepší zboží než ostatní.
Pro koho trh vyrábí, se určuje podle schopnosti a ochoty zaplatit cenu, tedy na základě konkurence mezi kupci.

3.3. Poptávka

Poptávka vyjadřuje ochotu kupujících koupit určité množství zboží či služeb za konkrétní cenu. Rozlišujeme tři druhy poptávky:

1. **individuální poptávka** – vyjadřuje poptávku jednoho konkrétního kupujícího po určitém zboží.
   • například: Pokud je cena rohlíku 2 Kč za kus, budeme ochotni koupit 4 rohlíky denně .
2. **dílčí poptávka** – vyjadřuje celkovou poptávku všech kupujících po určitém druhu zboží.
   • například: Při ceně 130 Kč za medovníkový dort budou všichni kupující v naší zemi ochotni koupit dohromady 5600 dortů denně.
3. **agregátní poptávka** – vyjadřuje celkovou poptávku všech kupujících po všech druzích zboží a služeb na trhu.

Obecně **se předpokládá, že poptávka s poklesem ceny roste, a naopak s jejím růstem klesá.** Tento vztah mezi cenou a poptávaným zbožím se označuje jako **zákon poptávky**. Ačkoli kategorie poptávky představuje jeden z pilířů soudobé ekonomie, není neproblematická. Například podle ekonomů Gérarda Debreu, Rolfa Mantela, and Huga F. Sonnenscheina může zákon poptávky platit pouze v případě naprosto izolovaného jedince, ale nikoli pro dílčí a agregátní poptávku. V případě skutečné tržní ekonomiky by změna poptávky vedla ke změně cen, a tím i rozdělení příjmů, a v této situaci nelze jistě říct, že by s poklesem cen skutečně poklesla dílčí či agregátní poptávka. Schopnost kategorie poptávky vysvětlit jednání spotřebitelů v tržní ekonomice a stanování relativních cen je pouze omezená (Keen 2011).

3.4. Nabídka

Nabídka vyjadřuje ochotu prodejců prodat určité množství zboží či služeb za konkrétní cenu. Stejně jako poptávka se dělí na:

1. **Individuální nabídka** – představuje množství zboží nebo služeb, které jeden výrobce či prodejce nabízí.
   • například: Pekař je při ceně 2 Kč za rohlík ochoten denně dodat 450 rohlíků.
2. **dílčí nabídka** – vyjadřuje součet individuálních nabídek všech výrobců určitého zboží.
   • například: Při ceně 150 Kč za medovník budou jeho výrobci ochotni denně vyrobit 4000 dortů denně.
3. **agregátní nabídka** – zahrnuje celkové množství veškerého zboží a služeb nabízených na trhu.

Předpokládá se, že nabídka s rostoucí cenou roste, a naopak s poklesem ceny klesá. Tento vztah mezi cenou a nabízeným zbožím se označuje jako zákon nabídky.

Stejně jako v případě zákona poptávky není zákon nabídky neproblematický. Nabídka se řídí zákonem nabídky pouze v případě dokonalé konkurence, o které si povíme více níže. Nyní nám stačí vědět, že dokonalá konkurence nutí firmy stanovovat ceny na nejnižší možnou úroveň danou náklady (mezními náklady). Pokud konkurence nefunguje dokonale, pak firmy nemusí snižovat ceny na minimum a budou své ceny určovat podle svých nákladů, a zejména podle ochoty spotřebitelů za dané ceny nakupovat. Další problém se zákony nabídky je předpoklad, že s růstem produkce roste i její nákladovost, což nutí výrobce zvyšovat ceny. Empirické výzkumy však obecnou tendenci růstu nákladů s růstem produkce nepotvrdily (Blinder 1998). **Nabídka, stejně jako poptávka tedy umožňují vysvětlit chování spotřebitelů a producentů jen omezeně.**

Graf č. 1

Interakce nabídky a poptávky za předpokladu dokonalé konkurence a ignorování kritiky zákona poptávky.

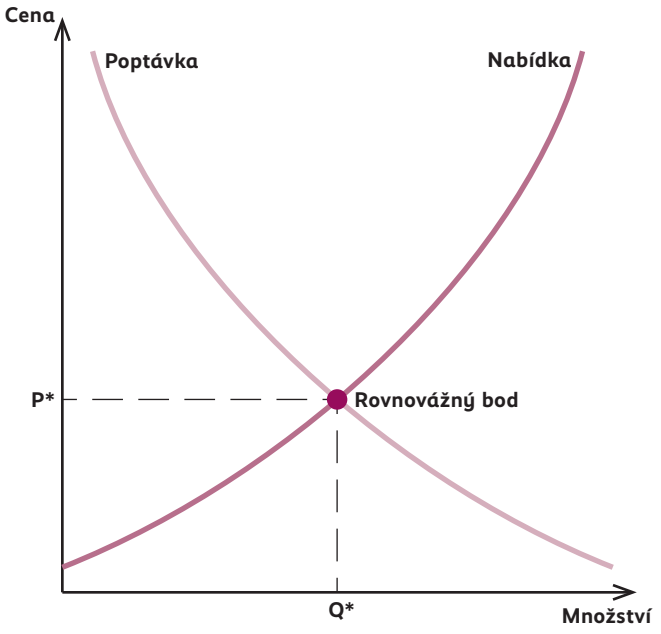

Zdroj: Wikipedia

3.5. (Ne)dokonalá konkurence

S trhem je úzce spojen pojem **tržní konkurence představující hospodářskou soutěž mezi kupci a prodávajícími.** Dokonale fungující konkurence má zajišťovat, že trhy fungují jako stroj na všeobecný blahobyt. Ceny zboží a služeb jsou v takovém případě nejnižší možné vzhledem k vynaloženým nákladům. Pokud by se někdo pokusil prodávat své zboží za vyšší cenu, spotřebitelé by přešli ke konkurenci a nekalý prodejce by zbankrotoval. Dokonalá konkurence také eliminuje možnost, že by jedna strana měla vyšší vyjednávací sílu, takže si nikdo nemůže vyjednat lepší podmínky na úkor ostatních. Všichni účastníci trhu tak obchodují za stejných podmínek a mají obdobné příjmy.

Jakmile by v jednom odvětví docházelo k nadprůměrným ziskům, přilákalo by to nové podnikatele. Ti by zvýšením nabídky snížili ceny na nezbytné minimum, a tím také zisky. Drtivá většina zisku je v těchto podmínkách reinvestována do podniku a jeho rozvoje, protože jinak hrozí porážka v konkurenčním klání. Tímto způsobem konkurence podporuje neustálý rozvoj ekonomiky. Maximálního zisku je možné dosáhnout pouze zvyšováním objemu prodaného zboží, nikoli manipulací s cenami. Výsledkem je, že růst zisků probíhá ve prospěch spotřebitelů.

Správné fungování konkurence si vyžaduje splnění všech následujících podmínek:

1. Na trhu působí velké množství kupců a prodávajících, kteří mají stejný tržní podíl (prodávají a nakupují stejné množství zboží).
2. Prodává se identické zboží za stejné ceny – neexistují značky zboží.
3. Neexistují žádné překážky pro vstup na trh, jako například patenty, licence nebo jiná omezení.
4. Lidé mají dostatek peněz, znalostí a informací, aby mohli vstoupit na trh a začít s libovolnou ekonomickou aktivitou
5. Platí tzv. bezčasí, což znamená, že podnik lze založit okamžitě a ihned začít s produkcí nebo vzděláváním.

Reálné ekonomiky tyto ideální podmínky nesplňují. Podniky a spotřebitelé se liší svou velikostí i tržním podílem, prodává se různorodé zboží různých značek a lidé potřebují čas na získání kvalifikace nebo založení podniku. Existují také překážky vstupu na trh, jako jsou patenty a licence. I kdyby byly tyto bariéry odstraněny, vždy zůstane problém nedostatku znalostí, času a finančních prostředků. Svět rovněž nedisponuje neomezenými zdroji, takže není možné, aby každý měl svou továrnu, podnik nebo majetek. Ve světě dokonalé konkurence se navíc nevyskytují zaměstnanci, protože každý má dostatek prostředků i kvalifikaci k vlastnímu podnikání. Nikdo tedy nemá důvod pracovat pro druhé. Všichni jsou plně soběstační.

Nedokonalá konkurence se oproti tomu vyznačuje vyššími cenami, než by bylo nezbytně nutné vzhledem k vynaloženým nákladům. Zisky nevznikají zvýšením objemu prodeje, ale omezením množství prodávaného zboží. To vytváří umělou vzácnost zboží a služeb umožňující nadsazovat jeho cenu nad nezbytné minimum. **Zisku je tak dosa-**

hováno na úkor spotřebitelů. Velká část zisků v těchto podmínkách není reinvestována do rozvoje podniku, ale slouží k uspokojení luxusních potřeb, což brzdí ekonomický rozvoj a snižuje blahobyt společnosti.

3.6. Formy nedokonalé konkurence

Nedokonalá konkurence má několik forem, které se liší mírou negativního vlivu na ekonomiku. Nejhorší formou je **monopol**, kdy na trhu existuje jediný prodejce určitého zboží, nebo **monopson**, kde existuje pouze jediný kupec. Držitelé monopolu nebo monopsonu mají v podstatě možnost diktovat ceny podle vlastního uvážení.

Častou formou nedokonalé konkurence je **oligopol**. Tento stav nastává, když několik firem společně kontroluje většinu trhu s určitým zbožím či službou, zatímco na něm operuje větší množství menších výrobců. Jejich společný zájem na vyšších cenách vede k jejich udržování nad úrovní nezbytného minima. Příkladem oligopolu mohou být poskytovatelé mobilních služeb nebo velké obchodní řetězce. Důvodem vzniku oligopolu je často efekt snižování nákladů s rostoucím množstvím produkce. Velkovýroba je levnější než malovýroba, což chrání velké a zavedené podniky před konkurencí menších a začínajících firem, které zpravidla nedokážou nabízet nižší ceny. Existenci menších a méně efektivních firem na oligopolních trzích umožňuje neochota dominantních firem snižovat ceny na jejich nutné minimum vynucené náklady. Nižší ceny by totiž malé firmy se svými vyššími náklady nemohly ustát, na druhé straně zajišťují oligopolům vyšší zisky.

Protějškem oligopolu na straně poptávky je **oligopson** představující situaci několika dominantních kupců kontrolující většinu trhu a větší množství menších výrobců. Typickým příkladem jsou opět obchodní řetězce, které jako velcí odběratelé určují výkupní ceny nižší, než by tomu bylo v podmínkách dokonalé konkurence. **Na trhu práce mají oligopsonní postavení zaměstnavatelé, kteří jako hlavní kupci pracovní síly mohou ovlivňovat výši mezd.**

Další rozšířenou formou nedokonalé konkurence je **monopolistická konkurence**. V tomto případě různé firmy prodávají podobné zboží, ale pod vlastní značkou, což jim umožňuje zvyšovat ceny bez ohledu na konkurenci. Spotřebitelé často upřednostní například trička určité značky, i když dojde k jejich zdražení, ačkoli trička jiné značky by byla levnější.

3.7. Tržní ekonomika nebo kapitalistická tržní ekonomika?

Současné ekonomiky vyspělých států bývají označovány jako tržní ekonomiky. Jak již bylo výše řečeno, od ostatních typů ekonomik se odlišují tím, že o tom, co se vyrobí, jak se to vyrobí a pro koho rozhoduje střetávání sil poptávky a nabídky mezi kupujícími a prodávajícími na trhu a jejich vzájemná konkurence. **Lidé se těchto transakcí účastní dobrovolně, nikým a ničím nenuceni uzavírají vzájemně výhodné smlouvy**, jejichž výsledkem je pro obě strany větší užitek, než kdyby obchod neproběhl. Konkurence zajišťuje disciplínu. Na jedné straně zamezuje, aby se jedni obohacovali na úkor druhých, stejně jako na straně druhé zajišťuje, aby příjmy jednotlivců odpovídaly jejich příspěvku na tvorbě bohatství společnosti.

Skutečné fungování našich ekonomik však tomuto popisu neodpovídá. Konkurence není dokonalá a trhy často selhávají. **Jedním z důsledků nedostatečné konkurence je mocenská nerovnost prostupující trhy**, která se projevuje rozdílnou vyjednávací silou stran při uzavírání obchodů. Nežijeme tedy v „čisté“ tržní ekonomice, ale **v kapitalistické tržní ekonomice, kde jsou ceny zboží, služeb a příjmy určovány vyjednávací silou, nikoli pílí a zásluhami.**

Vyšší vyjednávací sílu má při tržní směně ten, kdo v případě neuzavření obchodu utrpí nižší ztrátu. Subjekty s vyšší vyjednávací silou tak mohou slabším stranám vnucovat obchodní podmínky, účtovat jim vyšší prodejní ceny nebo nabízet nižší výkupní ceny, a tím se na jejich úkor obohacovat. Tato **schopnost donutit druhé nakupovat za vyšší ceny, než by bylo nutné, nebo prodávat za nižší ceny představuje specifickou formu „soukromého zdanění,“** kterou označujeme jako rentu.

Kapitalistická tržní ekonomika tak vytváří příjmové a majetkové nerovnosti nezakládající se na zásluhách. Některé skupiny obyvatel přitom zpravidla disponují vyšší vyjednávací silou než ostatní jako např. zaměstnavatelé a vlastníci nemovitostí. To má však zásadní dopady na uspokojování potřeb jednotlivých skupin lidí trhem kvůli tomu, že se trh orientuje na produkci zboží a služeb na základě volby peněženkou. **Kapitalistické trhy tak uspokojují potřeby, na kterých se dá vydělat, a přitom upřednostňují potřeby bohatších na úkor chudších.**

3.8. Vznik tržní ceny zboží

Tržní cena je výsledkem interakce mezi nakupujícími a prodávajícími. Prodávající stanovují ceny vzhledem ke svým nákladům, zatímco kupující rozhodují o své ochotě nakupovat podle užitku, který jim dané zboží či služba přináší. Pro lepší pochopení si uvedeme příklad celostátního trhu s rajčaty.

Dejme tomu, že celkové náklady na vypěstování 1 kg rajčat jsou 20 Kč. Pěstitelé proto musí prodávat rajčata za více než 20 Kč, aby pokryli nejen své výrobní náklady, ale dosáhli zisku, ze kterého by hradili své životní náklady. Dejme tomu, že pěstitelé rajčat musí prodávat rajčata minimálně za cenu 25 Kč/kg, aby se uživili. Cílem podnikatelů však není jen se uživit, ale vydělat co nejvíce, a proto mohou pěstitelé požadovat více než toto minimum. Kupující jsou ochotni nakupovat rajčata v cenovém rozmezí 0–35 Kč/kg. Pokud by cena překročila tuto hranici, náklady

na rajčata by převyšovaly jejich užitek a bylo by pro ně výhodnější využít peníze na nákup alternativ, například pomerančů.

Cena ovlivňuje i množství zboží, které jsou kupující ochotni koupit a prodávající ochotni nabídnout:

- **Cena 25 Kč/kg:** Kupující poptávají 15 000 tun rajčat, ale pěstitelé nabídnou pouze 10 000 tun. To přináší pěstitelům zisk 50 milionů Kč (zisk = příjmy z prodeje mínus náklady).

- **Cena 30 Kč/kg:** Kupující poptávají 12 000 tun rajčat a pěstitelé jsou ochotni nabídnout stejné množství. Zisk pěstitelů dosahuje 120 milionů Kč.

- **Cena 35 Kč/kg:** Pěstitelé jsou ochotni vypěstovat 15 000 tun rajčat, ale kupující poptávají jen 9 000 tun. Pěstitelé dosáhnou zisku 135 milionů Kč.

V ideálních podmínkách dokonalé konkurence by se cena ustálila na 30 Kč/kg. Tato cena by představovala rovnovážnou úroveň, kdy se celá úroda rajčat prodá a současně jsou uspokojeni všichni kupující ochotni za tuto cenu rajčata nakupovat. Pokud by někdo nabídl rajčata za vyšší cenu, spotřebitelé by přešli k prodejci s nižší cenou. V reálném světě však konkurence zpravidla nefunguje dokonale. Počet pěstitelů a prodejců je omezen velikostí trhu, který dokáže uživit vždy omezené množství lidí a firem. **Ceny nejsou stlačovány na minimum a nedochází k maximalizaci produkce.** Prodejci jsou motivováni prodávat za co nejvyšší cenu, kterou trh ještě akceptuje. Výsledkem je, že **ceny se zpravidla ustálí na vyšší úrovni**, například blíže k 35 Kč/kg, což je výrazně nad hranicí 25 Kč/kg. Tato vyšší cena znamená, že pěstitelé uvalují na kupující tzv. rentu, tedy jakousi „soukromou daň". V našem příkladu by renta při ceně 35 Kč/kg odpovídala 85 milionů Kč.

V prostředí nedokonalé konkurence se prodejci snaží vyhýbat cenové konkurenci, protože ohrožuje zisky v celém odvětví. Místo toho se zaměřují na jiné nástroje konkurence, zejména marketing, který využívá nejnovější poznatky z psychologie k ovlivnění spotřebitelského chování.

V moderních ekonomikách se však zvyšuje množství administrativně určených cen, které jsou určovány spíše vedením firem s ohledem na náklady než prostřednictvím tržních sil nabídky a poptávky. Takto stanovené ceny můžeme vidět v podstatě všude kolem nás. Prakticky v žádném obchodě, kam chodíme, nevyjednáváme s pokladními ceny. Z výzkumu z roku 2004 bylo zjištěno, že v průměru 54 % cen v eurozóně je stanoveno administrativně, zatímco ve španělsku 65 % a Německu 73 % ze všech cen (Fabian et kol. 2006 a 2007). Administrativně určování cen se bude s velkou pravděpodobností dále rozšiřovat s tím, jak poroste schopnost firem modelovat a předvídat spotřební jednání zákazníků na základě datové analýzy. Tato data poskytujete obchodům kdykoli při nákupu použijete slevovou kartu.

3.9. Trh a příjmy

Nedokonalé fungování konkurence zásadně ovlivňuje životní úroveň prostřednictvím svého dopadu na rozdělování příjmů mezi zaměstnance a zaměstnavatele. Co ovlivňuje poměr, v jakém si zaměstnanci a zaměstnavatelé rozdělují hospodářské výsledky firem? Zaměstnavatelé na trhu práce vystupují jako kupci a snaží se zaměstnat pracovníky za co nejnižší mzdu. Naopak zaměstnanci se jako prodávající snaží dosáhnout co nejvyšší mzdy. Právo zaměstnavatelů najímat zaměstnance za co nejnižší cenu zde stojí proti stejnému právu zaměstnanců prodat svou práci za co nejvyšší cenu. **Co určuje výslednou cenu práce při konfliktu těchto dvou práv? Moc v podobě nerovné vyjednávací síly aktérů směny.**

Tato moc umožňující silnější straně do výsledné dohody prosadit své zájmy na úkor zájmů protistrany. **V kapitalistické tržní ekonomice je vyjednávací pozice zaměstnavatelů zpravidla silnější.** Důvodem je nerovnoměrné vlastnictví prostředků obživy. Zaměstnavatelé z titulu soukromého vlastnictví půdy, strojů a dalších zdrojů kontrolují přístup k prostředkům nutným k zajištění živobytí, které však potřebují k zajištění svého živobytí i jejich nevlastníci. Proto jsou nuceni obstarávat si obživu na trhu práce jako zaměstnanci pracující pro své zaměstnavatele, na kterých jsou ekonomicky závislí. Kapitalistický masový trh práce tak nemůže být místem dobrovolného a svobodného obchodu, protože zaměstnanci jsou k obchodu – podpisu smluv se zaměstnavateli – přinuceni svými ekonomickými podmínkami. Faktory závislosti a ekonomického přinucení jakýkoli skutečně svobodný obchod směnu vylučují.

Současně existenční ekonomická závislost zaměstnanců na zaměstnavatelích vytváří nerovné podmínky na trhu práce a vylučuje jakoukoli skutečně svobodnou směnu. Zaměstnavatelé tak jako společenská skupina fakticky drží **kolektivní monopol** na prostředky obživy, a tím mají také kontrolu nad životními podmínkami zaměstnanců. Rubem existenční závislost zaměstnanců jako na zaměstnavatelích je jejich nerovné postavení na trhu práce. **Zaměstnanci jako jednotlivci čelí zpravidla vyšším nákladům v případě odmítnutí pracovní pozice vzhledem k možným příjmům, a proto mají zpravidla slabší vyjednávací sílu oproti zaměstnavatelům.** Vyjednávání mezi zaměstnanci a zaměstnavateli tak připomíná zápas dvou boxerů různých váhových kategorií, což odporuje základní představě fair play. Výsledkem je nespravedlivé odměňování. **Mzdy zaměstnanců jsou nižší, než by byly za situace rovnosti vyjednávací síly se zaměstnavateli. Část své pracovní doby pracují bezplatně na zisky svých zaměstnavatelů. Zaměstnavatelé tak uvalují na své zaměstnance soukromou daň** (rentu).

Neregulované kapitalistické trhy znevýhodňují nejen zaměstnance vůči zaměstnavatelům, ale i menší firmy vůči těm větším. Menší firmy často čelí intenzivnější konkurenci při nabízení služeb či zboží větším podnikům. Velké firmy a zaměstnavatelé s výraznou vyjednávací silou tak využíva-

Světová příjmová a majetková nerovnost v roce 2021

Graf č. 2

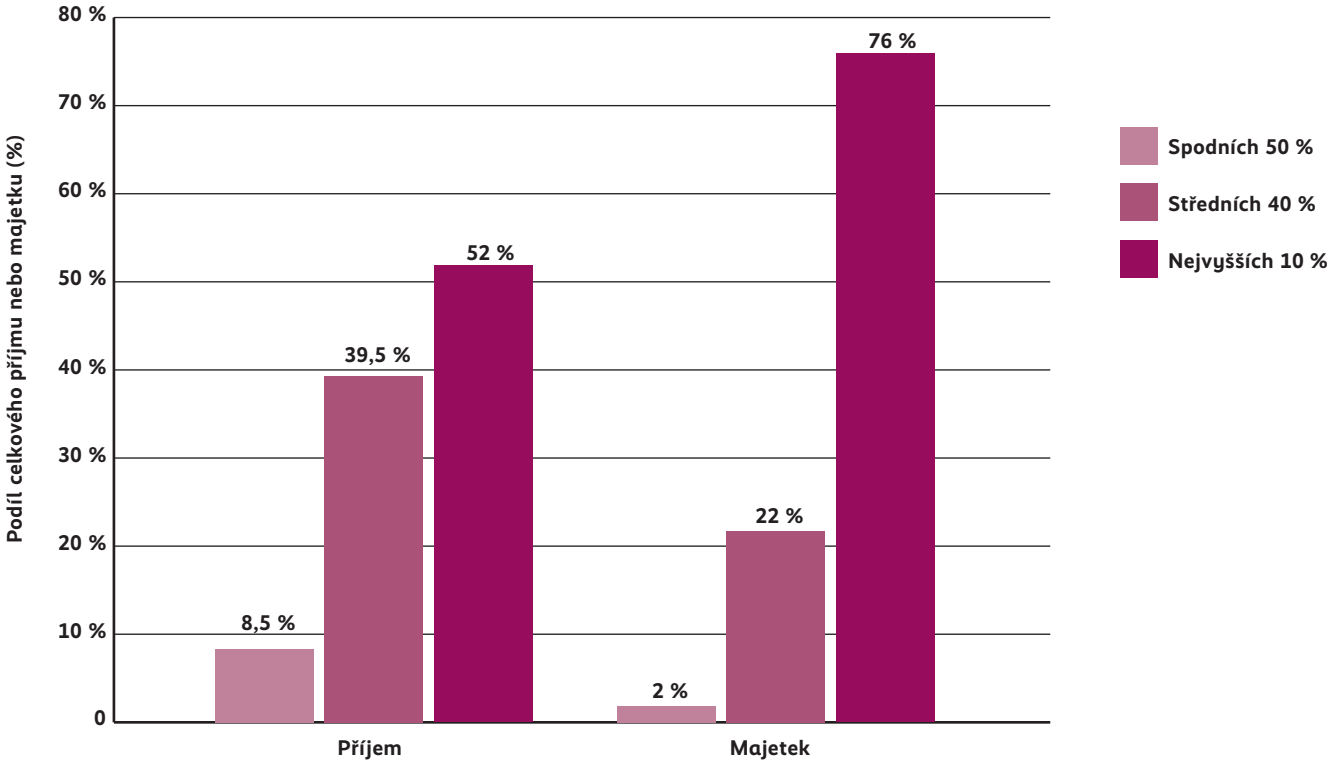

Interpretace: *Spodní polovina lidstva má 8 % celkových příjmů a 2 % majetku měřeno paritou kupní síly. Globální horní desetina vlastní 76 % celkového majetku domácností a 52 % celkových příjmů roku 2021. Všimněme si, že nejbohatší, co se majetku týče, nejsou nutně nejbohatší, co se příjmů týče. Příjmy se měří po započítání důchodů a dávek a před zdaněním a odvody.*

Zdroj: World Inequality Report

jí slabší partnery a obohacují se na jejich úkor. Tato nerovnováha je hlavní příčinou rozsáhlých ekonomických nerovností tržně kapitalistických zemí. Celosvětově platí, že **10 % nejbohatších získává 50 % ze všech příjmů a vlastní 75 % světového bohatství.** V podmínkách dokonalé konkurence by nerovnost v takovém rozsahu nebyla možná. Skutečný svět se však od teoretických modelů výrazně liší.

3.10. Tržní externality

Jedna z příčin převahy ekonomik řízených trhem nad jinými ekonomickými systémy vyplývá z tržní ceny. Ta umožňuje lidem provádět ekonomické výpočty (například: „Vyplatí se mi tato aktivita, koupě nebo investice?“) a prostřednictvím těchto rozhodnutí trh řídí hospodářskou činnost společnosti. Tržní cena je klíčovým zdrojem informací pro producenty i spotřebitele, kteří na jejím základě kalkulují své výnosy a náklady a rozhodují se, co budou vyrábět nebo kupovat.

Ekonomicky správná rozhodnutí však mohou lidé činit pouze tehdy, pokud tržní ceny zahrnují veškeré náklady spojené s produkcí zboží a poskytováním služeb. To však trh sám o sobě nezvládne. Není totiž schopen automaticky zahrnout do cen tzv. **negativní externality. Ty představují náklady, které vznikají jako vedlejší efekt ekonomické činnosti.** Příkladem negativní externality je užívání fosilních paliv. Při jejich spalování se uvolňují skleníkové plyny, které způsobují globální oteplování a zvyšují náklady na nápravu škod a změn životního prostředí. Ceny zboží a služeb vznikajících za použití fosilních paliv tyto náklady nezohledňují, tudíž jsou nižší, než by měly být. Poptávka po nich je zase vyšší, než je společensky žádoucí. Důsledkem této tržní nedokonalosti je globální oteplování, protože trh svými nesprávnými cenovými signály podporuje nadměrnou spotřebu fosilních paliv. **Trhy tak nepochybně přispěly k vyspělosti naší civilizace, ale svou neschopností správně ocenit zboží dláždí cestu k ekologické katastrofě ohrožující její další existenci.**

Vedle negativních externalit existují i **pozitivní externality**, tedy situace, kdy výrobou nebo spotřebou vzniká užitek dalším lidem, kteří za něj neplatí. Jinými slovy, někteří jedinci mají bezplatný užitek z výdajů jiných, aniž by na ně sami přispěli. Lidé s výdaji pak platí více, než by měli. Příkladem negativní externality je včelař, který vynakládá náklady na chov včel a získává med. Včely však zároveň opy-

lují okolní sady, což jejich vlastníkům zajišťuje vyšší úrodu a příjmy, aniž by však přispěl včelaři na péči o včely. Podobně očkování proti nakažlivým chorobám chrání nejen očkované, ale díky kolektivní imunitě i celou populaci. Dalšími příklady pozitivních externalit jsou výzkum a vývoj, který přináší znalosti využitelné širokou veřejností, nebo veřejné investice do infrastruktury. Například stavba nové zastávky metra v blízkosti domu zvyšuje hodnotu okolních nemovitostí. **Protože se lidé mající prospěch z výdajů druhých nepodílí na jejich financování, trh poskytuje méně statků a služeb spojených s pozitivními externalitami, než by bylo společensky žádoucí.**

4.
Hospodářské ukazatele

4.1. Jak se zjišťuje kondice ekonomiky?

Stav ekonomik se hodnotí na základě řady ukazatelů. Přitom je třeba brát na zřetel, že **nelze kondici ekonomiky soudit pouze podle jednoho ukazatele**, stejně jako člověk nemůže být označen za zdravého, pokud nemá zvýšenou teplotu. Těmito ukazateli jsou mimo jiné hrubý domácí produkt (HDP), inflace, nezaměstnanost. Ty a několik dalších zde postupně popíšeme.

4.1.1. HDP a z něj odvozená měřítka

Hrubý domácí produkt (HDP) je často zmiňovaným ukazatelem v ekonomických a politických diskusích. **Představuje souhrnnou hodnotu nově vytvořeného zboží a služeb poskytovaných na trhu za určité časové období na určitém území.** Jinými slovy, **HDP vyjadřuje výstup ekonomiky za rok a měří její výkon.**

HDP umožňuje srovnávání mezi státy. Použijeme-li hodnoty v mezinárodních dolarech, které poskytují nejlepší základ pro porovnání, HDP České republiky v roce 2022 činilo 585 187,18 milionu $, zatímco HDP Číny dosáhlo 34 643 706,85 milionu $. Z tohoto srovnání vychází Čína jako jasný vítěz. Toto zdání však klame. Pro lepší srovnání ekonomické úrovně je vhodné použít ukazatel **HDP na obyvatele**, tedy HDP země dělené počtem jejích obyvatel. Tento ukazatel ukazuje, kolik bohatství vytvoří průměrný obyvatel. V roce 2023 dosáhlo HDP na obyvatele v Číně hodnoty 24 557,6 $, zatímco v České republice 53 816,8 $. Z tohoto pohledu je průměrný Čech produktivnější a teoreticky bohatší než průměrný Číňan.

Dalším klíčovým ukazatelem je průměrná **produktivita práce**, kterou vypočítáme jako HDP dělené počtem odpracovaných hodin. V roce 2019 byla produktivita práce v České republice 40,9 $ za hodinu, zatímco v Číně pouze

Graf č. 3

Růst HDP v ČR mezi lety 1995–2024.

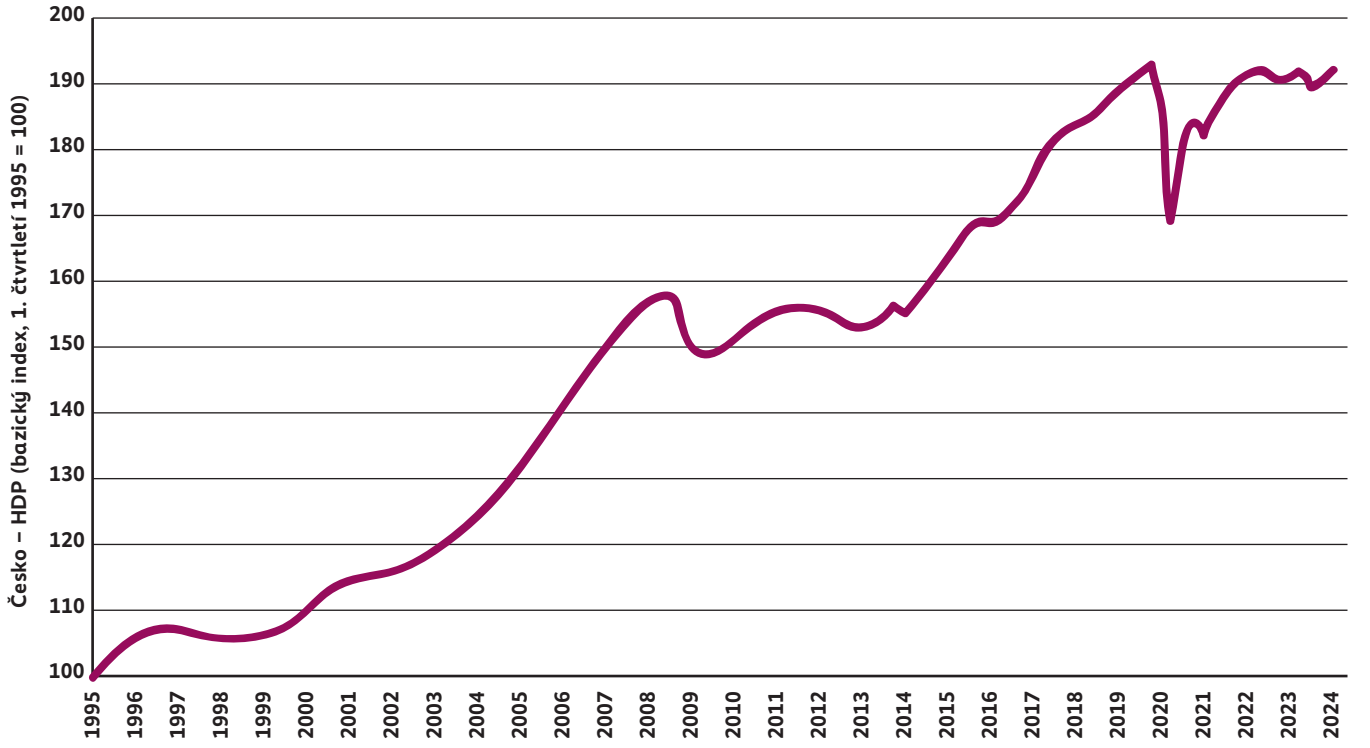

Zdroj: www.conseq.cz

11,7 $. HDP nevyjadřuje množství skutečně vytvořeného bohatství, protože nezohledňuje opotřebení a potřebu obnovovat ekonomické kapacity. Tento nedostatek řeší ukazatel **čistého domácího produktu (ČDP)**, který se vypočítá jako HDP minus opotřebení. V rozvinutých ekonomikách činí opotřebení obvykle 10–15 % HDP.

4.1.2. Nedostatky HDP jako ukazatele výkonu ekonomiky

Hrubý domácí produkt (HDP) kvůli svým nedostatkům není dokonalým měřítkem ekonomického výkonu. Nezahrnuje veškeré vytvořené bohatství, protože se omezuje pouze na zboží a služby poskytované na trhu. Ignoruje například **svépomocné ekonomické aktivity**, jako je pěstování vlastní úrody, domácí opravy nebo výroba oděvů. Nezapočítává ani neplacené domácí práce, například úklid a vaření, jejichž hodnota podle odhadů činí 20–60 % celosvětového HDP. Stejně tak se v HDP **neprojevují nelegální ekonomické aktivity**, jako je např. výroba drog či nelegální práce. Další nedostatek spočívá v **podceňování neziskového veřejného sektoru**, například školství. Do HDP se započítávají pouze náklady na tyto služby, nikoli jejich společenské přínosy, jako je například vzdělanější populace. Pro lepší představu: pokud má soukromá škola náklady na platy učitelů ve výši 10 milionů Kč a k tomu zisk 5 milionů Kč, přispěje do HDP 15 miliony Kč. Veřejná škola se stejnými náklady přispěje pouze 10 miliony Kč. Na základě těchto údajů by nepoučený člověk mohl mylně usoudit, že soukromá škola je výkonnější, ačkoliv reálné přínosy obou škol mohou být srovnatelné.

Jedním z největších problémů HDP je skutečnost, že **náklady na odstranění destrukce se v něm projevují pozitivně – jako hospodářský růst.** Například po tornádu, které v roce 2021 zasáhlo několik vesnic na Moravě, náklady na opravy přispěly k růstu HDP. Podobně je tomu při ekologických haváriích – pokud chemička znečistí řeku a ta se musí čistit, náklady na tuto činnost opět zvyšují HDP. Stejně tak výroba léků, které lidé potřebují kvůli zhoršení psychického zdraví, přispívá k růstu HDP.

Graf č. 4

Koblihový graf

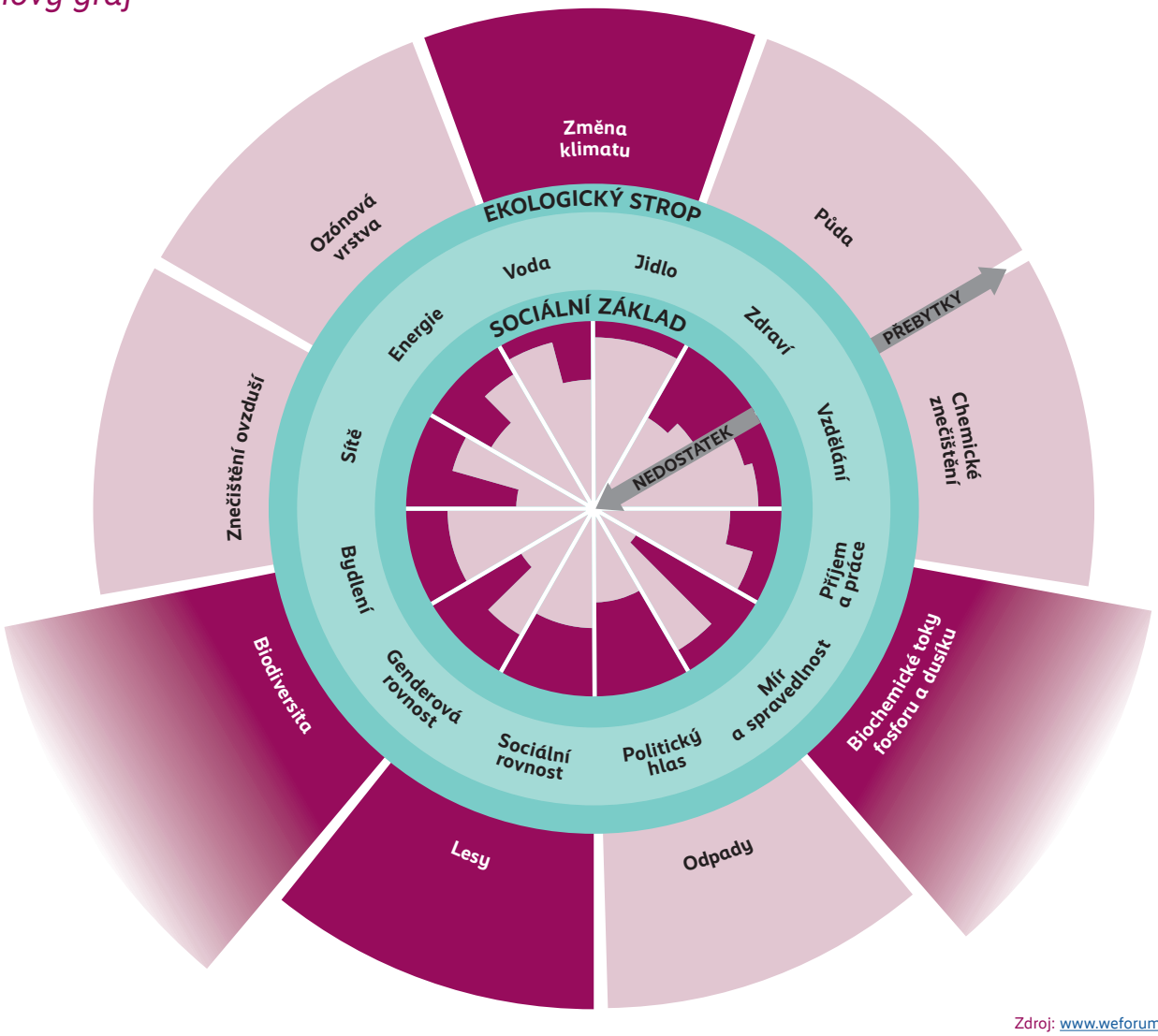

Zdroj: www.weforum.org

Ekonomové a politici často usilují o růst HDP za každou cenu, protože předpokládají, že s růstem HDP roste i blahobyt společnosti. Tento názor je však mylný. Výzkumy ukazují, že nešťastnost obyvatel klesá s růstem příjmu domácnosti do 75 000 $ ročně. Další růst příjmů již pocit neštěstí výrazně neovlivňuje, což je patrné ve vyspělých zemích. Například v Japonsku se mezi lety 1958–1987 příjmy obyvatel zpětinásobily, ale jejich pocit štěstí se nezměnil (Koukolík 2012). **Tento jev lze vysvětlit tzv. hedonickou adaptací, kdy si lidé na zlepšení své situace postupně zvyknou a pozitivní účinky pominou.** V rozvinutých zemích má na **pocit štěstí větší vliv relativní příjem – tedy srovnání příjmů jednotlivce s ostatními**. Pokud příjmy bohatších rostou rychleji než příjmy ostatních, může se pocit štěstí dokonce snížit (Pickett, Wilkinson 2019).

4.1.3. Alternativní ukazatele výkonu ekonomiky

Nedostatky HDP vedly ke vzniku alternativních měřítek, která lépe odrážejí kvalitu života a udržitelnost.

- → **Index lidského rozvoje (HDI)** zohledňuje kromě HDP na obyvatele i délku dožití, přístup ke vzdělání, gramotnost a spravedlivé rozdělení příjmů, pokroky v oblasti zdraví a rovnost pohlaví.
- → **Index hrubého národního štěstí** hodnotí udržitelný socioekonomický rozvoj, ochranu životního prostředí, zachování tradiční kultury a dobrou správu věcí veřejných.
- → **„Koblihový graf“**, který vytvořila ekonomka Kate Raworth zahrnující dvě mezní hranice. Vnitřní hranice představuje základní životní potřeby, jako jsou potraviny, čistá voda, bydlení, vzdělání a zdravotní péče. Lidé žijící pod touto hranicí se nacházejí v nouzi. Vnější hranice symbolizuje ekologické limity. Jejich překročení vede například k globálnímu oteplování, znečištění vody nebo úbytku biodiverzity. Lidstvo by se mělo pohybovat mezi těmito dvěma hranicemi – v prostoru, který je ekologicky bezpečný a sociálně spravedlivý.

4.2. Inflace

Inflace představuje vzrůst všeobecné cenové hladiny zboží a služeb a jako taková má za následek pokles kupní síly peněz. Pokud se mezi lety 2023 a 2024 dosáhla inflace 5 %, znamená to, že za 100 Kč, které jste v roce 2023 utratili,

Graf č. 5

Průměrná roční míra inflace v letech 1998–2023

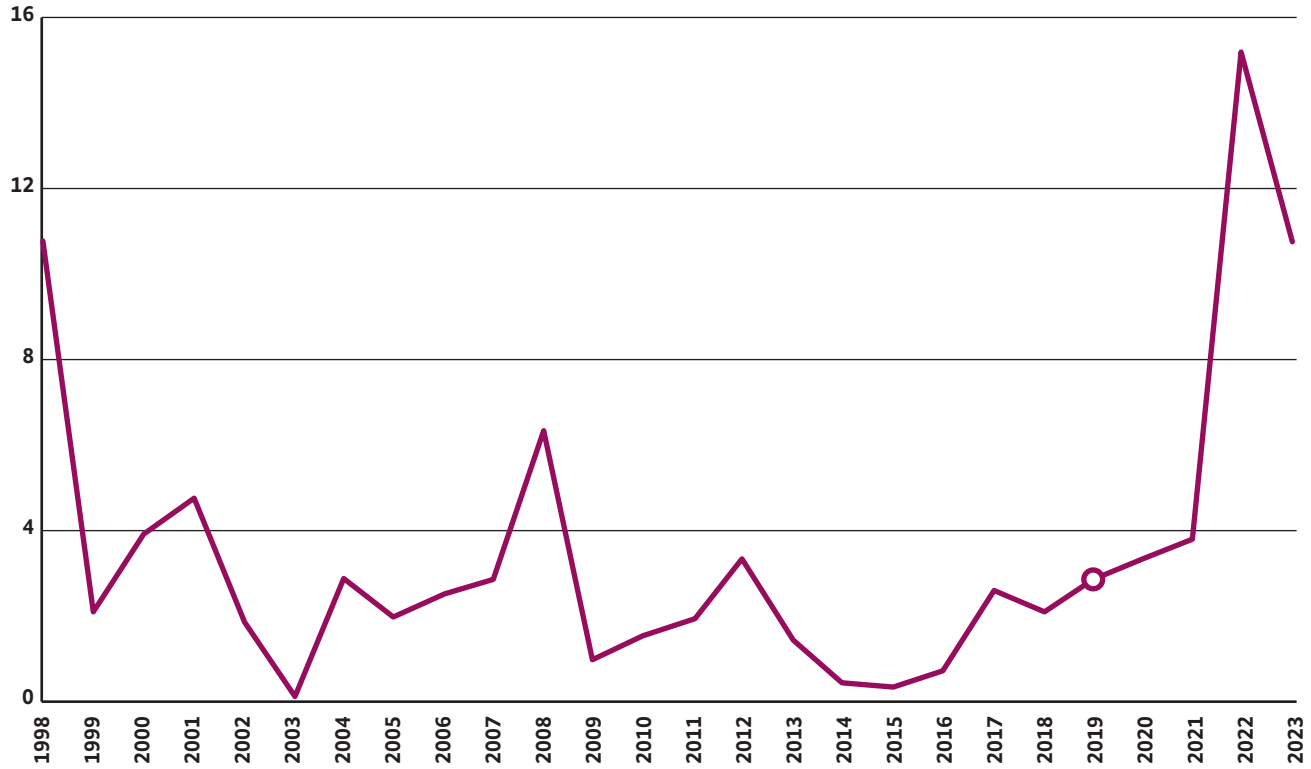

Míra inflace vyjádřená přírůstkem průměrného ročního indexu spotřebitelských cen vyjadřuje procentní změnu průměrné cenové hladiny za 12 posledních měsíců proti průměru 12 předchozích měsíců.

Zdroj: ČSÚ

si v roce 2024 koupíte o 5 % méně zboží nebo služeb. Inflaci lze rozdělit do několika kategorií podle její intenzity:

1. **Skrytá inflace:** dochází k situaci, kdy se zmenší objem balení zboží, ale jeho cena zůstane stejná. Spotřebitel si tedy koupí méně za stejnou cenu.

2. **Mírná inflace:** pohybuje se mezi 1 % a 10 %. Tento typ inflace obvykle nemá vážné negativní dopady na chod ekonomiky. Některé studie dokonce naznačují, že země s mírnou inflací kolem 5 % mají vyšší ekonomický růst než země s inflací nižší.

3. **Pádivá inflace:** nachází se v rozmezí 10 % až 100 %. Tento typ inflace již začíná mít negativní vliv na ekonomiku.

4. **Cválající inflace:** pohybuje se od 100 % do 1000 %. Způsobuje značné problémy v ekonomice a ovlivňuje stabilitu měny.

5. **Hyperinflace:** představuje inflaci vyšší než 1000 %. Tento typ inflace je extrémní a vážně narušuje ekonomiku, což může vést k jejímu kolapsu.

U vyšších typů inflace, jako je cválající a hyperinflace, přestávají peníze plnit svou roli běžného nástroje směny. Lidé často začnou hledat bezpečnější způsoby uchování hodnoty, například investují do nemovitostí, umění nebo nakupují cizí měny.

4.2.1. Příčiny inflace podle různých ekonomických teorií

Ekonomové se dosud neshodli na jednotném vysvětlení příčin inflace. Různé ekonomické školy ji vysvětlují odlišně. My se zde budeme zaobírat vysvětlením inflace podle kvantitativní, endogenní teorií peněz a teorií vyjednávací síly.

Kvantitativní teorie peněz tvrdí, že příčinou inflace je nadměrné tisknutí peněz státem. Tím se zvyšuje jejich množství v oběhu, aniž by se zvýšilo množství zboží a služeb. Vzniká tak přebytek peněz, který lidé používají k nákupu nezměněného objemu zboží, což umožňuje prodejcům zvyšovat ceny. **Inflaci podle této teorie způsobují faktory na straně poptávky.**

Endogenní teorie peněz vychází z kritiky kvantitativní teorie. **Tvrdí, že stát není jediným tvůrcem peněz – tuto roli mají i komerční banky.** Banky při poskytování úvěrů nevydávají uložené prostředky klientů, ale vytvářejí nové peníze. Klíčové tvrzení této teorie zní, že ačkoli banky a státy mohou vytvářet peníze, nemohou přinutit lidi nebo firmy, aby si je půjčovali. Existují dva přístupy v rámci této teorie: Absolutní endogenita peněz tvrdí, že množství peněz v ekonomice závisí výhradně na poptávce po nich, kterou stát nemůže ovlivnit. Relativní endogenita peněz připouští, že centrální banky mohou prostřednictvím měnové politiky nepřímo ovlivňovat množství peněz v ekonomice. Oba přístupy spojuje názor, že poptávka po penězích závisí na očekávání budoucího ekonomického vývoje a vnímání rizik. Proto **nemůže podle této teorie vzniknout přebytek peněz, jak tvrdí kvantitativní teorie.** Příčina **inflace je zde hledána na straně nabídky, například v důsledku růstu cen surovin, neúrody nebo demografických změn.**

Třetí přístup vysvětluje inflaci jako důsledek změn rozložení vyjednávacích silsubjektů na trhu. Tento pohled v poslední době popularizovali ekonomové Guido Lorenzoni, Iván Werning, nebo Jonathan Nitzan z Yorkské univerzity v Torontu. Podle výzkumu posledně zmíněného během inflace rostou ceny různých zboží a služeb odlišným tempem. Zatímco průměrná inflace může činit například 3 %, ceny chleba vzrostou o 5 % a ceny rajčat o 10 %. Nitzan zjistil, že čím vyšší je inflace, tím větší jsou rozdíly v růstu cen. Velké firmy často zvyšují ceny více než menší podniky, což jim umožňuje na inflaci vydělávat. Tento jev není kvantitativní teorie peněz schopna vysvětlit. Nitzan proto tvrdí, že **inflace je důsledkem strukturálních změn v ekonomice, které mění obchodní příležitosti firem, a tím i jejich vyjednávací sílu na trhu.** Silnější firmy díky své tržní pozici těží ze znevýhodnění menších firem, zvyšují své zisky na jejich úkor. Menší firmy následně zvyšují své ceny, aby omezily své ztráty. Inflace tak představuje proces přerozdělování zisků v ekonomice. Tento přístup vysvětluje velmi dobře vysokou inflaci v ČR mezi lety 2020–2023. Způsobily ji energetické firmy, stejně jako velkoobchod a maloobchod, a to nikoli zvýšením prodeje, ale zvýšením cen na úkor spotřebitelů.

4.2.2. Inflace: vítězové a poražení

Inflace rozděluje populaci na vítěze a poražené, protože nedopadá na všechny skupiny obyvatel stejně. Důsledkem inflace je přerozdělení majetku mezi jednotlivými skupinami obyvatel. **Na růstu cen vydělávají například dlužníci s pevně stanovenou úrokovou sazbou.** Ti totiž věřitelům vracejí peníze s nižší hodnotou, než jakou měly v době poskytnutí půjčky. Představme si, že v roce 2010 půjčíte svému známému bezúročně 20 000 Kč na dobu 10 let. V roce 2020 si za vrácených 20 000 Kč koupíte méně, než byste si koupili v roce 2010. Pro ilustraci: v roce 2010 stál cheeseburger 20 Kč, zatímco v roce 2020 už 33 Kč. Za půjčených 20 000 Kč jste si v roce 2010 mohli koupit 1 000 cheeseburgerů, zatímco v roce 2020 už jen 606. Reálně jste tedy svému známému půjčkou darovali hodnotu odpovídající 394 cheeseburgerům.

K dalšímu přerozdělení bohatství kvůli inflaci probíhá od zaměstnanců k zaměstnavatelům. Firmy mohou zvyšovat ceny svého zboží, zatímco mzdy zaměstnanců stagnují. To vede ke zvýšení příjmů zaměstnavatelů na úkor mezd jejich zaměstnanců. V této souvislosti se často objevuje argument, že požadavky na růst mezd jsou příčinou inflace, což bývá spojováno s varováním před tzv. mzdově-inflační spi-

rálou. Podle této teorie zaměstnanci v reakci na rostoucí ceny žádají zvýšení mezd, aby kompenzovali ztrátu své kupní síly. Vyšší mzdy pak nutí firmy dále zvyšovat ceny produktů, což znovu vede k růstu mzdových požadavků. Zajímavé na této argumentaci je, že zatímco růst mezd je označován za příčinu inflace, růst zisků zaměstnavatelů zapříčiněný vyššími cenami v této souvislosti není téměř zmiňován. **Argument o mzdově-inflační spirále bychom proto měli chápat zpravidla jako rétorický prostředek zaměstnavatelů. Jeho cílem je oslabit legitimní snahy zaměstnanců o zachování reálné hodnoty jejich příjmů v situaci, kdy firmy zvyšují své ceny a zisky.**

Inflace negativně dopadá také na lidi s pevně stanoveným příjmem, jako jsou důchodci nebo státní zaměstnanci. Aby byla zachována jejich kupní síla, je nezbytné pravidelně valorizovat jejich příjmy v souladu s inflací.

4.3. Reálná, nominální, průměrná, mediánová mzda a minimální důstojná mzda

Výše příjmů obyvatel poskytuje důležité informace o výkonu ekonomiky. V souvislosti s inflací se často používají pojmy nominální mzda a reálná mzda. **Nominální mzda představuje peněžitou odměnu za práci, zatímco reálná mzda vyjadřuje, co si za tuto odměnu můžete skutečně koupit.** Jinými slovy, nominální mzda je vyjádřena v penězích, zatímco reálná mzda v množství zboží a služeb, které si za danou částku lze pořídit.

Dalším důležitým ukazatelem je **průměrná mzda**, která se vypočítá jako součet všech mezd vydělený počtem zaměstnanců. Ve 3. čtvrtletí roku 2024 činila průměrná mzda v České republice 45 412 Kč. Průměr však často zkresluje realitu, což lze ilustrovat jednoduchým příkladem: Pokud má jedna osoba k večeři celé pečené kuře a druhá nemá nic, v průměru každý měl k večeři půl kuřete. V souvislosti s průměrnou mzdou je třeba si uvědomit, že **zhruba dvě třetiny zaměstnanců dosahují nižšího příjmu, než je průměr**.

Proto se často používá **mediánová mzda. Představuje prostřední hodnotu – polovina zaměstnanců má mzdu vyšší a polovina nižší.** Ve 3. čtvrtletí roku 2024 činila mediánová mzda 40 482 Kč. Dalším ukazatelem, který se týká příjmů, je **minimální důstojná mzda**. Ta vyjadřuje částku zajišťující obyčejný, avšak materiálně důstojný život, umožňující plnohodnotné zapojení do společnosti. V roce 2024 v České republice odpovídala částce 45 865 Kč a v Praze a Brně 53 953 Kč.

Graf č. 6

Průměrná mzda – reálné a nominální mzdy

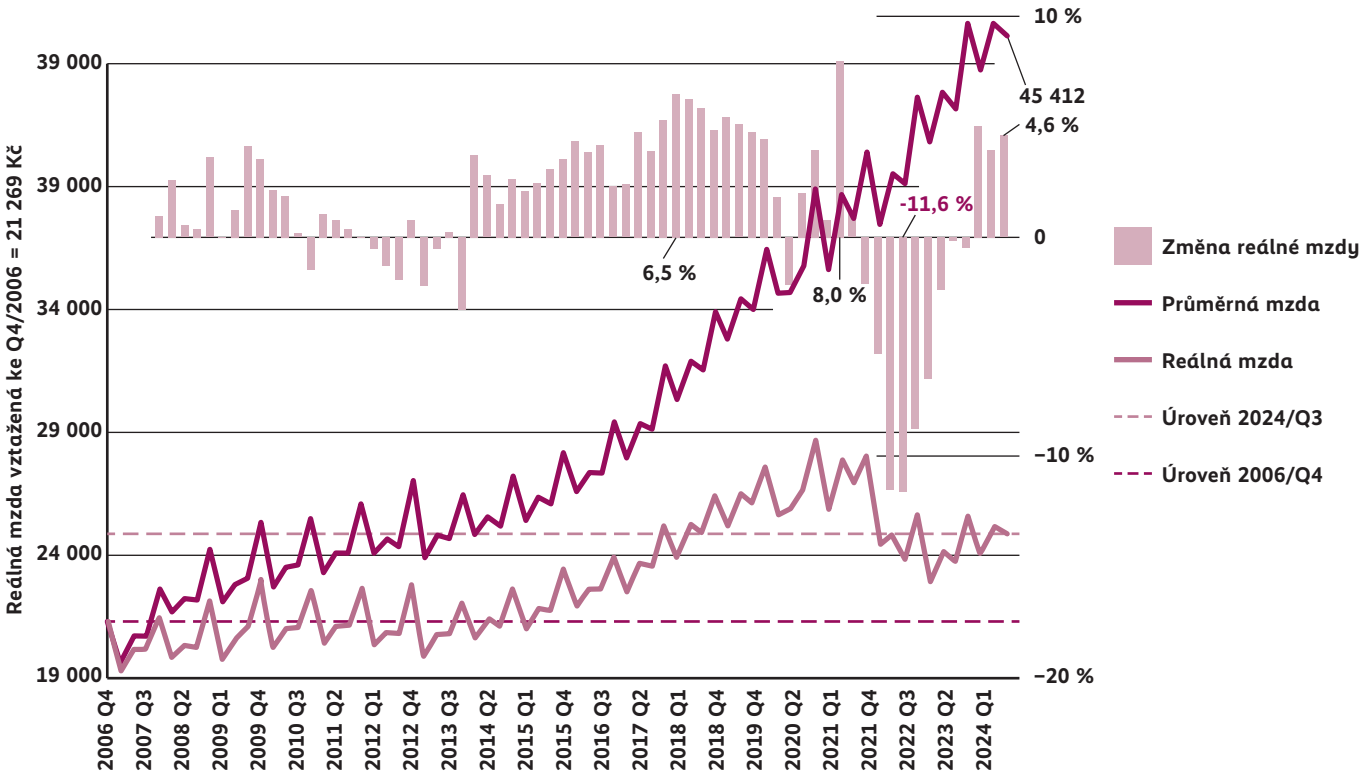

Zdroj: www.kurzy.cz

Vývoj průměrné, reálné a nominální mzdy čtvrtletně mezi lety 2006–2024.

Graf č. 7

Distribuce mezd v 1. pololetí 2024

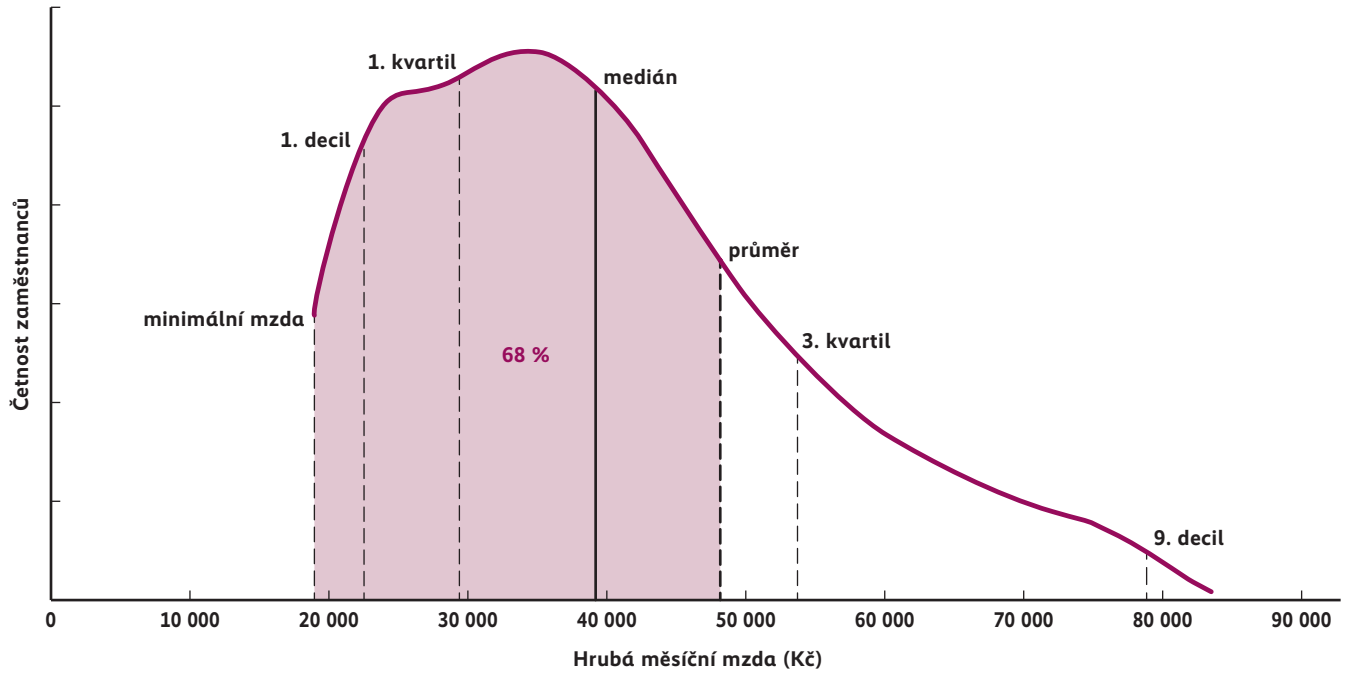

Zdroj: www.ispv.cz

4.4. Nezaměstnanost

Nepracující osoby lze rozdělit na dobrovolně nezaměstnané a nedobrovolně nezaměstnané. Předmětem zájmu je druhá zmíněná skupina, ačkoli mezi ekonomy dosud probíhá debata, zda nedobrovolná nezaměstnanost vůbec existuje. Neoliberální ekonomové tvrdí, že pokud například vysokoškolsky vzdělaný člověk ztratí zaměstnání z důvodu bankrotu firmy a odmítne pracovat jako uklízeč kvůli nízkému platu, jde o dobrovolnou nezaměstnanost. Na druhé straně keynesiánští ekonomové zastávají názor, že nedobrovolná nezaměstnanost existuje. **Zaměstnavatelé totiž najímají zaměstnance, aby jim prostřednictvím výroby zboží a poskytování služeb přinášeli zisk** Pokud zaměstnavatelé nevěří, že jim zaměstnání člověka přinese zisk, nemají důvod ho přijmout, a to ani tehdy, pokud by uchazeč snížil své mzdové požadavky.

Nedobrovolná nezaměstnanost sleduje podíl nezaměstnaných v rámci ekonomicky aktivního obyvatelstva (od 15 do 64 let). Nezaměstnanost lze dále dělit do skupin podle jejich příčin.

1. **frikční nezaměstnanost** vzniká v důsledku ukončení studia nebo výpovědí ze zaměstnání a následného hledání nové práce.

2. **sezónní nezaměstnanost** je spojena s proměnlivou poptávkou po určitých pracovních pozicích v závislosti na ročním období – například v zimě není poptávka po plavčících nebo zemědělských pracích, zatímco v létě není poptávka po instruktorech lyžování.

3. **strukturální nezaměstnanost** nastává, když je na trhu přebytek zaměstnanců s určitou kvalifikací (např. horníci po uzavření dolů) a současně nedostatek pracovníků s jinou kvalifikací (např. odborníci v IT). Řešení může spočívat v rekvalifikaci nezaměstnaných nebo dojížděním za prací.

4. **cyklická nezaměstnanost** souvisí s výkyvy ekonomiky, kdy dochází k jejímu zpomalení nebo poklesu.

Problémem měření nezaměstnanosti je, že nezohledňuje **podzaměstnanost**, tedy situaci, kdy lidé pracují na zkrácený úvazek, přestože by rádi pracovali na plný úvazek.

V tržně kapitalistických společnostech, kde je většina populace odkázána při zajišťování obživy na trh práce, je nezaměstnanost velmi vážným problémem s negativními společenskými dopady. Připravuje společnost o zboží a služby, které by mohly uspokojovat potřeby obyvatel, a vede k erozi kvalifikace pracovníků. Práce lidem poskytuje místo sebenaplnění, dává jim identitu a umožňuje sociální kontakt, o což nezaměstnanost tyto osoby připravuje. Nezaměstnanost tak zákonitě vede ke stresu, který při dlouhodobém trvání může způsobit kardiovaskulární onemocnění, duševní problémy nebo závislost na návykových

Graf č. 8

Míra nezaměstnanosti v EU v červenci 2024

Očištěno od sezónních výkyvů

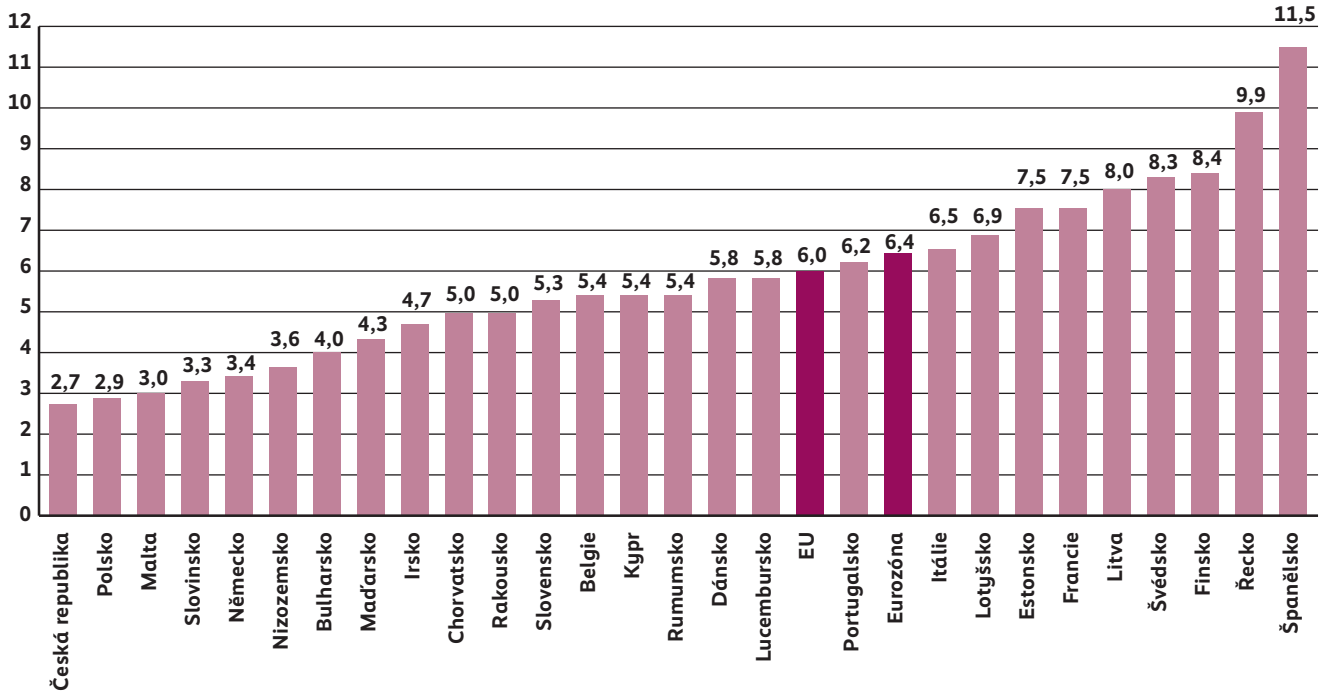

Zdroj: Eurostat

látkách. Nezaměstnaností vyvolaný stres hrozí zhoršením rozumových schopností a výši IQ (Sapolsky 2019), což zhoršuje kvalitu jejich rozhodování. Z hlediska výše mezd platí, že **čím vyšší je nezaměstnanost, tím roste znevýhodnění zaměstnanců na trhu práce**. Klesá jejich vyjednávací pozice, protože roste konkurence o nabízená pracovní místa. Tento tlak negativně ovlivňuje růst mezd, zatímco podporuje růst zisků zaměstnavatelů.

4.5. Produktivita práce

Důležitým ukazatelem stavu ekonomiky je produktivita práce, která měří hodnotu zboží a služeb vytvořených pracovníkem za určité časové období. Produktivita práce na zaměstnance podniku se počítá podle vzorce:

produktivita = [příjmy - (výdaje + režie + odpisy + úroky + personální náklady)]: průměrný počet zaměstnanců

Tímto výpočtem zjistíme průměrnou produktivitu zaměstnance podniku. Problém však nastává, když chceme určit produktivitu práce jednotlivých zaměstnanců různých profesí. Představme si například pizzerii, kde bychom chtěli porovnat produktivitu manažera podniku, kuchařů, obsluhy a pracovníků zajišťujících úklid. Každá z těchto profesí má jinou náplň práce: manažer řídí podnik, kuchaři připravují pizzu a zaměstnanci úklidu zajišťují čistotu. Pokud chceme tyto pozice srovnávat, musíme najít společného jmenovatele, což je však obtížné. Ekonomové vycházející z neoliberální teorie tento problém „vyřešili“ tím, že za společný jmenovatel označili příjmy, které podle nich odrážejí produktivitu.

Tento postup vychází z úvahy, že zaměstnavatelé v důsledku konkurence musí zaměstnance vyplácet úměrně jejich ekonomickému přínosu (tj. produktivitě). Pokud by zaměstnavatel platil zaměstnanci více, než odpovídá jeho produktivitě, musel by své zboží a služby poskytovat za vyšší ceny, což by ho znevýhodnilo vůči konkurenci. Pokud by zaměstnanci byli placeni méně, než odpovídá jejich produktivitě, odešli by od firmy a nechali se najmout konkurencí. **Trh práce má být univerzálním měřítkem produktivity práce. Tato úvaha však stojí a padá s předpokladem dokonalé konkurence, která však zpravidla v reálném světě neexistuje.**

Představa, že příjmy odrážejí produktivitu, je snadno zpochybnitelná. Podívejme se například na vývoj příjmů u manažerů. V 70. letech dosahovaly jejich příjmy 20–30násobku průměrné mzdy zaměstnanců, zatímco v roce 2020 tento poměr vzrostl na 351 násobek. To znamená, že platy manažerů vzrostly o 970,2 % a rostly o 60 % rychleji než trhy s cennými papíry. Ekonom Thomas Piketty provedl mezinárodní srovnání platů manažerů s velikostí firem a růstem zisků a zjistil, že mezi nimi neexistuje přímá souvislost. Hrubé odměny manažerů vzrostly více v zemích, kde došlo ke snížení daní z příjmu (Piketty 2014). **Tento**

růst tedy neodráží zvýšení jejich produktivity, ale spíše změnu ve vyjednávací pozici manažerů.

Od konce 70. let se firmy přestaly spoléhat na povyšování manažerů z vlastních řad a začaly je najímat externě. Tím se změnila dynamika konkurence a rozložení vyjednávací síly mezi firmami a manažery. Původně se v konkurenci utkávali zaměstnanci uvnitř firmy a tento stav omezoval růst výdělků manažerů. Od 70. let si však začaly konkurovat firmy a přeplácet se navzájem ve snaze získat vysoce kvalifikované odborníky. Výsledkem byl prudký nárůst mezd manažerů.

Dalším důkazem, že příjmy neodrážejí produktivitu, je rozdílné odměňování za stejnou práci v různých oblastech. Například pekař v Praze má jinou mzdu než pekař v Poličce v Pardubickém kraji nebo ve Švédsku. Výše příjmů tedy nezrcadlí individuální produktivitu, ale odlišnou vyjednávací sílu pracovníků.

Srovnávat produktivitu práce má smysl pouze u lidí vykonávajících totožné pracovní pozice, například podle rychlosti a kvality splnění úkolu. U zaměstnanců s rozdílnou náplní práce je však toto srovnání podobně smysluplné jako snaha určit, které kolečko v hodinovém strojku má větší zásluhu na jeho fungování. Kolečka mohou být velká nebo malá, ale to nemění nic na skutečnosti, že nehledě na velikost by bez jediného z nich hodinky nefungovaly. Podobně bychom měli nahlížet na roli zaměstnanců ve firmách.

4.6. Ekonomický cyklus a jeho dopady na trh práce

Výkon ekonomiky kolísá, což vede ke střídání období růstu a poklesu. Střídání těchto období se označuje jako ekonomický cyklus, který zahrnuje následující fáze s dopady na trh práce:

- **Expanze (konjunktura):** v této fázi roste nabídka i poptávka zvyšováním spotřeby domácností a investic podniků. **Nezaměstnanost klesá, a tím se zvyšuje konkurence mezi zaměstnavateli o volné zaměstnance.** To posiluje vyjednávací pozice zaměstnanců a nutí zaměstnavatele zvyšovat mzdy, aby si udrželi stávající pracovníky a přilákali nové. Ekonomika se postupně dostává na hranice své kapacity v produkci zboží a poskytování služeb.

- **Vrchol:** kapacity ekonomiky dosahují svého maxima. Rezervy v podobě volné pracovní síly a dostupných zdrojů se vyčerpávají. Rostoucí konkurence mezi podniky o suroviny a pracovníky vede k růstu inflace (všeobecnému zvyšování cen výrobků a služeb). Na konci této fáze začíná poptávka zaostávat za nabídkou.

- **Propad (recese, kontrakce):** převládá pesimismus mezi spotřebiteli i investory, což vede k poklesu poptávky kvůli snižování jejich výdajů. Firmy čelí finančním problémům; některé krachují, zatímco jiné jsou nuceny omezit výrobu a propouštět zaměstnance. **Nezaměstnanost roste, což oslabuje konkurenci mezi zaměstnavateli o pracovníky, zatímco mezi zaměstnanci roste intenzita konkurence o volná pracovní místa. Vyjednávací síla zaměstnavatelů roste, což způsobuje stagnaci nebo pokles mezd.** Ekonomika se nachází pod svým potenciálem. Propad trvající dvě čtvrtletí označujeme jako recesi. Hluboké recese se nazývají krizí nebo depresí.

- **Dno (sedlo):** pokles HDP a růst nezaměstnanosti ustávají. Firmy začínají opět nabírat zaměstnance a poptávka se pomalu zotavuje. Převahu na trhu práce si však stále drží zaměstnavatelé, a mzdy proto rostou jen velmi pomalu.

Ekonomický cyklus

Graf č. 9

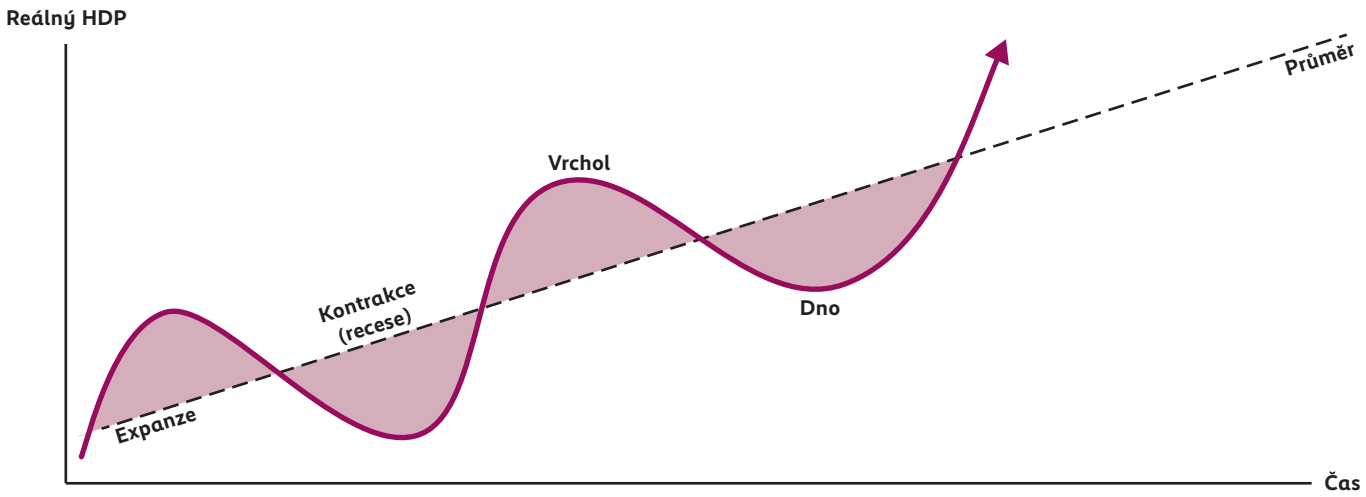

Zdroj: www.etoro.com

5.
Hospodářská politika

5.1. Potřebuje tržní ekonomika stát?

O ekonomice a státu se často hovoří jako o zcela odlišných a nezávislých sférách společenského života. Ve skutečnosti jsou však úzce propojeny a jejich cílem je společný účel: uspokojovat lidské potřeby, ať už jde o zmírnění pocitů nedostatku nebo odstranění nadbytku.

Ekonomika je od nepaměti usměrňována politikou prostřednictvím státu. Vztah mezi státem a tržní ekonomikou je ale daleko složitější. **Stát totiž vytváří podmínky, bez kterých by trh nemohl existovat.** Jedním ze základních předpokladů fungování trhu je vymáhání ochrany soukromého vlastnictví a dodržování smluv. To poskytuje lidem dostatečnou jistotu k tomu, aby mohli obchodovat a trhu řídit společenskou dělbu práce. Bez státního aparátu (policie, úředníků) by něco takového nebylo možné. Další klíčovou rolí státu je **ochrana tržního prostředí a zajištění zdravé hospodářské soutěže.** Stát také kontroluje kvalitu produktů a služeb, čímž chrání spotřebitele, a vytváří společenskou stabilitu, která je nezbytná pro uspokojivé fungování trhu. Kromě toho stát vytváří technicko-správní infrastrukturu, jako je např. zdravotnictví, školství či dopravní síť (železnice, silnice, dálnice). **Bez veřejného financování těchto oblastí by nebylo možné vytvořit vyspělou ekonomiku řízenou trhem ani kvalifikovanou pracovní sílu.**

5.2. Co je to hospodářská politika?

Soubor cílů, rozhodovacích procesů, opatření a nástrojů, jejichž prostřednictvím stát a jeho orgány usměrňují vývoj ekonomiky požadovaným směrem, označujeme jako hospodářská politika. Tento žádoucí směr je definován v rámci politického procesu. Politiku lze chápat jako arénu, v níž soupeří různé zájmové skupiny o vliv, moc a zdroje k prosazení svých zájmů. Je zřejmé, že jednotlivé skupiny obyvatel mají z různých opatření státu odlišné přínosy a náklady. Snaží se proto prostřednictvím politického procesu zajistit přijetí pro ně výhodných opatření a zabránit přijetí nevýhodných opatření.

Nástroje hospodářské politiky lze rozdělit do tří hlavních kategorií:

1. **nástroje přímého řízení:** jedná se o direktivní opatření, jako jsou příkazy (například zákaz dětské práce, povinnost recyklovat) nebo státní investice.
2. **nástroje nepřímého řízení:** tyto nástroje motivují ekonomické subjekty k žádoucímu jednání tvorbou pozitivní motivace. Patří sem dotace, daňové a jiné úlevy.
3. **informace a dezinformace:** stát může ovlivňovat hospodářské chování i prostřednictvím šíření informací. Příkladem je snaha českých politiků podpořit domácí zemědělce tím, že zpochybňují kvalitu zahraničních potravin.

Tento komplex nástrojů umožňuje státu nejen ovlivňovat ekonomické procesy, ale také vyvažovat zájmy jednotlivých skupin v rámci společnosti.

5.3. Liberální hospodářská politika

Směry hospodářské politiky lze rozdělit do dvou základních přístupů. Prvním je pravicově orientovaný ekonomický liberalismus, který vychází z názorů Adama Smitha a jeho následovníků. Podle této teorie zajišťuje konkurence na volných (tj. státem neregulovaných) trzích minimální ceny, maximální množství zboží a nutí podnikatele neustále investovat a inovovat. K dosažení maximálního výkonu ekonomiky je podle ekonomických liberálů nutné omezit státní zásahy, které ekonomice údajně škodí a představují nežádoucí intervenci do soukromých záležitostí obyvatel.

Neregulovaný trh má podle ekonomických liberálů schopnost transformovat egoismus jednotlivců na všeobecný blahobyt prostřednictvím hojnosti zboží a služeb za nejnižší možné ceny. Stát má v tomto pojetí zajišťovat pouze dodržování smluv a udržování konkurenčního prostředí. Ekonomičtí liberálové tedy přisuzují státu roli rozhodčího, který nezasahuje do ekonomické interakce lidí a firem. Hospodářská politika by se měla omezovat pouze a jen na ochranu kvality konkurence a udržování nízké inflace. Vůči jednotlivým společenským zájmům by měl stát být zcela nestranný a neutrální.

Problém ekonomického liberalismu spočívá v tom, že neutralita nepředstavuje nestranný přístup, pokud proti sobě stojí odlišně silné strany. V takové situaci neutralita vždy zvýhodňuje silnější stranu. Pokud trh nefunguje dokonale a firmy i zaměstnanci mají různé vyjednávací schopnosti, neutralita ekonomického liberalismu podporuje zájmy těch nejsilnějších na úkor slabších.

5.4. Intervencionistická hospodářská politika

Druhým přístupem k hospodářské politice je intervencionismus, který bývá levicově orientován a upozorňuje na nedostatky a selhání trhu, jako je například nedokonalá konkurence. **Podle tohoto přístupu trh reálně nezajišťuje nejvyšší možné množství zboží za nejnižší možné ceny a nemusí zaručovat optimální množství investic potřebných pro stabilní ekonomický rozvoj.** Intervencionismus také zdůrazňuje, že trh nedokáže automaticky přeměnit egoismus jednotlivců na všeobecný blahobyt, zejména kvůli vedlejším důsledkům a negativním externalitám.

Nejvýznamnějším proudem intervencionismu je keynesiánská ekonomie, spojená s myšlenkami **Johna Maynarda Keynese**. Tento ekonom, původně stoupenec ekonomického liberalismu, změnil svůj pohled na schopnosti trhu v důsledku Velké hospodářské krize z roku 1929. Keynes dospěl k závěru, že trh není dokonalý a že k dosažení optimálního výkonu ekonomiky je zapotřebí zásahů státu, který by fungoval jako dirigent ekonomického orchestru tvořený výrobci a spotřebiteli. **Podle Keynese představuje největší problém kapitalistické tržní ekonomiky nedostatečná poptávka po zboží a službách, která vede k nedostatečné poptávce po práci a následné nezaměstnanosti.** To znamená plýtvání ekonomickým potenciálem společnosti a neštěstí pro nezaměstnané.

Příčinou nedostatečné poptávky je neschopnost trhu automaticky a plynule přeměňovat úspory obyvatel na investice. Ekonomičtí liberálové předpokládali, že pokles poptávky po zboží povede k poklesu poptávky po penězích a práci, což sníží úroky a mzdy na takovou úroveň, která opět motivuje lidi k půjčkám, zaměstnavatele k najímání zaměstnanců a spotřebitele k utrácení, což ekonomiku opět nasměřuje k růstu. Události roku 1929 však ukázaly, že investoři nebudou investovat ani když jsou úroky nízké, pokud nevěří, že jim investice přinesou zisky.

Keynes identifikoval hlavní příčinu nedostatečné poptávky ve výkyvech optimistických a pesimistických představách spotřebitelů a investorů o budoucím vývoji ekonomiky. Tyto představy ovlivňují jejich výdaje a tím i celkovou poptávku. Pokud investoři nevěří, že jim investice přinesou zisk, neinvestují, což vede k poklesu poptávky v ekonomice, poklesu zaměstnanosti a nižším ziskům. Optimistické a pesimistické nálady fungují jako sebenaplňující se proroctví. Podle keynesiánského přístupu má stát pomáhat trhu fungovat co nejlépe. V případě **poklesu investic a spotřeby by měl stát zasáhnout**. Konkrétně by měl zvýšit své investice, aby zajistil dostatečnou poptávku a plnou zaměstnanost. Ta představuje hlavní cíl keynesiánské hospodářské politiky

5.5. Cíle hospodářské politiky

Hlavním cílem hospodářské politiky je uspokojování potřeb členů společnosti, přičemž konkrétní definice těchto potřeb a způsoby jejich naplňování jsou předmětem politických rozhodnutí. Jedna skupina politiků může považovat za prioritu boj s chudobou, zatímco jiná bude klást důraz na snížení vysoké inflace.

K dosažení hlavního cíle vedou dílčí cíle, jako je vysoká zaměstnanost (připouštějící míru nezaměstnanosti v rozmezí 2–5 %), cenová stabilita (inflace maximálně 2 %) a ekonomický růst kolem 3 % HDP. **Problémem těchto dílčích cílů je však skutečnost, že zlepšení jednoho z nich často negativně ovlivňuje jiné.** Například růst HDP vede k růstu inflace v důsledku zvýšené poptávky po omezených zdrojích. Naopak boj proti inflaci zpravidla zahrnuje zdražování peněz, což snižuje investice, zvyšuje nezaměstnanost a zpomaluje růst HDP.

Právě z tohoto důvodu je hospodářská politika především politickým tématem, které odráží zájmy různých společenských skupin. Vysoká zaměstnanost například posiluje vyjednávací pozici zaměstnanců, což vede k růstu mezd, ale zároveň může snižovat zisky podniků. **Z výše uvedeného vyplývá, že kapitalistická tržní ekonomika se nachází prakticky neustále v určitém stavu nerovnováhy.**

5.6. Fiskální politika

Ovlivňování výkonu ekonomiky prostřednictvím veřejných rozpočtů a daní se souhrnně označuje jako fiskální politika, kterou vykonávají především vláda a parlament. Nejvýznamnějším rozpočtem je státní rozpočet, jenž slouží jako plán státních ekonomických aktivit. Dalšími rozpočty jsou rozpočty krajů a obcí a také mimorozpočtové fondy, které jsou zřizovány za účelem financování konkrétních projektů, například Státního fondu dopravní infrastruktury.

V případě útlumu ekonomiky, projevujícího se poklesem růstu HDP a růstem nezaměstnanosti, je úkolem státu provádět expanzivní fiskální politiku. V jejím rámci by měl stát zvýšit své investice a podpořit nárůst poptávky, což by nasměrovalo ekonomiku na trajektorii obnovy růstu. **Zvýšené státní investice vytvoří nová pracovní místa a zajistí lidem příjmy, což povede k růstu spotřeby, která následně vytvoří další pracovní příležitosti.** Naopak v situaci přehřátí ekonomiky, kdy poptávka začíná zaostávat za nabídkou a zvyšuje se inflace, by měl stát přijmout restriktivní fiskální politiku a snížit své výdaje.

5.7. Daně

Daně jsou povinné, nenávratné zákonem určené platby státu. Lze je rozdělit do dvou následujících kategorií:

- → **Přímé daně** platí právnické a fyzické osoby ze svých příjmů a majetku.
- → **Nepřímé daně** jsou uvaleny na spotřebu. Při nákupu spotřebitelé zboží zaplatí obchodníkovi cenu zahrnující daň, kterou následně obchodník odvádí státu.

U nepřímých daní nelze předem jednoznačně určit, zda jejich uvalení povede ke snížení zisku obchodníků, nebo ke zvýšení cen a přenesení daňového břemena na spotřebitele. V praxi obvykle dochází k rozložení tohoto břemena mezi obě strany. Obecně platí, že čím méně existuje alternativ ke zdaněnému zboží a **čím je toto zboží pro spotřebitele nezbytnější, tím větší část nepřímé daně zaplatí spotřebitelé a tím menší část hradí obchodníci ze svého zisku.**

Dále můžeme daně dělit na proporcionální (u nás označované jako "rovné") a progresivní. Při proporcionálním zdanění je plátce povinen odvést státu určité procento ze svého příjmu, bez ohledu na jeho výši. **Progresivní neboli pásmové zdanění je založeno na existenci více daňových pásem, která se liší podle výše příjmu plátce.** Každé pásmo má přitom vlastní daňovou sazbu. Příjem plátce daně je tak rozdělen do několika částí, přičemž na každou z těchto částí se vztahuje odlišná daňová sazba. Tak například může stát určit následující tři daňová pásma podle měsíčních příjmů: první se týká příjmů od 10 do 30 tisíc Kč, z nichž se státu odvede 12 %. Druhé pásmo pro příjmy nad 30 tisíc až do 40 tisíc Kč zdaněné 15 %. Poslední pásmo pro veškeré příjmy nad 40 tisíc Kč zdaněné 25 %. Pokud člověk pobírá měsíčně např. 35 000 Kč, pak zaplatí na dani 12 % z částky 30 tisíc Kč a z 5 tisíc Kč odvede 15 %, protože vše nad 30 tisíc Kč spadá do druhého daňového pásma.

Daně plní čtyři základní funkce:

1. **Alokační funkce** daní spočívá v nápravě nesprávného fungování trhu. Zdaněním určitého zboží dochází ke snížení poptávky po něm, což vede ke snížení jeho prodejů a následně i produkce.

2. **Redistribuční funkce** je spojena se změnou rozdělení příjmů v důsledku uplatnění daní.

3. **Stabilizační funkce** se týká progresivního zdanění, které při správném nastavení zmírňuje výkyvy ekonomiky. Během expanze s růstem HDP rostou i příjmy a ekonomika se dostává na vrchol ekonomického cyklu, po němž následuje fáze recese. Přechod z fáze expanze do propadu lze předejít, nebo ho alespoň pozdržet tím, že se přibrzdí růst poptávky zvýšením zdanění s růstem příjmu progresivním (pásmovým) zdaněním. Naopak během propadu ekonomiky se příjmy snižují a s tím i daně, takže lidem zůstane více peněz na utrácení.

4. **Fiskální funkce** představuje zajištění finančních prostředků pro veřejné rozpočty.

5.8. Daně a výkon ekonomiky

Mezi ekonomy nepanuje shoda ohledně toho, jaká velikost

Graf č. 10

Příklad fungování progresivní daně při měsíčním příjmu 45 tisíc a třech daňových pásmech

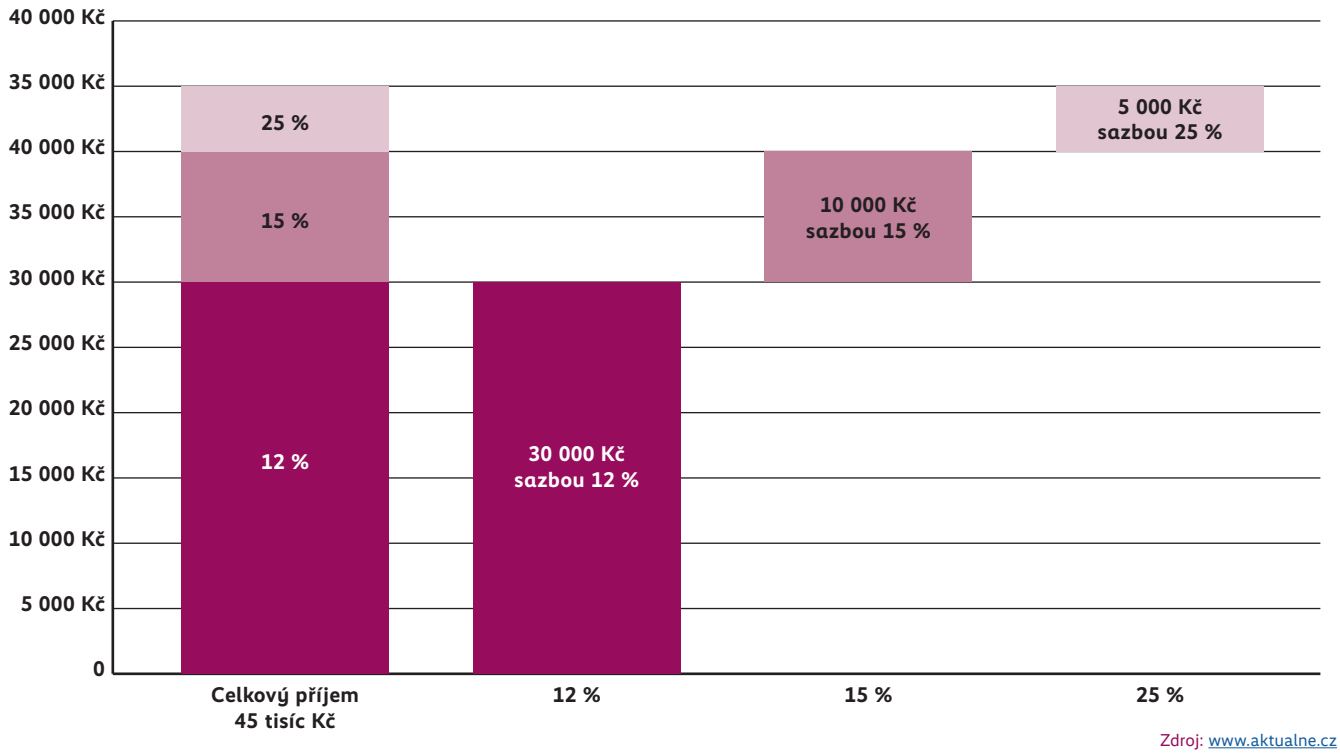

Zdroj: www.aktualne.cz

Graf č. 11

Zdanění a průměrný růst reálného HDP na hlavu mezi lety 1868–2014 v USA.

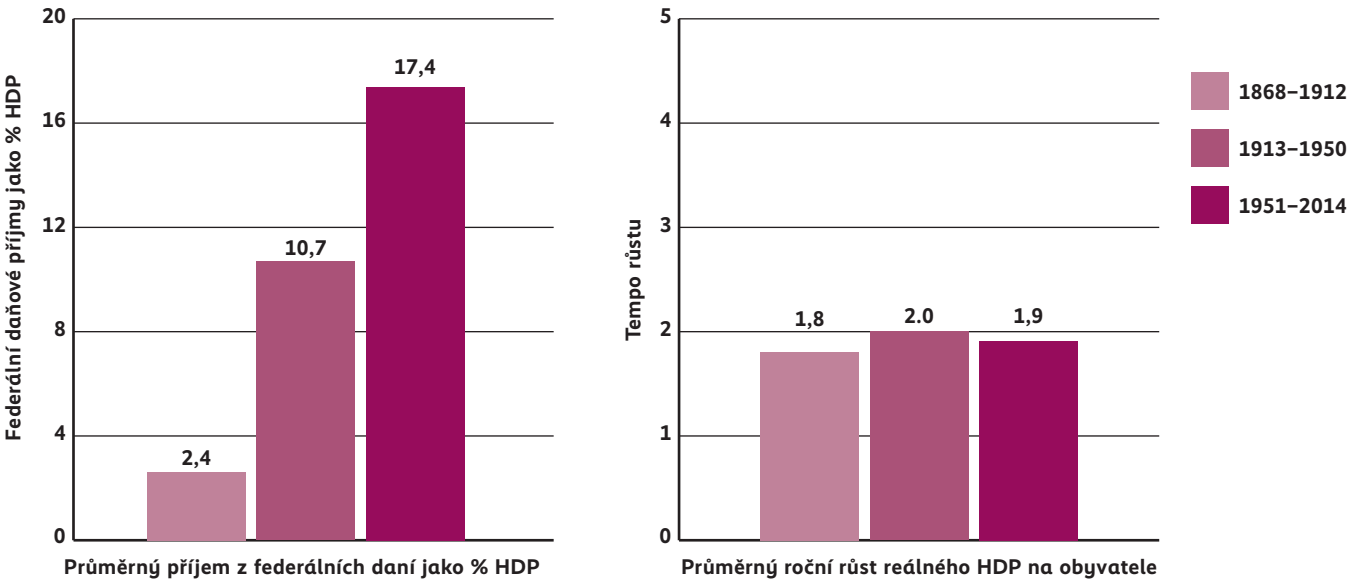

Zdroj: www.brookings.edu

daní nejlépe přispívá k výkonu ekonomiky. Pokud se však odkloníme od teoretických debat a zaměříme se na dlouhodobá mezinárodní srovnání výkonu různých států, zjistíme překvapivá fakta.

Existují země s nižšími daněmi a vysokým tempem růstu HDP, stejně jako země se stejně vysokým tempem růstu a vyššími daněmi. Příkladem může být srovnání dlouhodobého ekonomického růstu ČR a Švédska, který je obdobný, ačkoli v Švédsku jsou vyšší daně. Zajímavé je také srovnání dlouhodobé srovnání vlivu změny zdanění na ekonomický růst jednotlivých zemí. Americký ekonom William Gale v grafu č. 11 výše analyzoval tímto způsobem vývoj v USA a zjistil, že ačkoli zde proběhly velké daňové změny, na hospodářský růst to nemělo vliv. Jasným závěrem z výše řečeného je, že **nižší daně neznamenají automaticky vyšší blahobyt.**

Zkušenosti z posledních dekád to potvrzují. Od konce 70. let bylo na Západě prosazováno snižování zdanění nejbohatších. Ekonomové a pravicoví politici tehdy tvrdili, že nižší daňová zátěž povede k vyšším investicím, rychlejšímu ekonomickému růstu, větším daňovým příjmům státu a k tvorbě nových pracovních míst. Současně předpokládali, že větší poptávka po práci zvýší mzdy a že výsledné bohatství „prokape“ i k nejchudším, takže z něj budou mít prospěch všichni.

Po více než 40 letech od začátku tohoto trendu je však jasné, že tyto předpoklady se nenaplnily. Státy se hluboce zadlužily, investice soukromého sektoru nejenže nevzrostly, ale často poklesly. **Ekonomický růst se oproti předchozím dekádám snížil až o čtvrtinu. Mzdy stagnovaly, zatímco zisky a majetky nejbohatších raketově vzrostly.** Nejbohatší si přivlastňovali stále větší podíl na růstu produktivity ekonomiky, jak ukazuje analýza ekonomů z London School of Economics.

Z těchto zkušeností vyplývá poučení: **daně představují hlavní faktor určující tempo ekonomického růstu. Na druhé straně však zásadně ovlivňují rozdělení příjmů mezi jednotlivé skupiny obyvatel a tím ovlivňují blahobyt společnosti.** Daně v ČR jsou podprůměrné, jak dokazuje srovnání daní a sociálních příspěvků v zemích EU v roce 2023 v grafu č. 12. Evropské státy vyberou na daních částku odpovídající 40 % HDP, zatímco ČR pouze 34, 1 %.

5.9. Státní dluh nemusí být zlo

Debaty o státním dluhu a zadlužování patří k těm nejvíce emotivním. Často se objevuje tvrzení, že stát by se měl chovat jako zodpovědný občan, neměl by si žít nad poměry a zadlužovat se. Tento příměr mezi státem a občanem je však velmi zavádějící a může způsobit značné ekonomické škody. **Státy se totiž v otázce dluhů od běžných lidí zásadně liší dvěma klíčovými vlastnostmi: neumírají a mají díky daním zajištěný příjem.** Tyto charakteristiky znemožňují přímé srovnání státního a osobního dluhu.

Graf č. 12

Celkový objem daní a sociálních příspěvků v zemích EU v roce 2023 (v % HDP)

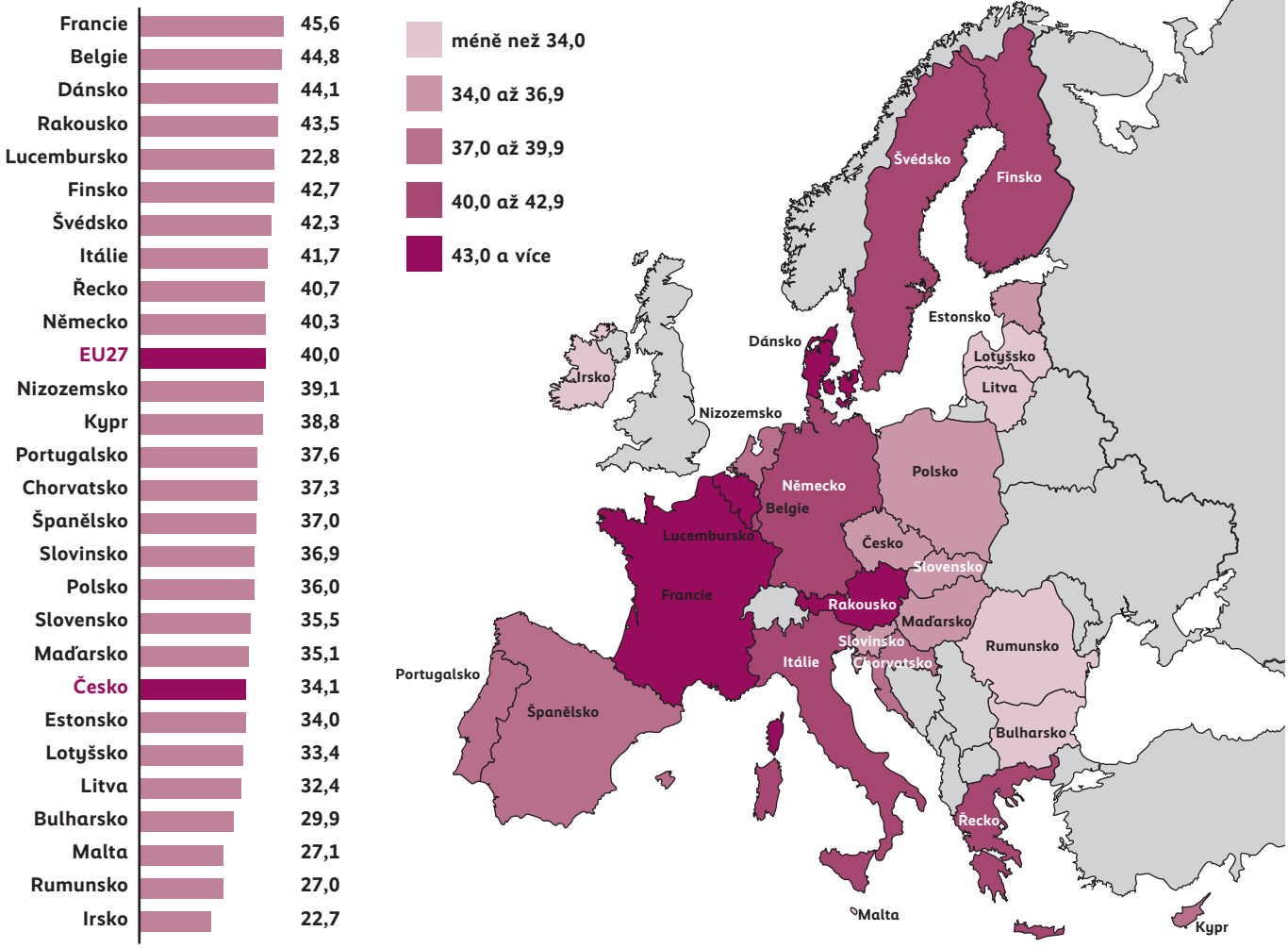

Zdroj: Statistika a my

Pokud se stát zadlužuje ve vlastní měně, **nemůže zbankrotovat** – v krajním případě může vytisknout peníze a své závazky uhradit. Tato situace by sice mohla vést k nárůstu inflace, nicméně samotný bankrot nehrozí, pokud si jej stát sám nebude přát. Příkladem je současné Japonsko, jehož zadlužení dosahuje 251 % HDP, a přesto se zde žádná ekonomická katastrofa nekoná, protože si stát převážně půjčuje od vlastní centrální banky.

Namísto neplodných debat o tom, zda je zadlužování samo o sobě správné či nesprávné, bychom se měli zaměřit na **účel, ke kterému jsou půjčené prostředky využívány. Zvýšení zadlužení se může vyplatit, pokud vede ke zvýšení bohatství společnosti, a tedy vyšším daňovým příjmům, než kolik je třeba zaplatit na úrocích.** Takové investice zahrnují například investice do infrastruktury, vědy a hospodářského rozvoje, které podporují růst ekonomiky a zajišťují lepší životní úroveň budoucím generacím. **Naopak přehlížet tyto investiční příležitosti ve snaze krátkodobě ušetřit by bylo nehospodárné.**

Problematičtější jsou také ukvapené snahy o rychlé snížení zadlužení, které mohou ekonomice výrazně uškodit. Výdaje státu jsou totiž příjmy soukromého sektoru, a pokud jsou tyto výdaje náhle sníženy, zpravidla dojde k poklesu poptávky, což povede ke snížení produkce a růstu nezaměstnanosti. Poptávka po zboží a službách je zároveň poptávkou po práci, která je s jejich výrobou a poskytováním spojená. Snížení státních výdajů také může vést k omezení investic soukromého sektoru, protože firmy očekávají nižší zisky, což činí investice méně atraktivními. **Prudké škrty ve výdajích státu tak mohou zpomalit hospodářský růst, snížit daňové příjmy a zkomplikovat splácení státního dluhu, a tím celkové zadlužení zvýšit.**

Nejlepší strategií pro snižování státního zadlužení jsou investice do zvyšování produktivity ekonomiky. To potvrzují historické zkušenosti z období po druhé světové válce. Většina vítězných západních zemí, jako například USA a Velká Británie, byla tehdy zadlužena více, než odpovídalo jejich ročnímu HDP. Tyto země se však dluhů nezbavily zbrklým snižováním vládních výdajů, ale prostřednictvím investic do ekonomického rozvoje, které přinesly hospodářský růst. **Díky tomu mohly zvýšit své daňové příjmy a dluhy rychle splatit.**

Nebezpečnou myšlenkou je také dlouhodobá snaha o přebytkové rozpočty. V takovém případě stát vybírá na daních od občanů a soukromého sektoru více, než kolik vkládá do ekonomiky, což snižuje množství peněz v oběhu a negativně ovlivňuje hospodářský růst poklesem poptávky.

Státní dluh lze rovněž vnímat jako nástroj přerozdělování bohatství, a to prostřednictvím úroků vyplácených státem svým věřitelům. Půjčování peněz státu dává jeho věřitelům právo na podíl ze státem vybraných daních. To není zásadní problém, pokud jsou daně nastaveny spravedlivě a lidé s vysokými příjmy odvádějí větší procenta ze svých příjmů. Pokud však stát nedostatečně zdaní nejbohatší, musí si více půjčovat a zároveň více platit bohatým na úrocích. **Na neférově nízkých daních tak bohatší vydělávají dvakrát – jednak díky nízkým daním a jednak díky ziskům z úroků, když půjčují státu.**

5.10. Monetární politika

Monetární politika se zabývá ovlivňováním množství peněz v oběhu, přičemž jejím hlavním cílem je zajištění cenové stability, tedy nízké inflace. V některých zemích, například v USA, je kromě cenové stability dalším cílem také maximální možná zaměstnanost. Od 80. let jsou tvůrci monetární politiky v mnoha zemích nezávislé centrální banky, které nejsou přímo podřízeny vládě a parlamentu.

Centrální banky mají unikátní postavení: dohlíží na ostatní banky a jako jediné mohou tisknout bankovky a razit mince. **Nemají však monopol na tvorbu peněz, protože komerční banky vytvářejí tzv. kreditní peníze v procesu známém jako dluhová kreace peněz.** Tento proces umožňuje komerčním bankám poskytovat úvěry na základě částečného krytí vkladů bankovními rezervami. Komerční banky tedy nepůjčují peníze, které si u nich klienti uložili, ale poskytováním úvěrů vytvářejí zcela nové peníze, které zanikají až při splácení úvěru.

Například pokud v ČR centrální banka vytiskne 10 000 Kč v hotovosti a tyto peníze se uloží na účty komerčních bank, může z těchto 10 000 Kč vzniknout v celém bankovním systému až 498 761 Kč v podobě bezhotovostních peněz. Tento mechanismus je důvodem, proč drtivá většina veškerých peněz v ekonomice existuje v bezhotovostní formě, zatímco pouze malá část je tvořena fyzickými penězi. Kdyby si všichni lidé najednou chtěli vybrat své vklady v hotovosti, bankám by brzy fyzické peníze došly.

5.11. Monetární politika a úroky

Centrální banky sice nemají úplnou kontrolu nad množstvím peněz v oběhu, mohou ho však ovlivňovat prostřednictvím stanovení povinných minimálních rezerv komerčních bank. Dále mohou centrální banky ovlivnit množství peněz nepřímo, a to prostřednictvím úrokových sazeb, které určují cenu peněz a tím regulují poptávku po úvěrech. Jde o tyto úrokové sazby:

Diskontní sazba určuje úrok, za který si obchodní banky mohou u České národní banky uložit přebytečné peníze přes noc. Diskontní sazbu můžeme přirovnat k spořícímu účtu. Stejně jako lidé nemají důvod půjčovat jiným za úrok nižší, než by získali ze spořícího účtu, nemají ani komerční banky důvod půjčovat za méně než diskontní sazbu. Ta tak tvoří minimální hranici úrokových sazeb v ekonomice.

Reposazba určuje úrok, za který si centrální banka na 14 dní půjčuje prostředky od komerčních bank, přičemž do zástavy nabízí své cenné papíry. Od reposazby se odvíjí diskontní sazba.

Lombardní sazba určuje úrok, za který si komerční banky mohou půjčovat prostředky od centrální banky. Pokud centrální banka chce zvýšit poptávku po úvěrech, lombardní sazbu snižuje. Naopak při snaze snížit poptávku po úvěrech sazbu zvyšuje.

Monetární politika se odvíjí od situace ekonomiky. **Expanzivní politika se uplatňuje při poklesu ekonomického růstu. Centrální banky** v tomto případě **snižují úrokové sazby**, **čímž dochází k poklesu úroků v celé ekonomice**. Peníze se tím stávají dostupnějšími, což podporuje spotřebu a investice a tím se zvýší poptávka. Ta povede k tvorbě nových pracovních míst a ekonomickému růstu. Jeho důsledkem je v situaci blížící se vyčerpání volných kapacit ekonomiky růst intenzity konkurence o nevyužité zdroje a k všeobecnému růstu cen.

Restriktivní politika se uplatňuje při vysoké inflaci. Centrální banky zvyšují úrokové sazby, což zdražuje úvěry a snižuje investice a poptávku po zboží. To vede ke snížení inflace, ale také k omezení ekonomického růstu a zvýšení nezaměstnanosti. Pokud uslyšíte od ekonomů či politiku, že je třeba bojovat proti inflaci, pak se tím říká, že je třeba zvýšit nezaměstnanost.

Obě formy politiky jsou důležitými nástroji centrálních bank pro udržení stability ekonomiky a zvládání hospodářských výkyvů.

5.12. Politika a ekonomika

Pro pochopení fungování kapitalistické tržní ekonomiky a hospodářské politiky je nezbytné rozumět mechanismům propojujícím ekonomiku a stát. Stát je nástrojem uspokojování potřeb obyvatel, přičemž to, čí potřeby jsou uspokojovány, zásadně ovlivňuje **forma vlády. Ta určuje, kdo vytváří všeobecně závazná pravidla jednání (zákony) a rozhoduje o aktivitách státu a o tom, čí potřeby jsou přednostně uspokojovány.** V klasických monarchiích sloužil stát k uspokojování potřeb panovníka, šlechty a církve, zatímco v diktaturách jednotlivců nebo skupin slouží potřebám úzké elity. Demokratické politické režimy, definované jako vláda lidu, prostřednictvím lidu a pro lid, mají za cíl uspokojovat potřeby většiny obyvatel prostřednictvím své hospodářské politiky státu. Současné demokracie však naplnění tohoto cíle nezaručují.

Zastupitelská demokracie není přímou vládou lidu, ale vládou politiků ustavenou na základě souhlasu voličů vyjádřeným prostřednictvím voleb. Během předvolebních kampaní se politici snaží přesvědčit o svých názorech voliče a získáním jejich volebních hlasů obdržují souhlas s realizací svého politického programu. Jak píše americký sociolog Charles Wright Mills ve své knize Mocenská elita, původní představa o demokracii vycházela z přesvědčení, že demokratický proces uvádí navzájem si konkurující společenské zájmy do rovnováhy a vede ke vzniku kompromisů přínosných pro všechny.

Tato představa připomíná ideál dokonalého trhu Adama Smithe, který měl měnit individuální egoismus na společenské dobro. Obě představy však narážejí na stejný problém: nerovnost sil. Dokonale fungující trh vyžaduje rovnost vyjednávacích sil mezi stranami směny, stejně jako demokratický proces předpokládá rovnost politické síly všech skupin obyvatel. Tato rovnost zahrnuje nejen možnost prosazovat své zájmy, ale také obdobné množství finančních prostředků na přesvědčování veřejnosti. **Obrovské příjmové a majetkové nerovnosti vytvářené kapitalistickou tržní ekonomikou však způsobují, že jednotlivé skupiny obyvatel nemají stejnou politickou sílu prosazovat své zájmy. Politická rovnost občanů je tím popřena.**

Situaci dále zhoršuje prudký nárůst nákladů na politické kampaně, zejména kvůli potřebě digitální reklamy na internetu a sociálních sítích. **Politici, kteří zpravidla sami nemají dostatek prostředků, se stávají závislými na velkých podporovatelích.** Tím vzniká propojení politiky s ekonomickou mocí velkých firem a oligarchů. **Tito hráči prostřednictvím financování médií, politických kampaní, think tanků nebo politických nadací získávají politický vliv a manipulují veřejným míněním. Takto vytvářejí**

Graf č. 13

Kdo drží otěže demokracie v USA

Zájmy kterých skupin uspokojují přijaté zákony a politika vlády v USA

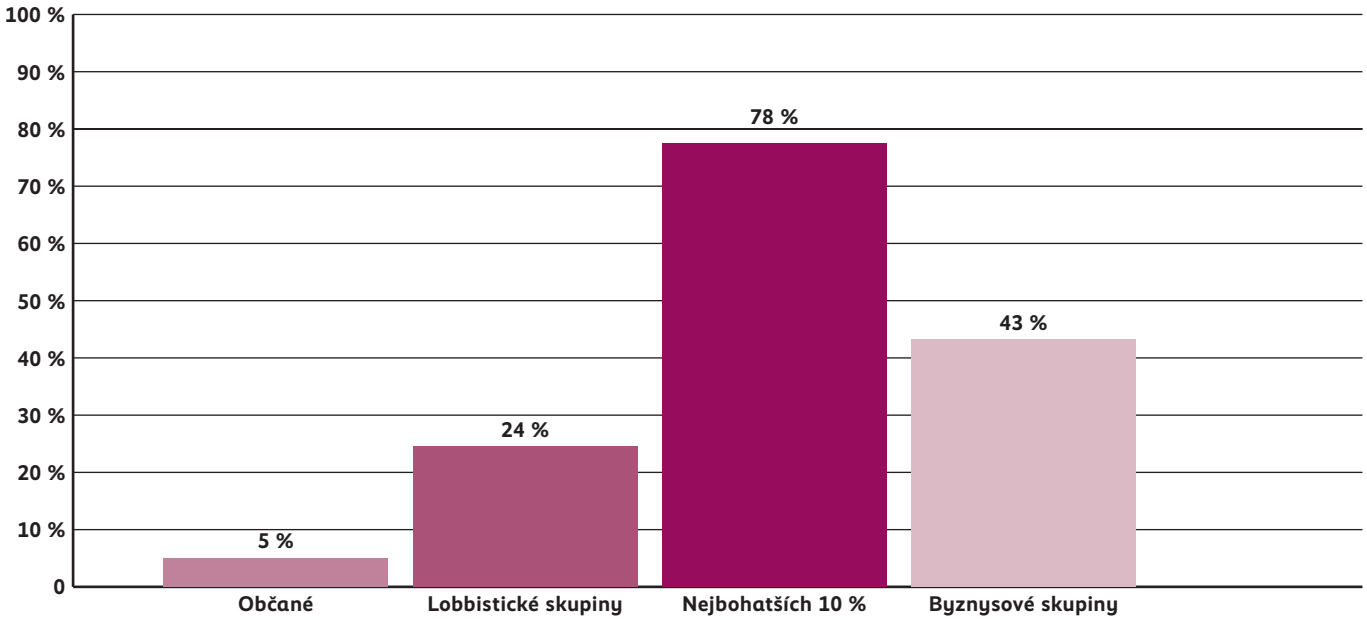

Sloupce ukazují, do jaké míry jsou preference každé skupiny ohledně veřejné politiky skutečně zastoupeny v rozhodnutích Kongresu. Součet je vyšší než 100 % z důvodu shody mezi skupinami.

Zdroj: act.represent.us

umělý souhlas s politickými opatřeními, která často slouží zájmům velkého byznysu a vychylují demokratický proces ve prospěch svých zájmů.

Jasně zdokumentovaným případem vlivu peněz na politiku jsou Spojené státy. Martin Gilens a Benjamin Page došli na základě analýzy zákonů přijatých mezi lety 1980 až 2002 k závěru, že nehledě na to, zda je u moci republikánská či demokratická strana, odpovídá politika vlády a přijaté zákony převážně zájmy 10 % nejbohatších Američanů. USA se tak ubírají směrem od vlády lidu k vládě oligarchie.

V prezidentských volbách v roce 2024 přispělo 150 miliardářských rodin na kampaně téměř 2 miliardami dolarů, přičemž dvě třetiny této částky směřovaly na podporu Donalda Trumpa. Podle politologa Jeffryho Winterse motivuje nejbohatší "investovat" do politiky snaha získat kontrolu nad politickým procesem, aby se zabránilo zdanění nebo změnám, které by ohrozily jejich příjmy. V kontextu hospodářské politiky se tyto snahy projevují například tlakem na omezení opatření zmírňujících negativní dopady nedokonalé konkurence na spotřebitele a zaměstnance.

Existence dlouhodobé extrémní majetkové nerovnosti je neslučitelná s prosperující demokracií. K jejímu zachování je nutné, aby nikdo nemohl mít takovou ekonomický vliv, aby dokázal systematicky vychylovat politické rozhodování ve svůj prospěch a na úkor zbytku společnosti. **Zatímco velké firmy a miliardáři patří k zvýhodněným skupinám politického procesu, pak zaměstnanci tvoří jednoznačně znevýhodněnou skupinu.** Nedisponují samostatně na prosazení vlastních zájmů a zpravidla nemají ani čas se systematicky věnovat politice.

Odborové organizace však dokáží znevýhodnění jednotlivých zaměstnanců výrazně omezit. Dokáží mobilizovat finanční zdroje získané z členských příspěvků a užít ve snaze obhájit před veřejností konkrétní politická opatření sloužící zájmům pracující většiny. Jde o různé informační kampaně, analýzy politik a mobilizaci veřejnosti v případě politiky nepřátelské zájmům zaměstnanců.

6.
Ekonomika a spravedlnost

6.1. Ekonomie, politika a etika

Jedním ze zásadních problémů ekonomie je její neschopnost objektivně stanovit co je pro společnost prospěšné a špatné, protože nelze usmířit odlišné preference členů společnosti. Tímto se do ekonomie dostává etika, která se zabývá mravy, hodnotami a mimo jiné také spravedlností.

6.2. Spravedlnost jako dodržování dobrovolných dohod

Současné debaty o sociální spravedlnosti se zaměřují zejména na dvě odlišná pojetí spravedlnosti. První přístup chápe **spravedlnost jako dodržování svobodně a bez nátlaku uzavřených dohod mezi dospělými lidmi**. Toto pojetí prosazoval americký filosof **Robert Nozick**, který odmítal jakékoli představy o spravedlnosti založené na konkrétních částkách nebo proporcích. **Podle něj jsou svobodně uzavřené dohody spravedlivé, protože by nikdo nepřijal podmínky, které by neodpovídaly jeho příspěvku na společném díle. Základem spravedlnosti je podle Nozicka prvotní legální a nenásilné rozdělení majetku.**

Zastánci Nozickovy teorie tvrdí, že nespravedlivé mzdy ve skutečnosti neexistují, protože nikdo není nucen uzavírat dohody s nevýhodnými podmínkami. Nozick také považoval veškeré státní zásahy a regulace za omezení svobody lidí uzavírat dobrovolné dohody, což je podle něj nespravedlivé. Daně, pokud slouží k financování čehokoli mimo vymáhání smluv a zajišťování práva, označoval za formu nucené práce.

Problém této teorie spočívá už v samotném předpokladu prvotního nenásilného rozdělení majetku, který například v Evropě nebyl nikdy naplněn. **Historicky byla většina půdy násilně zabrána šlechtou a církví**, zatímco legalita privatizace v ČR je rovněž diskutabilní. Další zásadní slabinou je dobrovolnost uzavírání smluv. Lidé bez dostatečného kapitálu jsou nuceni vstupovat na trh práce a uzavírat pracovní dohody za pro ně nevýhodných podmínek. Nerovné vyjednávací pozice na trhu pak vedou k obohacování jedněch na úkor druhých v důsledku jejich znevýhodnění.

6.3. Spravedlnost jako férovost

Druhé pojetí spravedlnosti ve smyslu férovosti formuloval, americký filosof **John Rawls**. Vyšel z představy společnosti jako společenství, kde lidé spolupracují při uspokojování svých potřeb a těží z výhod specializace. Spolupráce však předpokládá spravedlivé dělení jejich výnosů, v opačném případě bude motivace ke spolupráci klesat.

Rawlsova teorie se zakládá na dvou principech: rovnosti a užitečnosti. **Princip rovnosti říká, že všichni lidé mají mít stejné svobody, důstojnost, práva a povinnosti, stejně jako rovný přístup k sociálním jistotám, vzdělání, kultuře, práci, demokratickému rozhodování a veřejným statkům. Princip užitečnosti připouští za spravedlivé pouze takové nerovnosti, které přinášejí největší prospěch nejméně zvýhodněným členům společnosti.** Ekonomické nerovnosti v mezích, v nichž vedou k vyššímu ekonomickému rozvoji a tím zvyšují životní úroveň společnosti a příležitosti nejchudších, jsou spravedlivé. Takto vzniklé příjmové a majetkové nerovnosti představují spravedlivou odměnu za zásluhy na zvýšení blahobytu společnosti. Neuskutečňují se na úkor druhých a ti nejméně zvýhodnění jsou za existenci takové nerovnosti kompenzováni vyšším blahobytem.

Nespravedlivé nerovnosti naopak omezují kvalitu života a příležitosti druhých, obzvláště těch nejchudších. K těmto situacím dochází v tržním hospodářství nejčastěji kvůli nerovným vyjednávacím silám mezi aktéry trhu. Takové nerovnosti nejenže omezují spravedlivé rozdělování odměn, ale také ohrožují svobodu jednotlivců od újmy. Rawls tvrdí, že **každá pracovní pozice je společensky důležitá, a proto by měla být odměňována tak, aby zajišťovala důstojný život.**

Na rozdíl od Nozicka nepovažuje Rawls daně za nespravedlivé, pokud slouží k zajištění rovnosti příležitostí a bezpečnosti členů společnosti. Daně mohou také kompenzovat slabší vyjednávací pozici určitých skupin, které by jinak přišly o část prostředků. Problémem Rawlsovy teorie je určení míry příjmové a majetkové nerovnosti, která už není spravedlivá a poškozuje nejméně zvýhodněné. Tato otázka je však statisticky zjistitelná až zpětně, což prosazování férovosti jako snahy zajistit nejméně zvýhodněným nejvyšší možnou životní úroveň stěžuje.

6.4. Chudoba

Odvěkým nepřítelem lidstva byla **absolutní chudoba**, která představuje situaci, kdy **lidé nemají zdroje k uspokojení ani těch nejzákladnějších potřeb a dochází tak k ohrože-**

ní jejich přežití. Touto formou chudoby trpí každý, jehož denní příjem nepřesahuje 1,9 $. Absolutní chudoba je rozšířená zejména v méně vyspělých zemích. V našem prostředí je daleko rozšířenější **relativní chudoba** postihující také vyspělé země. **Lidé postiženi relativní chudobou nedokáží uspokojovat své potřeby na úrovni běžného standardu dané společnosti.** To vede k jejich sociálnímu vyloučení a neschopnosti zapojit se do veřejného života.

Zatímco **absolutní chudoba může způsobit fyzickou smrt, relativní chudoba způsobuje „sociální smrt"**. Podle metodik Eurostatu jsou relativní chudobou postiženi všichni ti, jejichž příjmy nedosahují 60 % mediánového příjmu dané země. Toto číslo tak představuje hranici či práh chudoby. Domácnosti, které si z finančních důvodů nemohou dovolit koupit nejméně 5 ze 13 položek (např. nemají telefon, pračku, barevnou televizi, maso či jeho náhražky jí méně než obden], jsou postiženi materiální a sociální deprivací. To je úroveň chudoby blížící se úrovni absolutní chudoby. Sociální a materiální deprivací jsou v ČR postižení 6, 3 % obyvatel (MPSV 2024). Podle statistik ČSÚ bylo v roce 2023 v ČR ohroženo relativní chudobou 9,8 % obyvatel, což odpovídá 1 020 561 lidem.

Někdy se v médiích objevují srovnání počtu lidí ohrožených chudobou mezi jednotlivými státy. Česko v těchto statistikách často vychází jako země s nejnižším podílem chudoby. Tato srovnání jsou však zavádějící, protože ignorují rozdíly v mediánových příjmech jednotlivých zemí. Například srovnávat situaci v ČR a Německu nelze, protože mediánový příjem je v Německu výrazně vyšší. PAQ Research v roce 2025 provedl celoevropské srovnání relativní chudoby pomocí mediánového příjmu upraveného o paritu kupní síly. Podle této metodiky **bylo v ČR relativní chudobou ohroženo přes 21 % obyvatel.**

Relativní chudoba úzce souvisí s příjmovou a majetkovou nerovností, která má podle nejnovějších zdravotnických výzkumů negativní vliv na společnost. **Lidé se přirozeně srovnávají s ostatními, a u chudších vrstev to vede k dlouhodobému stresu. Ten zvyšuje riziko kardiovaskulárních onemocnění a negativně ovlivňuje frontální kůru mozkovou**, což má dopady na kvalitu rozhodování. Vývoj frontální kůry je silně ovlivněn prostředím – její správný rozvoj podporuje dostatek podnětů a zájem rodičů. U mladých lidí bylo zjištěno, že dlouhodobý stres zpomaluje zrání frontální kůry mozkové, což vede k horší sebekontrole a většímu riziku užívání návykových látek (Sapolsky 2019).

Chudí také stárnou zhruba o jeden a půl roku rychleji oproti lidem s vysokými příjmy a umírají dříve. Například muži žijící v Ústeckém kraji umírají o 3,65 let a ženy o 3, 47 let dříve oproti mužům a ženám v Praze. Další výzkumy ukázaly, že chudoba snižuje IQ, avšak po zlepšení situace se hodnoty IQ vrací na původní úroveň. Příčinou je především stres a nedostatek podnětů. Chudoba tak vytváří bariéry,

Graf č. 14

Vývoj míry ohrožení příjmovou chudobou v ČR (v letech 2014 až 2023)

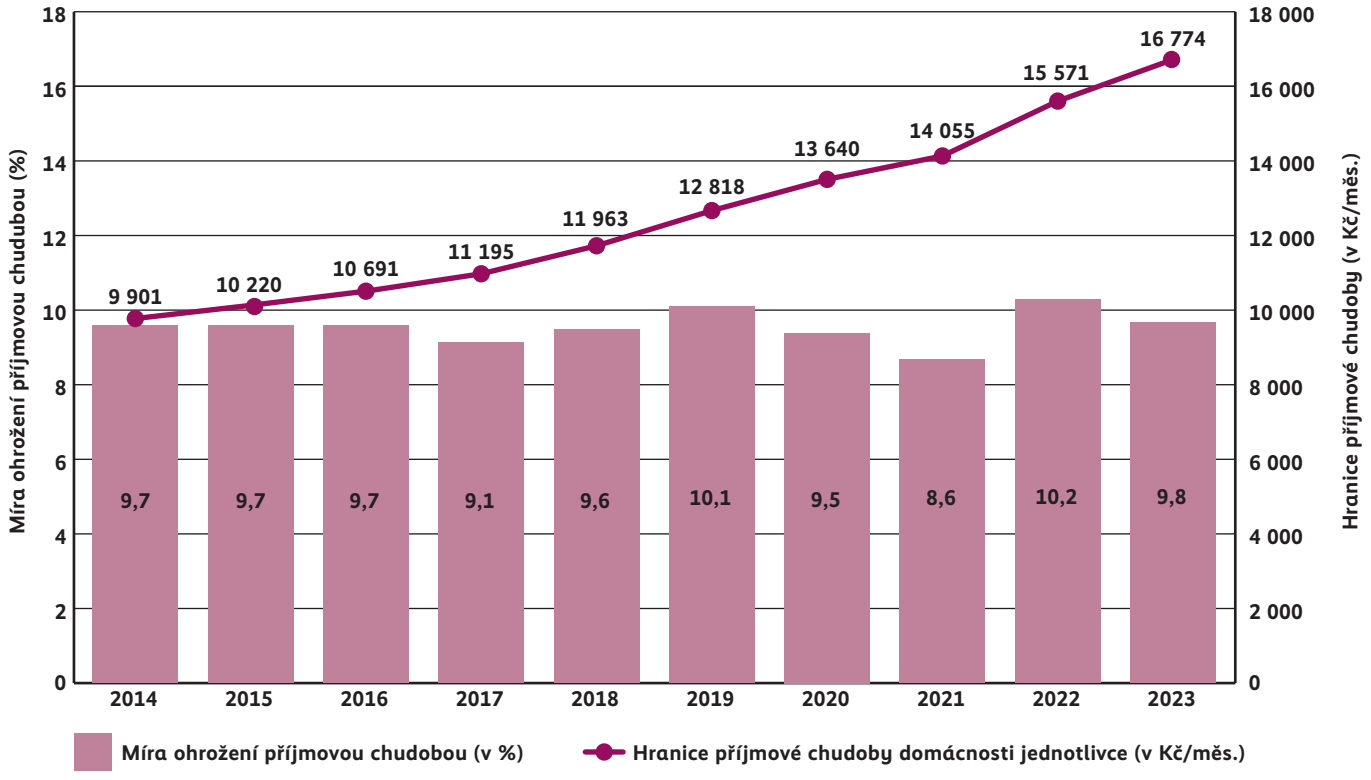

Zdroj: MSPV

Graf č. 15

Srovnání národní relativní příjmové chudoby a evropsky srovnatelné relativní příjmové chudoby

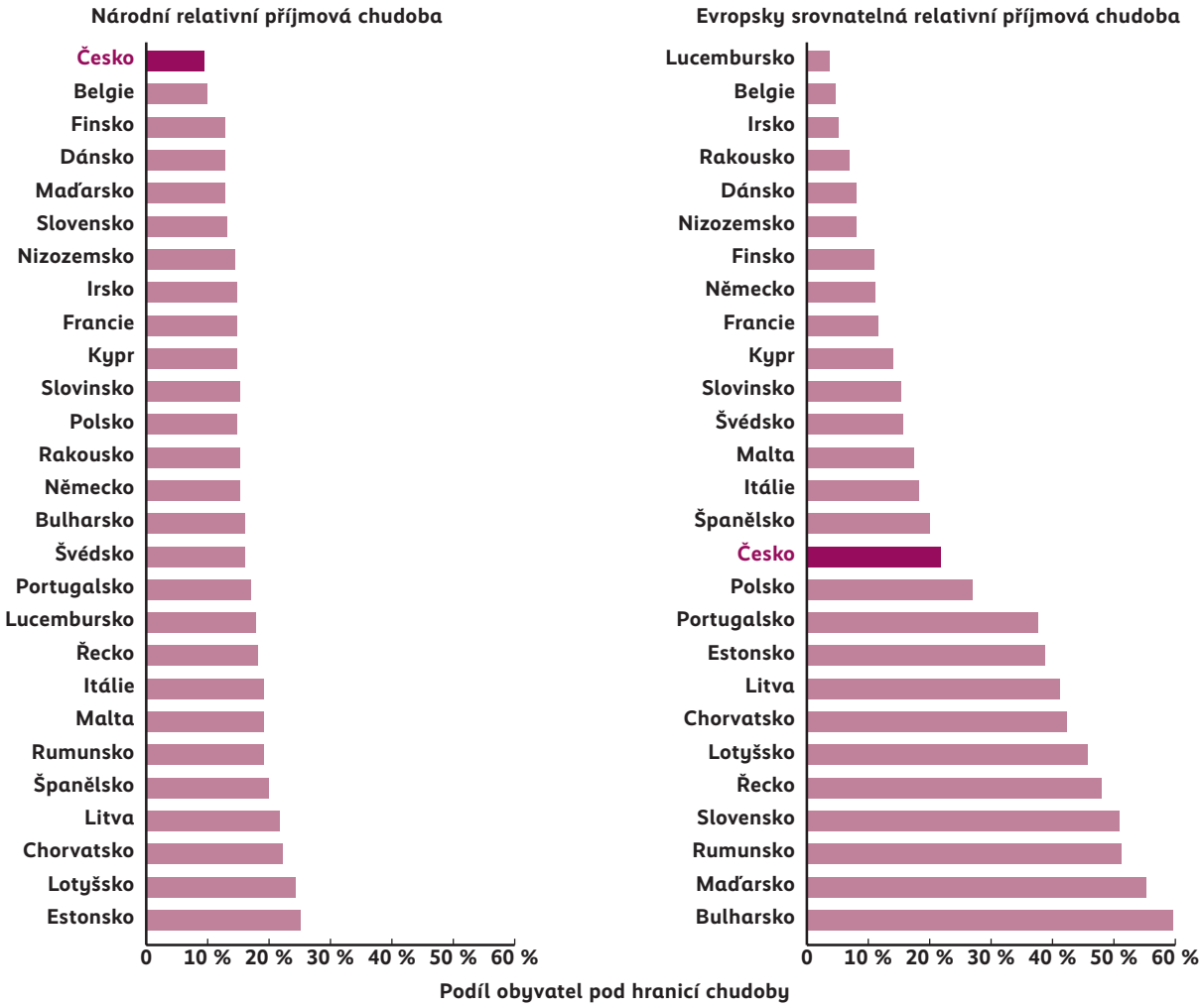

Zdroj: PAQ Research

které objektivně ztěžují vymanění se z ní.

6.5. Příjmové a majetkové nerovnosti v ČR

Nerovnost se obvykle měří prostřednictvím tzv. **Giniho koeficientu**. Pokud má hodnotu 1, znamená to, že veškeré příjmy ve společnosti náleží jediné osobě. Naopak hodnota značí, že všichni obyvatelé mají stejné příjmy. Česká republika dosahuje Giniho koeficientu 0,26, což by ji řadilo na páte místo mezi nejrovnějšími zeměmi OECD. Toto číslo však neodpovídá realitě a je zkreslené tím, že množství nejbohatších osob je v ČR příliš nízké, aby je dokázaly standardní výzkumy zachytit.

Tuto skutečnost potvrzují nejnovější výzkumy, podle nichž **ČR patří mezi nejnerovnější společnosti v EU**. **Například příjem průměrného vrcholového manažera je v ČR přibližně 110násobkem průměrného příjmu zaměstnance**, což představuje jeden z nejvyšších rozdílů v Evropě. Pro srovnání, v Polsku mají nejvyšší manažeři příjem 28krát vyšší, v Rakousku 36krát a ve Velké Británii 84krát vyšší než průměrný zaměstnanec.

Dalším ukazatelem nerovnosti je podíl mezd na HDP, tzv. **wage share**. V ČR připadá na mzdy pouze 50 % HDP, zatímco v Německu je to 58 % (Bittner, Bittner 2024). To znamená, **že čeští zaměstnanci ročně přicházejí v porovnání s německými o 610 miliard Kč**. V této souvislosti je však důležité znát relativní počty těchto skupin. V ČR pracuje 5 160 200 lidí, z nichž 84 % tvoří zaměstnanci, kteří si mezi sebe dělí 50 % veškerých příjmů, zatímco zbylých 50 % si dělí společně 13 % pracujících připadajících na OSVČ a pouze 2,5 % zaměstnavatelů.

Graf č. 16

Skutečná, odhadovaná a ideální nerovnost v rozdělení majetku podle kvintilů v ČR

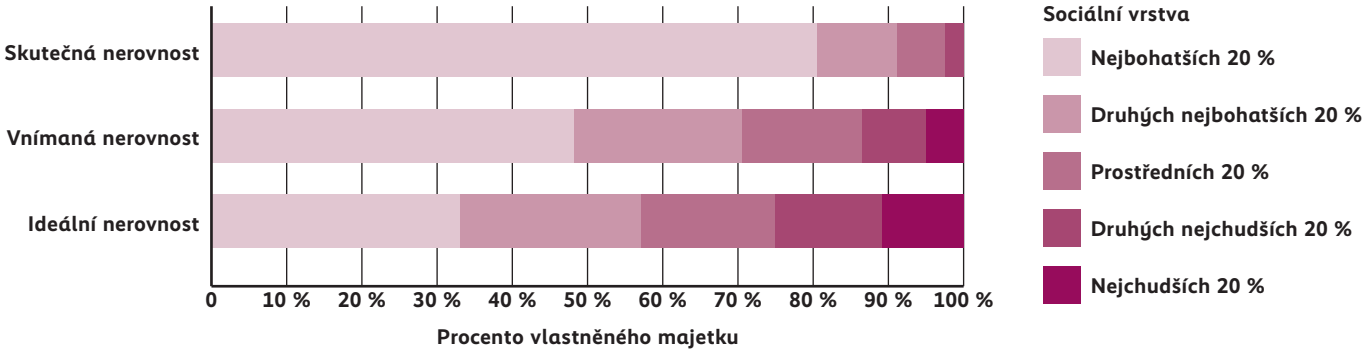

Zdroj: RILSA

Rovnostářský obraz ČR narušuje i rozsáhlá majetková nerovnost. **Nejbohatších 20 % obyvatel vlastní více než 80 % veškerého majetku, zatímco nejchudších 20 % vlastní jen 0,2 %.** V rámci postkomunistických zemí je ČR hned po Rusku jednou z nejméně rovnostářských zemí. Například 1 % nejbohatších v ČR vlastní 36 % majetku, zatímco v Polsku je to 27 %, v Maďarsku 24 % a na Slovensku 13 %. Takto **rozsáhlá majetková nerovnost musí být příčinou a dále posilovat příjmové nerovnosti**.

Graf č. 17

Nejvyšší sazby daně z příjmů fyzických osob v 36 hlavních evropských zemích, 2024

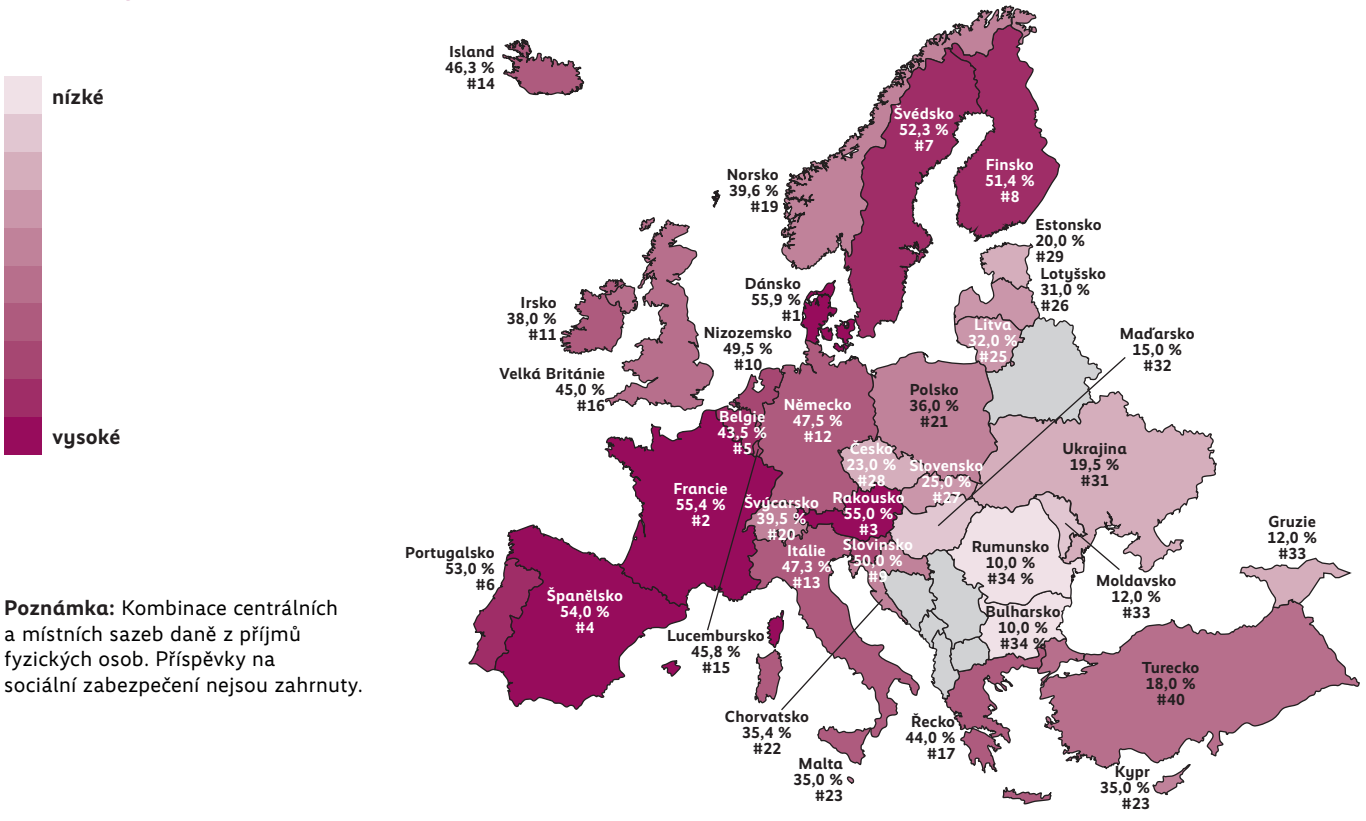

Poznámka: Kombinace centrálních a místních sazeb daně z příjmů fyzických osob. Příspěvky na sociální zabezpečení nejsou zahrnuty.

Zdroj: taxfoundation.org

Graf č. 18

Nejvyšší sazby daně z příjmů právnických osob v evropských zemích, 2024

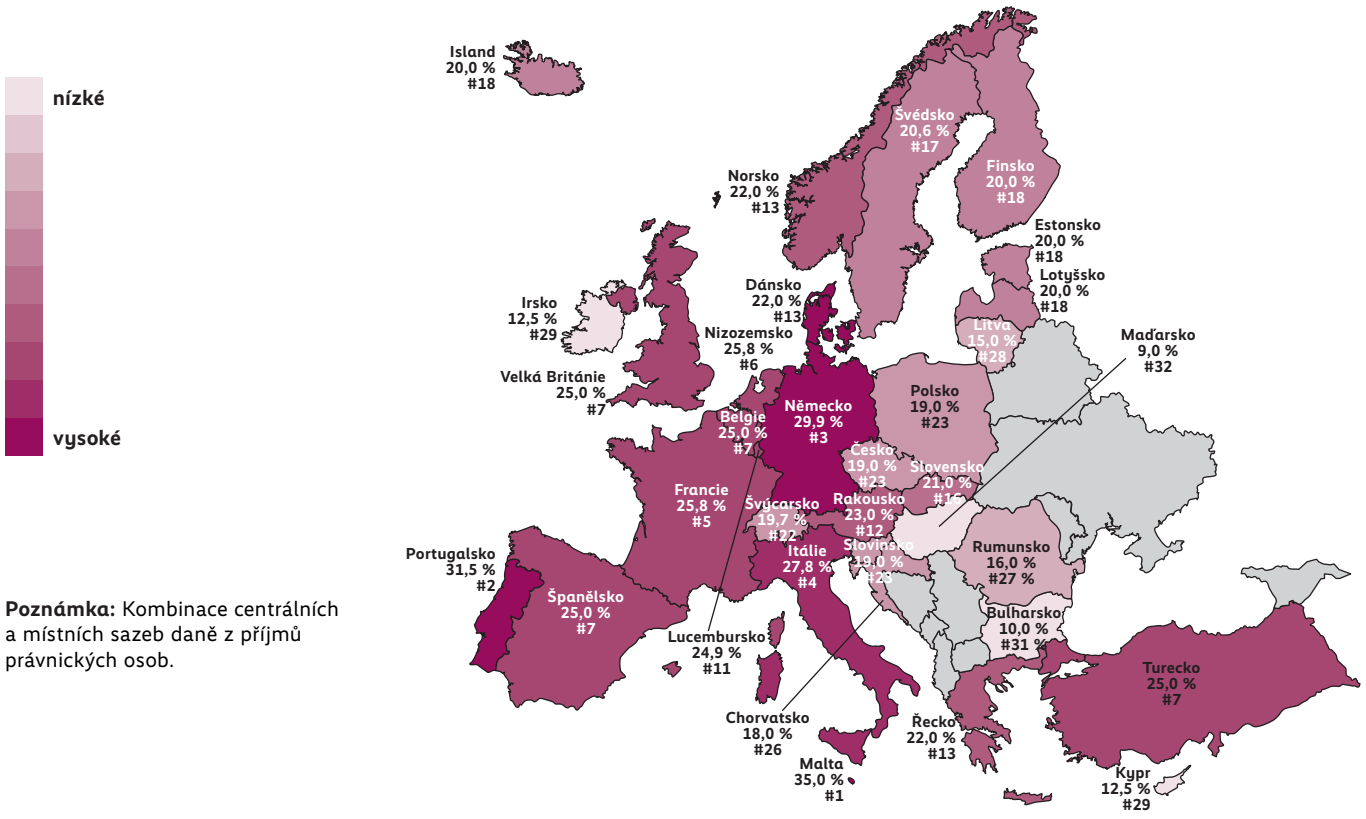

Poznámka: Kombinace centrálních a místních sazeb daně z příjmů právnických osob.

Zdroj: taxfoundation.org

Příčiny této nerovnosti tkví nejen ve specifické formě ekonomické transformace v 90. letech, ale také **v nízkém zdanění nejbohatších** a relativně vysokém nepřímém zdanění nezbytného zboží a služeb. V ČR se u fyzických osob zdaňují nejvyšší příjmy sazbou 23 %, zatímco v Rakousku 55 %, v Německu 47,5 % a v Polsku 36 %. Podobně u právnických osob je v ČR daňová sazba 19 %, stejně jako v Polsku, avšak v Německu dosahuje 29,9 % a v Rakousku 23 %.

Vysoká příjmová a majetková nerovnost s sebou přináší negativní dopady na celou společnost. Ve společnostech s vyšší nerovností dochází k nižší mezilidské důvěře, kratší průměrné délce dožití, nižší sociální mobilitě, vyšší obezitě, kriminalitě a častějšímu alkoholismu (Pickett, Wilkinson 2019). Navíc, podle Mezinárodního měnového fondu, výrazné nerovnosti vedou i k nižšímu ekonomickému růstu.

6.6. Spravedlivá mzda, technologie a odbory

Otázka spravedlivé odměny provází lidstvo pravděpodobně od nepaměti. V rámci komplexní tržní kapitalistické ekonomiky, kde jsou lidé propojeni nesčetnými vztahy a závislostmi v rámci společenské dělby práce, není jednoduché určit, jakou částku si kdo zaslouží. Jak jsme uvedli výše, měření produktivity práce nám v tomto směru nepomůže. Produktivita může maximálně určit, který ze zaměstnanců na totožné pracovní pozici je efektivnější, ale nedokáže stanovit, jací zaměstnanci jsou pro podnik důležitější nebo hodnotnější.

Ceny a příjmy na trhu jsou určovány vyjednáváním, a proto lze o spravedlivé mzdě mluvit pouze jako o výsledku férových podmínek při uzavírání dohod. Obě strany – zaměstnavatelé i zaměstnanci – musí mít srovnatelnou vyjednávací sílu a stejný přístup k informacím o výkonnosti firem a jejich finanční situaci. Problémem však je, že kapitalistická tržní ekonomika funguje nedokonale. **Zaměstnavatelé bývají zpravidla zvýhodněni vyšší vyjednávací silou a lepším přístupem k informacím o hospodářských výsledcích podniku.** To staví zaměstnance do nevýhodné pozice, kdy obrazně řečeno „tahají za kratší konec provazu“. V důsledku toho pracují část své pracovní doby fakticky bezplatně na své zaměstnavatele. Zaměstnavatelům umožňují neférové podmínky zvyšovat mzdy nejen pomaleji, než by odpovídalo růstu produktivity ekonomiky, ale za určitých podmínek mohou i přes ekonomický růst reálné mzdy klesat jako se to stalo ve Velké Británii během průmyslové revoluce.

V jejím průběhu docházelo k přechodu od manufakturní výroby k tovární výrobě za pomoci strojů. Tovární výroba

Vývoj růstu HDP na osobu a reálné mzdy během I. průmyslové revoluce

Graf č. 19

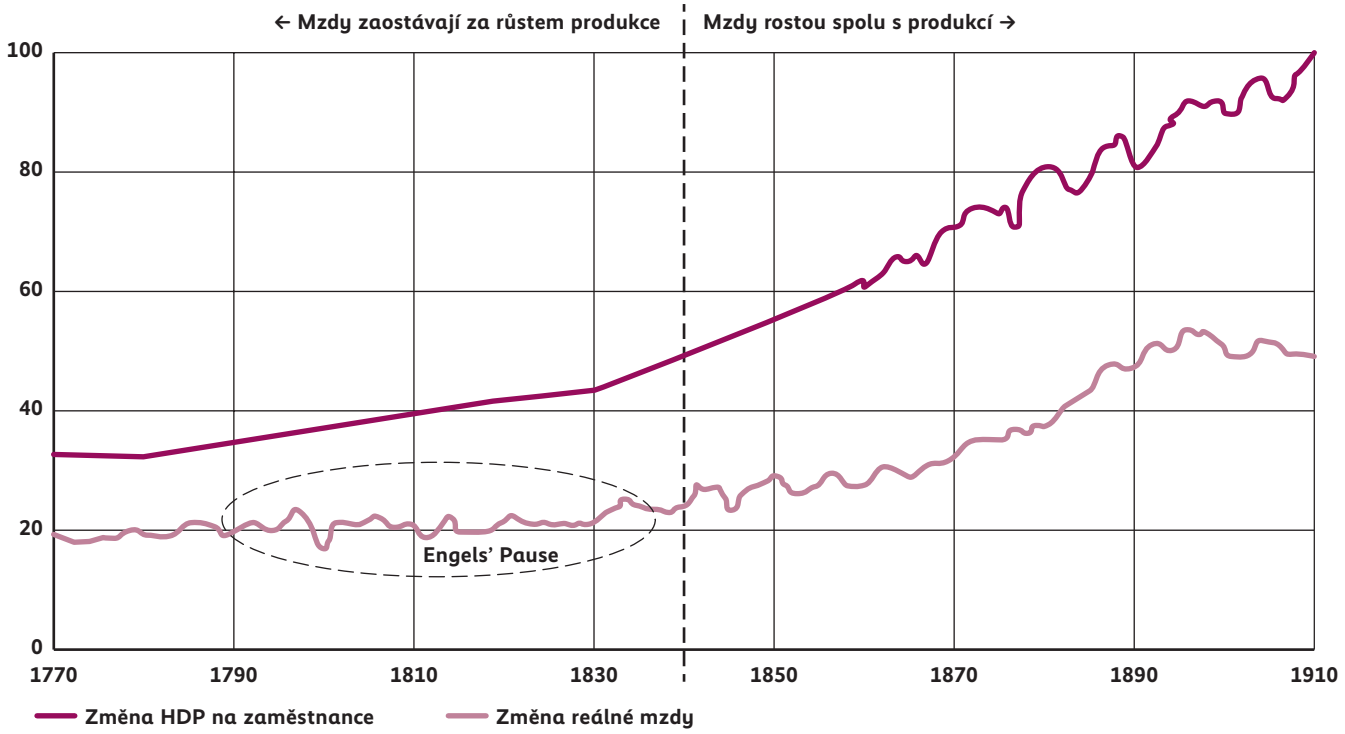

Zdroj: nuff.ox.ac.uk

zbavovala práce tehdejší kvalifikované řemeslníky a dílenské mistry, nutila je stát se továrními dělníky a konkurovat na trhu práce nekvalifikovaným pracujícím. Intenzita konkurence mezi zaměstnanci na trhu práce byla tak vysoká, že ačkoli ekonomika každý rok byla schopna vyrobit více zboží, mzdy drtivé většiny pracujících mezi lety 1790 a 1840 stagnovaly, a dokonce mnohdy i klesaly. Očekávaná délka života se zkrátila a průměrná výška mužů i žen se snížila (Suzman 2021).

Příklad z Velké Británie dokazuje, že **nové technologie mohou vést k ekonomickému růstu a současně způsobit oslabení vyjednávacích pozic zaměstnanců natolik, že jejich příjmy mohou i klesnout.**

Klíčovým faktorem určující vyjednávací sílu zaměstnanců jsou alternativní pracovní možnosti zaměstnanců a množství lidí schopných danou pracovní pozici vykonávat. To v současnosti zajišťuje vyšší příjmy vysokoškolsky vzdělaným skupinám zaměstnanců oproti např. zaměstnanců v maloobchodě. Jejich zácvik je kratší a jednodušší než vysokoškolské studium, takže lidí schopných dělat tuto práci je více a zaměstnavatelé nejsou nuceni jim platit tolik, jako hůře nahraditelným vysokoškolákům. Pokud by však například vznikla technologie umožňující rychlé a levné předávání znalostí a dovedností (například implantováním čipu, jak známe ze sci-fi filmů), vysokoškoláci by ztratili svou výhodu. Jejich nahraditelnost by se zvýšila, klesla by jejich vyjednávací pozice a s ní i příjmy nehledě na ekonomický růst.

Cesta ke spravedlivé mzdě vede přes snižování znevýhodnění zaměstnanců při vyjednávání se zaměstnavateli prostřednictvím zajišťování plné zaměstnanosti, posilování jejich hospodářských a sociálních práv. Klíčovou roli přitom hrají odborové organizace. Ty mají zákonné právo na přístup k informacím a prostřednictvím kolektivního vyjednávání mohou zlepšit vyjednávací pozici zaměstnanců vůči zaměstnavatelům. Silným nástrojem odborů je také stávka, která zvyšuje náklady zaměstnavatelů během konfliktu a zvyšuje jejich ochotu k ústupkům a kompromisům při jednání.

Výše příjmů zaměstnanců tedy silně závisí na jejich ochotě se organizovat a společně hájit své zájmy na pracovišti. Odborové organizování se zaměstnancům vyplácí. V roce 2023 byla průměrná roční hrubá mzda v podnicích s kolektivní smlouvou o 90 408 Kč vyšší než v podnicích, kde kolektivní smlouvu nemají. Mediánové porovnání ukazuje ještě výraznější rozdíl – o 103 608 Kč. Odbory dokáží zaměstnancům zajistit, že mzdy rostou s růstem produktivity ekonomiky.

6.7. Z čeho jsou živi úředníci?

Někdy můžeme slyšet tvrzení, že veřejný sektor je neproduktivní a že žije na úkor soukromého sektoru. To je však mýtus. Neplatí totiž tvrzení, že produktivní je pouze ten, kdo přímo něco vyrábí. To bychom museli za neproduktivní označovat manažery, kontrolóry a celou řadu dalších zaměstnání. **Veřejný sektor je produktivní v tom smyslu, že zvyšuje výkon ekonomiky jako celku. To můžeme vidět na příkladu úředníků dohlížejících na správný chod hospodářské soutěže.** Tito úředníci sami sice nic nevyrábí, ale omezují zneužívání tržní síly a chrání spotřebitele, takže ekonomika dosahuje lepších výsledků a spotřebitelé nakupují za nižší ceny. Obdobně lékaři přispívají k vyšší produktivitě tím, že chrání naše zdraví. Učitelé vybavují obyvatele znalostmi nutnými k výkonu jednotlivých pracovních pozic i kritickým myšlením zlepšující kvalitu rozhodování i jeho výsledků ve prospěch jedinců i společnosti.

Státní zaměstnanci jsou pak produktivní tím, že přispívají k uspokojování materiálních i nemateriálních potřeb obyvatel v rámci uskutečňování politik. Efektivní a dobře placený úřednický aparát tedy vede k vyšší produktivitě ekonomiky. Nárůst produktivity se projevuje ve vyšších příjmech obyvatel, kteří pak část z těchto prostředků prostřednictvím daní vracejí státu. Státní zaměstnanci si na své platy vydělají prostřednictvím zvýšení výkonu ekonomiky jako celku – nežijí tedy na úkor daňových poplatníků, ale v symbióze s nimi. Proto je třeba na vyšší platy pro státní zaměstnance hledět jako na investici.

6.8. Chudé a bohaté země

Ve světové ekonomice můžeme podle vyspělosti a příjmů rozdělit země na bohaté, středně bohaté a chudé. Rozdíly v bohatství mezi zeměmi se často vysvětlují pouze technologickou vyspělostí. **Významnou roli v nerovnosti zemí sehrává také fungování kapitalistického trhu, který umožňuje nerovnou směnu mezi vyspělými a méně vyspělými zeměmi. Působí jako protitlak vůči snaze méně vyspělých zemí dohánět vyspělejší.** Nerovná směna je způsobena rozdílnou intenzitou konkurence. V ekonomikách vyspělých zemí se obvykle soustřeďují odvětví s vysokou kapitálovou náročností, což vede k tomu, že na trhu přežívá jen omezený počet velkých firem. Naopak v méně vyspělých zemích převládají odvětví, která vyžadují nižší investice, a proto zde existuje větší počet firem a intenzivnější konkurence. Tato situace dává firmám z vyspělých zemí lepší vyjednávací pozici, což jim umožňuje stlačovat ceny firem z méně vyspělých zemí a dosahovat vyšších zisků.

Rozdělení na bohaté, středně bohaté a chudé více méně odpovídá následné rozdělení zemí na základě vzájemné dělby práce a jejich specializace:

1. **periferie** – země zaměřující se na export surovin nebo potravin.
2. **semiperiferie** – rozvinutější než periferie, specializují se na zpracování surovin, montážní výrobu a produkci méně technologicky náročných produktů, jejichž výroba by se v zemích jádra kvůli vysokým mzdovým nákladům nevyplatila. Exportují tak fakticky levnou práci svého obyvatelstva.
3. **jádro** – hospodářsky nejvyspělejší země, kde se soustředí výzkum a high-tech výroba. Tyto země mají nejsilnější vyjednávací pozici, což jim umožňuje vyjednat si výhodné podmínky s firmami z periferie a semiperiferie.

Výše popsaný vzorec dělby práce udržuje při životě několik faktorů. Zaprvé, posunout se technologicky ze (semi)periferie k jádru vyžaduje cílevědomou hospodářskou politiku, veřejné investice a ochranu svých podniků proti vyspělejší konkurenci cli. **Problém méně vyspělých zemí jsou pravidla mezinárodního obchodu stanovené neoliberální ekonomickou teorií. Pokud chce méně vyspělá země vyvážet do vyspělejší země beze cla, musí také zrušit veškerá svá cla, takže samotný export je dnes umožněn za podmínek odstranění ochrany proti vyspělejší konkurenci.** Tím rozvojové země přichází o nástroje sloužící k jejich rozvoji.

Zadruhé, vyspělé země chrání své trhy zaváděním přísných standardů kvality, které méně vyspělé země často nejsou schopny splnit. Konečně, **více než 90 % veškerých patentů patří firmám ve vyspělých státech** (Hickel 2015). Firma Apple tak nechává firmy v Asii soutěžit o to, kdo pro ni vyrobí mobily za nejnižší cenu, zatímco se sama díky svým patentům konkurence bát nemusí. Tento systém vede k tomu, že **ekonomická úroveň jádra roste rychleji než v semiperiferiích, a ta zase rychleji než v periferiích**. Nerovné vyjednávací pozice mezi těmito skupinami zemí udržují nerovnou směnu a rozdílné tempo růstu životní úrovně.

Ačkoli vyspělé země poskytují méně vyspělým zemím rozvojovou pomoc, její objem je nedostatečný k zásadní změně situace. V roce 2015 se bohaté země díky nerovné směně obohatily o 10,8 bilionu dolarů, zatímco na rozvojovou pomoc poslaly pouze 0,13 bilionu dolarů. Jinými slovy, za každý dolar poslaný méně vyspělým zemím si bohaté země přivlastnily zdroje v hodnotě 80 dolarů (Hickel, 2015).

Tento problém se týká i ČR nacházející se v pozici země semi-periferie. Do konce listopadu 2024 **odteklo z ČR za daný rok na dividendách téměř 308 miliard Kč**. Pokud budeme počítat i se zmanipulovanými vnitropodnikovými cenami (kdy české pobočky nakupují služby a zboží od mateřských firem v zahraničí za nadhodnocené ceny, a naopak své zboží prodávají pod cenou), pak se jedná o **částku až 1 000 miliard Kč**. V roce 2023 zahraniční investice v ČR přinesly investorům výnosnost 9,6 %, což ČR zařadilo na čtvrté místo v Evropě. **Tímto přichází česká ekonomika o prostředky, které by mohly být využity na zvyšování mezd a investice do růstu životní úrovně** (Svoboda, 2024).

Popis vztahů centra, periferie a semiperiferie

Graf č. 20

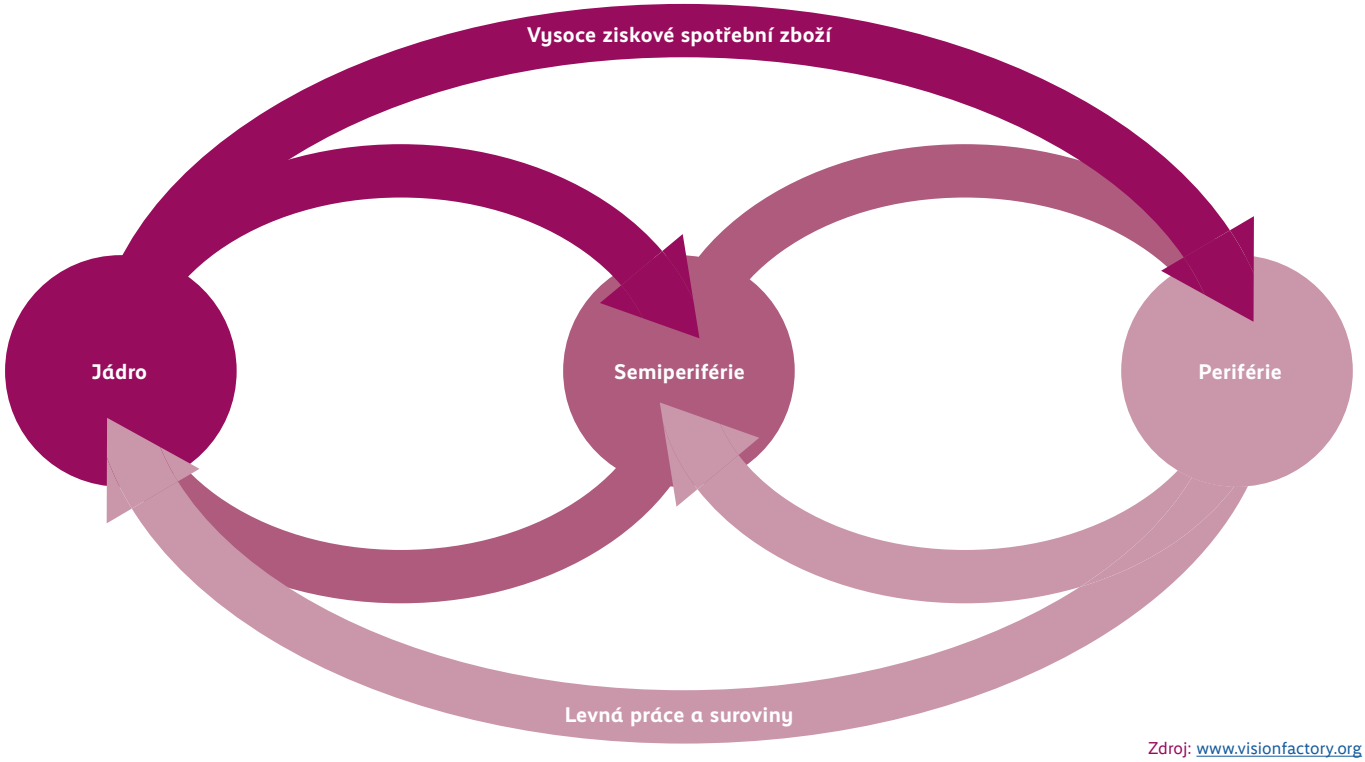

Zdroj: www.visionfactory.org

Výše minimální mzdy v EU v roce 2024

Graf č. 21

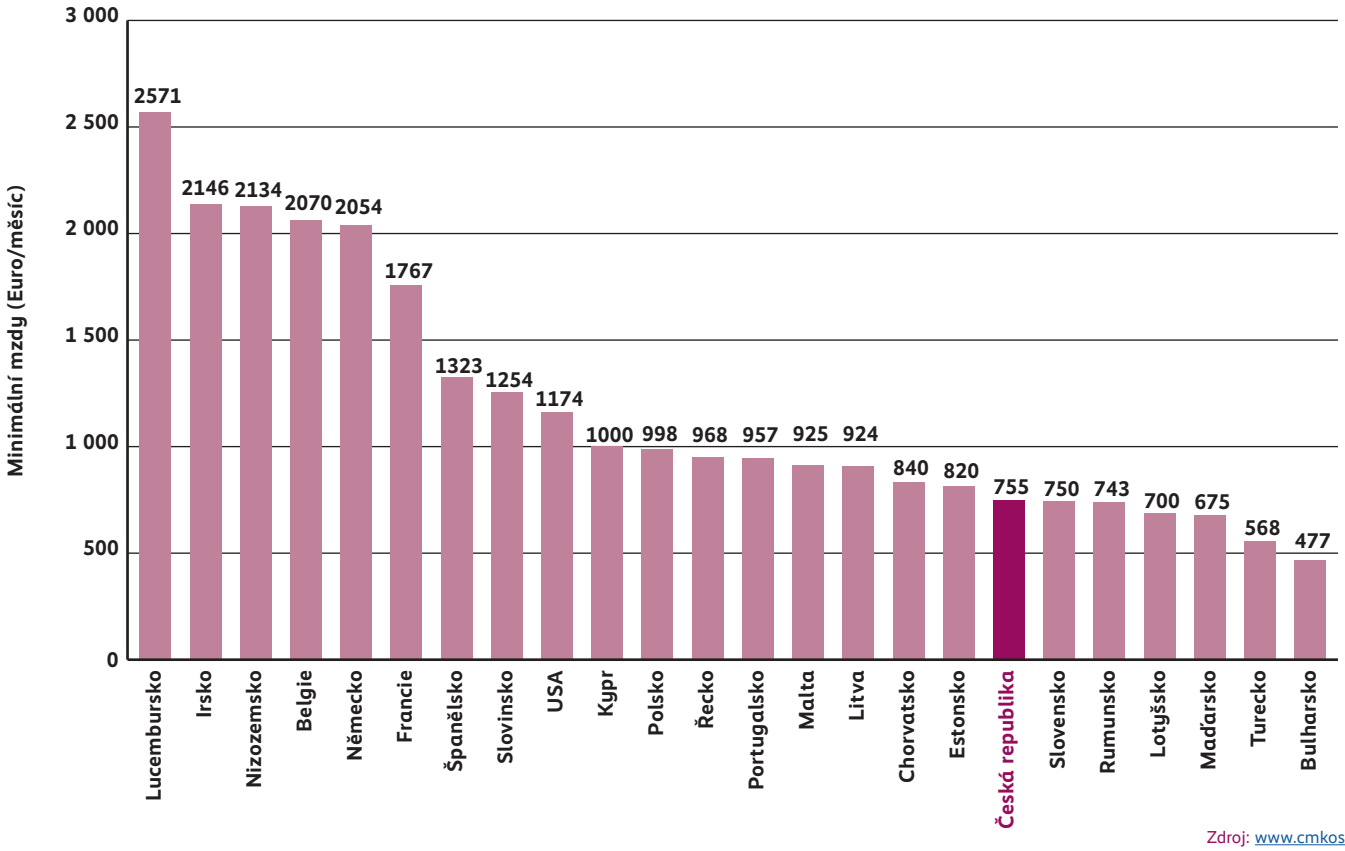

Zdroj: www.cmkos.cz

6.9. Minimální a zaručená mzda

Minimální mzda stanovuje nejnižší možnou výši odměny za práci a představuje důležitý nástroj ochrany zaměstnanců s nízkou vyjednávací silou. Týká se především nejméně kvalifikovaných pracovníků, jejichž pozice nevyžadují zvláštní vzdělání ani specifické dovednosti. **Nesprávně fungující konkurence pracuje obzvlášť v neprospěch těchto zaměstnanců, což vede k tomu, že jejich mzdy nerostou úměrně s růstem hospodářských výsledků podniků.** To umožňuje zaměstnavatelům dosahovat nadměrných zisků na jejich úkor.

Pro ilustraci si představme malé město s omezeným počtem brigádnických pracovních míst. Například v restauracích, kavárnách a hotelech, které slouží jako zdroj přivýdělku pro studenty. I když příjmy provozovatelů těchto podniků rostou, nedostatek brigádnických míst je nenutí adekvátně zvyšovat mzdy brigádníků. Ti by sice mohli hledat práci ve větším městě, kde by odměna mohla být o něco vyšší, avšak omezený počet brigádnických pracovních pozic, čas nutný na cestu a s ní spojené náklady by výrazně snížily jejich celkový výdělek pod úroveň mzdy nabízené brigádníkům ve vlastním městě. Potenciální brigádnická místa v jiných městech tak nemusí vyvíjet tlak na růst brigádnických mezd v původním městě.

Zákonem stanovený nárůst minimální mzdy je v tomto případě jediným účinným nástrojem, jak zajistit spravedlivější příjmy těchto zaměstnanců. Bohužel, Česká republika setrvale stanovuje příliš nízkou minimální mzdu vzhledem k možnostem ekonomiky, jak dokazuje graf č. 21.

Minimální mzda se ukazuje jako efektivní prostředek ke zvyšování příjmů nejvíce znevýhodněných skupin zaměstnanců. Nezaručuje však spravedlivý výdělek u méně znevýhodněných skupin zaměstnanců, jejichž mzdy jsou vyšší než minimální, ale nižší, než by zajistili férové vyjednávací podmínky. Tyto skupiny zaměstnanců dříve chránil systém zaručených mezd. Ty určovaly minimální výdělky pro jednotlivé profese rozdělených do osmi skupin na základě složitosti, odpovědnosti a náročnosti práce. V roce 2024 pravicová vláda Petra Fialy vyjmula ze systému zaručených mezd zaměstnance v soukromém sektoru. Od roku 2025 se zaručené mzdy vztahují pouze na zaměstnance ve veřejné sféře. Tímto krokem došlo ke zhoršení pozice zaměstnanců v soukromém sektoru na trhu práce, což bude mít negativní dopad na růst jejich výdělků.

Zvyšování minimálních a zaručených mezd bývá často pravicovými politiky a neoliberálními ekonomy odmítáno tvrzením, že zákonitě povede k propouštění a vyšší nezaměstnanosti, protože zaměstnavatele jednoduše na zvýšení mezd nebudou mít prostředky. Tento názor vychází z mylného předpokladu, že na trhu práce panuje dokonalá konkurence. Skutečné trhy práce jsou značně nedokonalé, a proto **zvyšování minimálních a zaručených mezd o rozumné částky neohrožuje pracovní místa**. Přesně to dokázali ve svém výzkumu dopadů zvýšení minimální mzdy ekonomové David Card, Joshua Angrist and Guido Im-

Graf č. 22

Výše zaručené mzdy v jednotlivých pracovních skupinách pro rok 2024

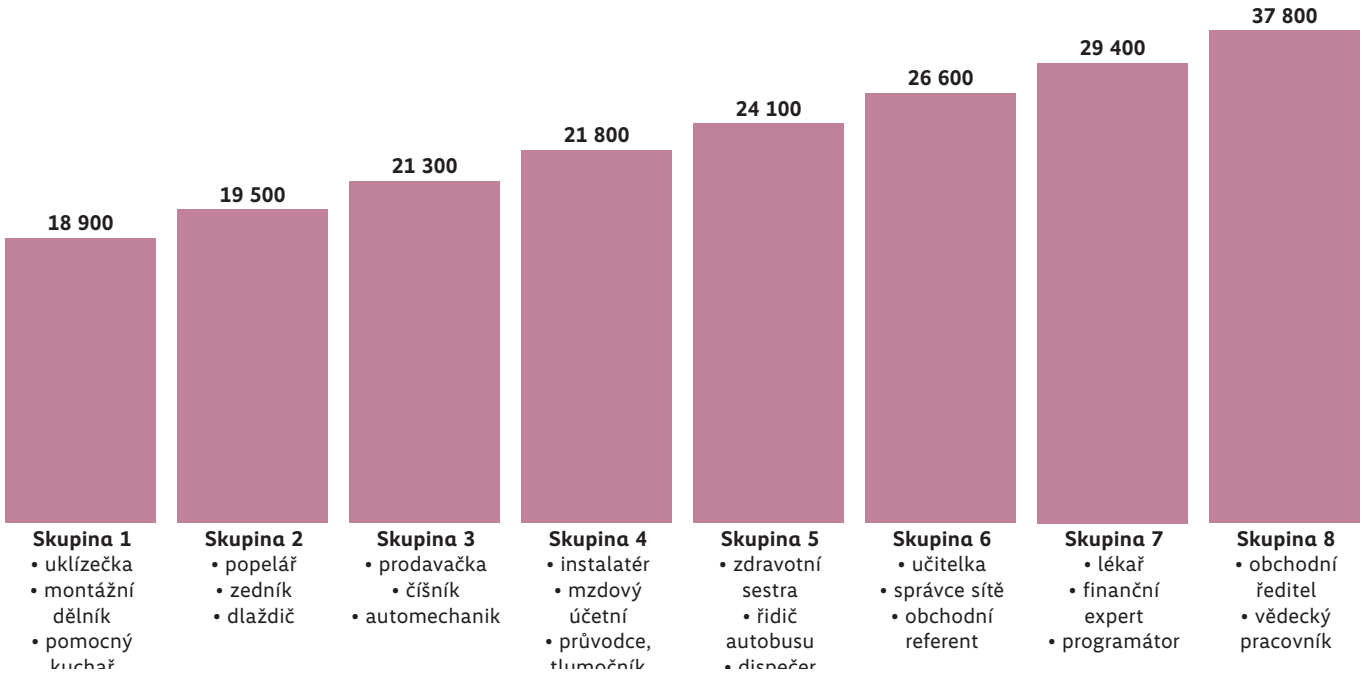

Zdroj: X Jany Maláčové

bens, za který obdrželi v roce 2021 Nobelovu cenu. Růst minimální a zaručených mezd v podmínkách nedokonalé konkurence může naopak i zvýšit zaměstnanost tím, že se v důsledku jejich zvýšení zvýší poptávka po zboží a službách.

6.10. Sociální podpora a její role

Účelem sociální podpory je primárně zajistit lidem prostředky v situacích, kdy si je nemohou zajistit vlastní prací. Dávky, jako jsou ty v nezaměstnanosti či nemoci, zároveň plní důležitou stabilizační roli v ekonomice. Bez existence sociální podpory by klesla poptávka, což by zákonitě vedlo ke zvýšení nezaměstnanosti. Sociální dávky tak nejen zajišťují obživu lidem postiženým různými nepřízněmi osudu, ale také podporují ty, kteří jsou stále zaměstnání.

Pro zaměstnané osoby má sociální podpora další význam – zvyšuje jejich svobodu, a to dvěma způsoby. Zaprvé jim zajišťuje jistotu, která jim umožňuje dlouhodobě plánovat a rozvíjet se. Zadruhé zvyšuje jejich svobodu jakožto účastníku **tržní směny a posiluje jejich vyjednávací pozici**. Jak uvádí sociolog Esping-Andersen:

> *„Pokud lidé nemají přístup k netržním zárukám, jejich schopnost jednat jako svobodní tržní aktéři je snížena, ba přímo znemožněna. První zásadou svobodné směny je, že aktér má možnost odmítnout prodat svůj produkt, pokud cena není pro něj výhodná. To však je nemožné, jestliže je v sázce jeho pouhá existence. Trh práce může být tedy paradoxně skutečným trhem pouze tehdy, je-li určitým způsobem pokřiven, omezen a zkrocen – tedy jen tehdy, mají-li jeho účastníci přístup i k jiným zdrojům obživy než jen k výdělku nabízenému trhem.“*
>
> *Esping-Andersen, 1999: 38*

Pokud zaměstnanci nemají žádný, byť dočasný, zdroj příjmu v případě nepříznivé situace, jejich vyjednávací pozice jsou velmi oslabené. Jsou nuceni přijímat i nevýhodné pracovní nabídky. Na úrovni celé ekonomiky tak dochází ke zvýhodnění zaměstnavatelů a ke zpomalení růstu mezd. Nízké výdělky dělníků na počátku průmyslové revoluce byly nepochybně výsledkem neexistence systému sociální podpory. Vznik masové střední třídy po 2. světové válce je výsledkem vzniku moderních sociálních států snažící se vymýtit chudobu a zajistit blahobyt pro celou společnost. Prostřednictvím systému sociální podpory, veřejného školství a zdravotnictví financované ze zvýšení

Graf č. 23

Rozvoj sociálního státu v Evropě v roce 1870–2020

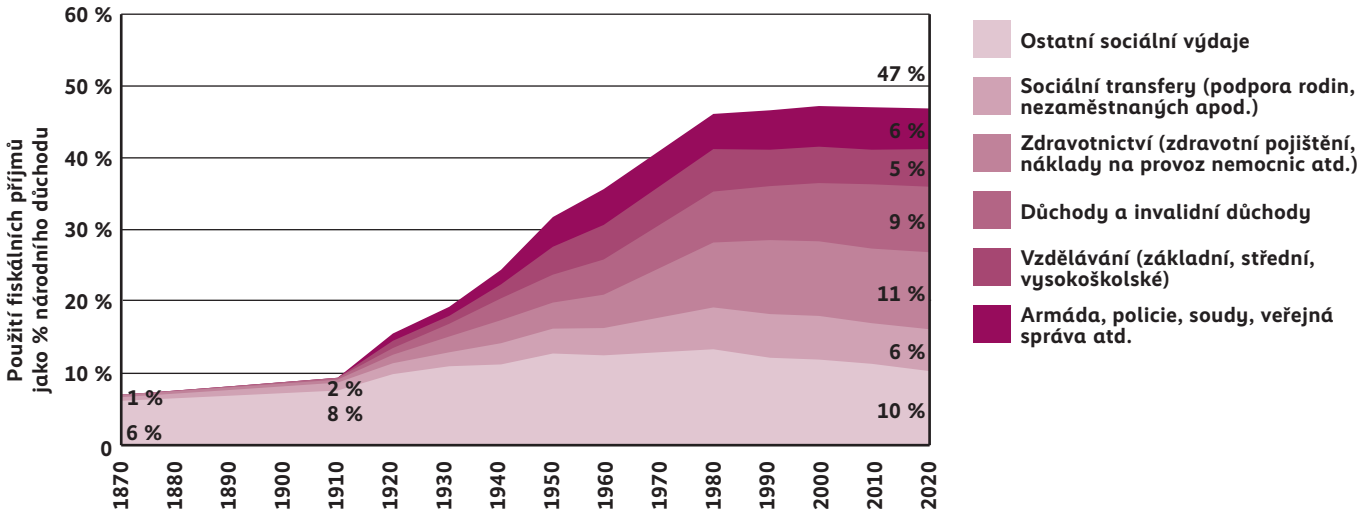

Interpretace: V roce 2020 představovaly fiskální příjmy v průměru 47 % národního důchodu v západní Evropě a byly použity následovně: 10 % národního důchodu na výdaje spojené s výkonem státní moci (armáda, policie, justice, obecná správa, základní infrastruktura: silnice atd.); 6 % na vzdělávání; 11 % na důchody; 9 % na zdravotnictví; 5 % na sociální transfery (jiné než důchody); 6 % na jiné sociální výdaje (bydlení atd.). Před rokem 1914 regálové výdaje pohltily téměř všechny daňové příjmy.
Poznámka: Zde znázorněný vývoj je průměrem Německa, Francie, Británie a Švédska. Zdroje a řady: viz piketty.pse.ens.fr/equality (obrázek 19)

Zdroj: piketty.pse.ens.fr

Koncentrace majetku ve Švédsku mezi lety 1870–2015

Graf č. 24

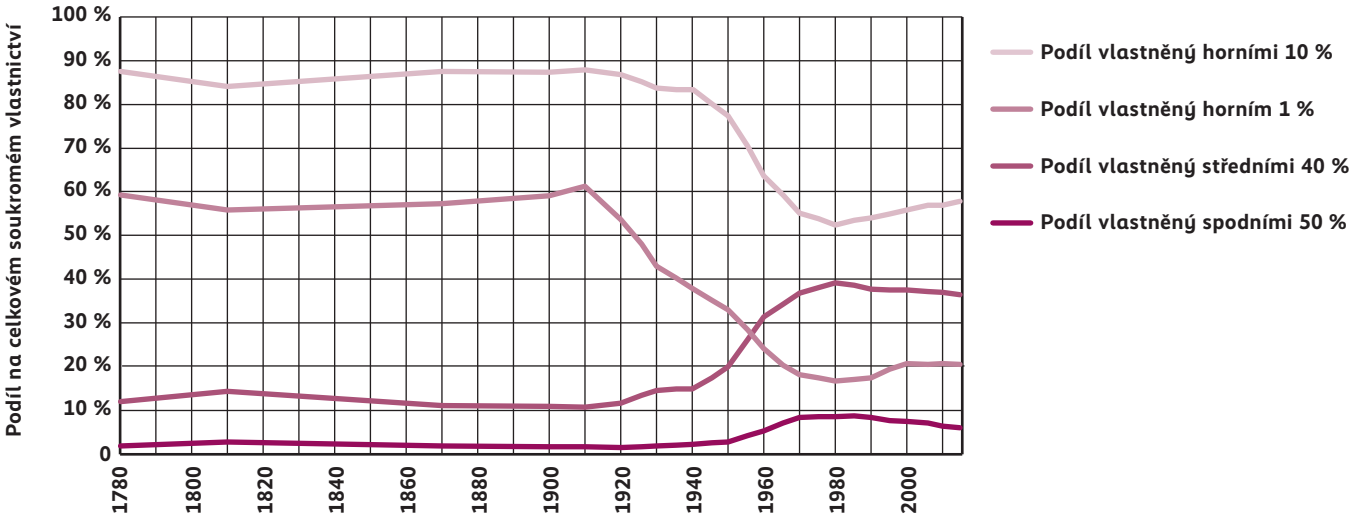

Interpretace: Podíl nejbohatších 10 % na celkovém soukromém majetku (všechna aktiva dohromady: nemovitosti, obchodní a finanční aktiva, bez dluhů) se ve Švédsku mezi lety 1780 a 1910 pohyboval kolem 84–88 %. Pokles koncentrace bohatství začal po první světové válce a byl přerušen v 80. letech 20. století. K tomuto vývoji došlo především ve prospěch „patrimoniální střední třídy" (středních 40 %), zde definované jako mezilehlá skupina mezi „nižšími třídami" (spodních 50 %) a „vyššími třídami" (horních 10 %).

Zdroj: piketty.pse.ens.fr

daní nejbohatším, zvýšili sociální státy úspory zaměstnanců a zlepšili jejich postavení zaměstnanců na trhu. Tím byl umožněn růst životní úrovně většině pracujících.

Jak dokazuje graf č. 24 ohledně vývoje koncentrace majetku ve Švédsku, vznik střední třídy se odehrál na základě přerozdělení majetku od bohatých k chudším.

Výdaje na sociální dávky

Graf č. 25

(v % HDP, 2012 a 2022)

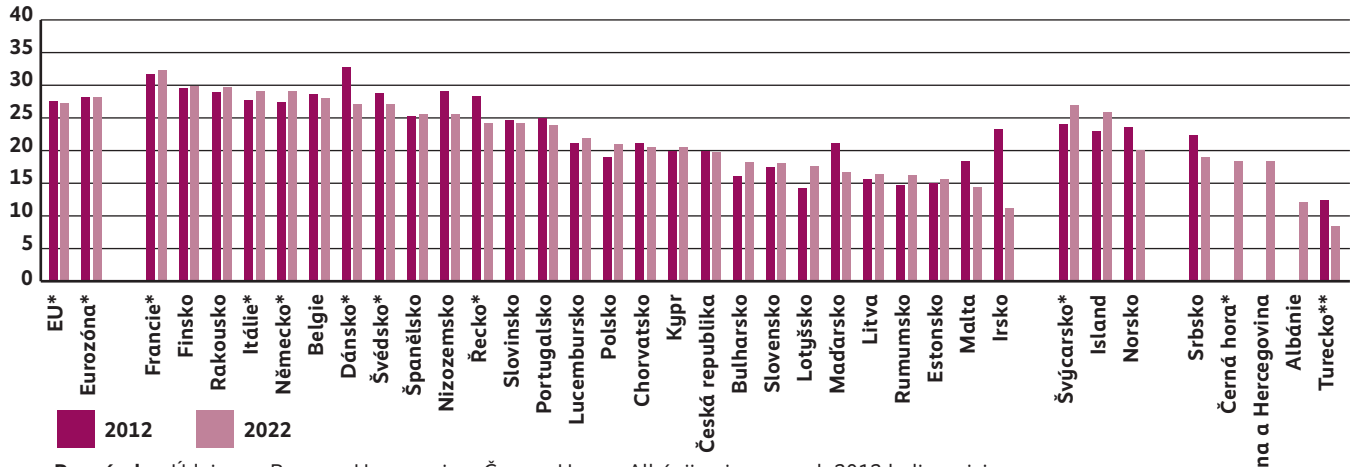

Poznámka: Údaje pro Bosnu a Hercegovinu, Černou Horu a Albánii nejsou za rok 2012 k dispozici.
* 2022 provizorní
** 2012 odhadované

Zdroj: ec.europa.eu/eurostat

Graf č. 26

Výdaje na sociální výdaje

(v % HDP, 2022 a 2023)

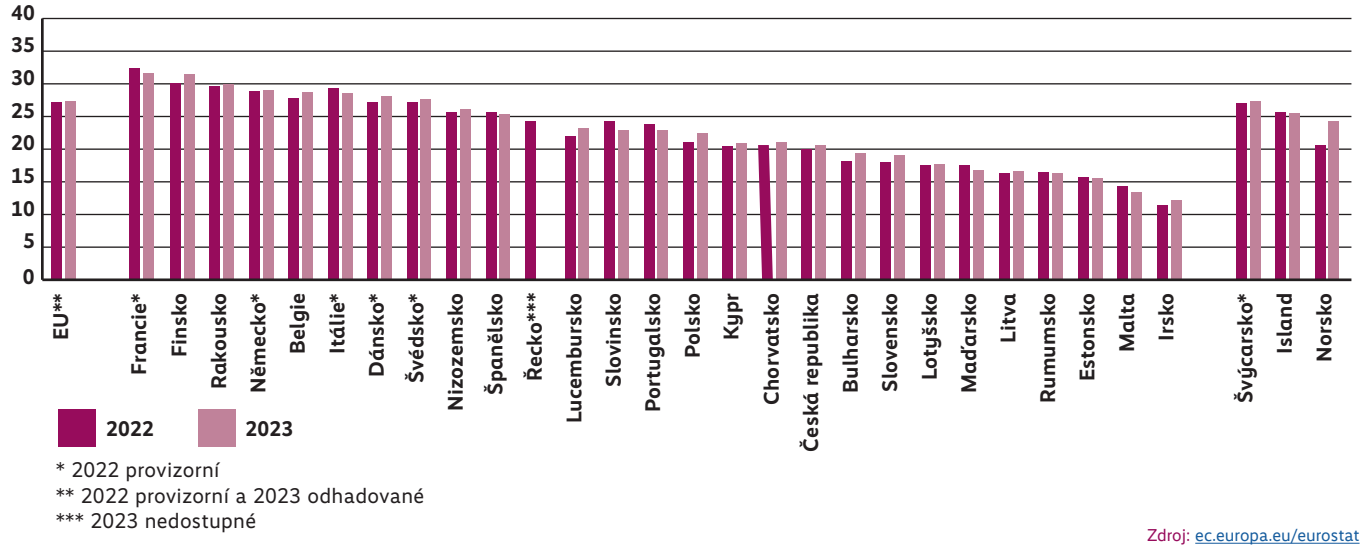

* 2022 provizorní
** 2022 provizorní a 2023 odhadované
*** 2023 nedostupné

Zdroj: ec.europa.eu/eurostat

6.11. Báje o českém systému sociální podpory

Sociální podpora v nezaměstnanosti tedy nepomáhá jen nezaměstnaným překlenout dobu bez práce a příjmu, ale také zvyšuje vyjednávací sílu zaměstnaných. Tím přispívá k růstu mezd v celé ekonomice. Zaměstnavatelé a jejich političtí zástupci jsou si této role sociální podpory dobře vědomi a snaží se co nejvíce omezit systém sociální podpory. Velice často se v této souvislosti tvrdí, že český sociální systém je velice štědrý. Toto tvrzení je však nepravdivé. Výdaje ČR na sociální ochranu měřené podílem na HDP od roku 2012 do roku 2022 klesaly a ve srovnání

Graf č. 27

Veřejná finanční podpora vysokoškolských studentů

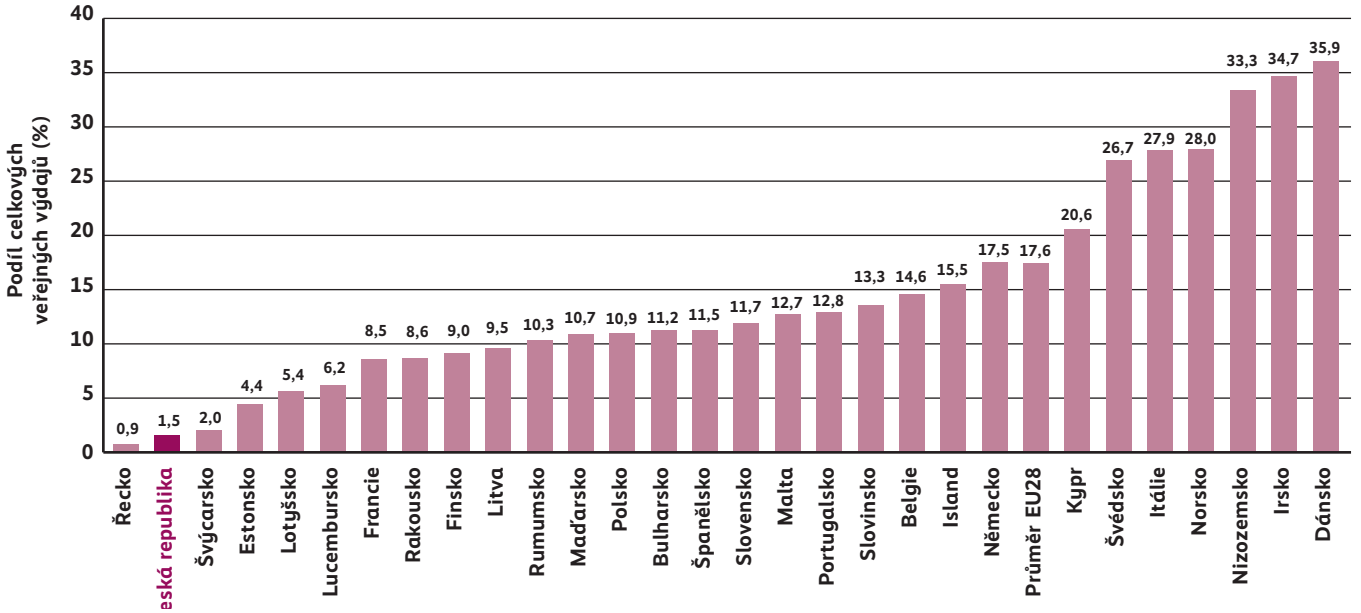

Zdroj: idea.cerge-ei.cz

s ostatními evropskými zeměmi jsou podprůměrné. ČR vydává na sociální ochranu vydává 20,3 % svého HDP, přičemž průměr EU je 26, 8 %. Výdaje ČR na sociální ochranu jsou o oproti evropskému průměru o 32 % nižší.

ČR však zaostává za ostatními evropskými zeměmi i v dalších oblastech veřejné podpory. Například **veřejné výdaje na podporu živobytí** studentů představují v ČR 1,5 % celkových veřejných výdajů na vysokoškolské vzdělání, zatímco průměr v EU činí 17,6 %. Z evropského srovnání vychází ČR jako třetí nejhorší v podpoře svých studentů a tato pomoc je pouze symbolická. Vysoce podprůměrnou podporou vysokoškolských studentů se připravujeme o talenty lidí, kteří si vysokoškolské studium nemohou z finančních důvodů dovolit a nejdou studovat VŠ. To představuje značnou ekonomickou ztrátu pro naši ekonomiku a omezení růstu životní úrovně nás všech.

Další často opakovaný argument proti sociální podpoře je její údajné zneužívání. Sociolog Ondřej Lánský provedl z údajů v roce 2018 analýzu zneužívání sociálních dávek. Největší potenciál pro zneužití našel v případě dávek v nezaměstnanosti pobíraných lidmi pracujícími nelegálně. Takových může být od 45–50 tisíc, což se zdá jako velké množství, ale s miniaturním dopadem na státní rozpočet. Zneužito by bylo ani ne 0, 5 % celkových příjmů obyvatel z podpor.

Argumentu o zneužití dávek uštědřil zdrcující ránu také období covidové pandemie. Vláda se rozhodla financovat rozsáhlou informační kampaň o možnostech obyvatelstva čerpat podporu, protože lidé nevěděli, že na ni mají právo. Tak například příspěvek na bydlení nepobíralo v roce 2021 70 % z těch, kteří by na něj měli nárok. V souladu s výsledky analýzy Ondřeje Lánského můžeme říci, že pokud dochází u nás k zneužívání sociálních dávek, pak jde z hlediska státního rozpočtu o miniaturní částky, které lze vyřešit důslednější kontrolou.

Téma zneužívání sociálních dávek užívají určité politické strany a hnutí jako nástroj manipulace veřejnosti v rámci politického boje za účelem odklonění pozornosti od důležitějších témat (Lánský 2019) a prosazení politických opatření nepřátelská zájmům zaměstnanců. Nedostatečně vysoká sociální podpora snižuje vyjednávací sílu a svobodu zaměstnanců, zatímco budou přispívat k růstu zisků.

6.12. Dva důchodové systémy

Důchodový systém slouží k zajištění zboží a služeb pro nepracující část společnosti. Jeho podstatou – bez ohledu na konkrétní formu – je přesměrování části příjmů od pracujících k lidem, kteří kvůli stáří již nepracují. Jednotlivé typy důchodových systémů se liší způsobem, jakým se prostředky od pracujících získávají. Nejtransparentnějším typem je **průběžný důchodový systém, který se financuje prostřednictvím veřejného důchodového pojištění, daní, nebo jejich kombinací**. Část příjmů ekonomicky aktivního obyvatelstva putuje do rukou státu, odkud se peníze ihned přerozdělují ve formě starobních důchodů penzistům. Přitom lidé odvádějící vyšší penzijní pojištění nebo daně také obdrží vyšší starobní důchod.

Druhý typ důchodového systému je **fondový důchodový systém**, který se zakládá na investování do cenných papírů. Místo placení veřejného důchodového pojištění lidé podle svých možností posílají peníze investičnímu důchodovému fondu, který je dále investuje do cenných papírů, jako jsou akcie, dluhopisy nebo cenné kovy. Hodnota těchto aktiv se odvíjí od očekávaných budoucích příjmů, které jejich držba či prodej v budoucnu přinese. Například, pokud se očekává růst příjmů určité akciové společnosti, hodnota jejích akcií stoupá, protože se předpokládá zvýšení dividend. **Klienti fondového systému si penězi poslané fondu kupují právo na budoucí příjmy ve formě dividend, splátek dluhů nebo jiných výnosů.**

Oba důchodové systémy čerpají prostředky od ekonomicky aktivních obyvatel. Průběžný systém je financován prostřednictvím demokraticky nastavených daní, zatímco fondový systém získává zdroje ze soukromého sektoru prostřednictvím výnosů z úroků a dividend. Levicové strany tradičně upřednostňují průběžný systém jako hlavní formu důchodového zajištění, zatímco pravicové strany prosazují důchodový systém fondový.

6.13. Srovnání důchodových systémů

Ačkoli průběžný a fondový penzijní systém mají určité společné rysy, výrazně se liší, pokud porovnáme jejich výhody a nevýhody. **Fondový systém je mnohem rizikovější.** Tento systém čelí nejen nejistotám ohledně výše cen v době vašeho stáří a délky života, bez kterých nevíme, kolik máme penzijním fondům platit, abychom si zajistili důstojnou životní úroveň ve stáří. Vystaven je také rizikům spojeným s investováním jako takovým. **Klienti fondového systému nesou investiční rizika sami.** Poskytnutím svých prostředků penzijním fondům vlastně sází na to, že hodnota cenných papírů v čase poroste a že jejich investice přinese zisk. Výnosy mohou být vyšší, ale také nižší – dokonce výrazně nižší. Zhodnocení prostředků není nijak garantováno.

Velkou hrozbu pro fondový systém představují inflace a mimořádné události, jako jsou hospodářské krize, války nebo dopady klimatických změn. Tyto faktory mohou negativně ovlivnit výkon ekonomiky a snížit hodnotu cenných papírů, což může klientům fondů zásadně zkomplikovat situaci. Právě **z těchto důvodů došlo v Evropě po první světové válce k masivnímu odklonu od fondového systému a přechodu k průběžnému důchodovému systému**, který je mnohem stabilnější. Inflace průběžný systém ohrožuje méně, protože s růstem cen roste i daňový příjem, což umožňuje vyrovnávat případné výpadky příjmů z důchodového pojištění.

Další **nevýhodou fondového systému jsou vyšší náklady** ve srovnání s průběžným systémem. Penzijní fondy nejsou

Výdaje na penze v EU za rok 2021

Graf č. 28

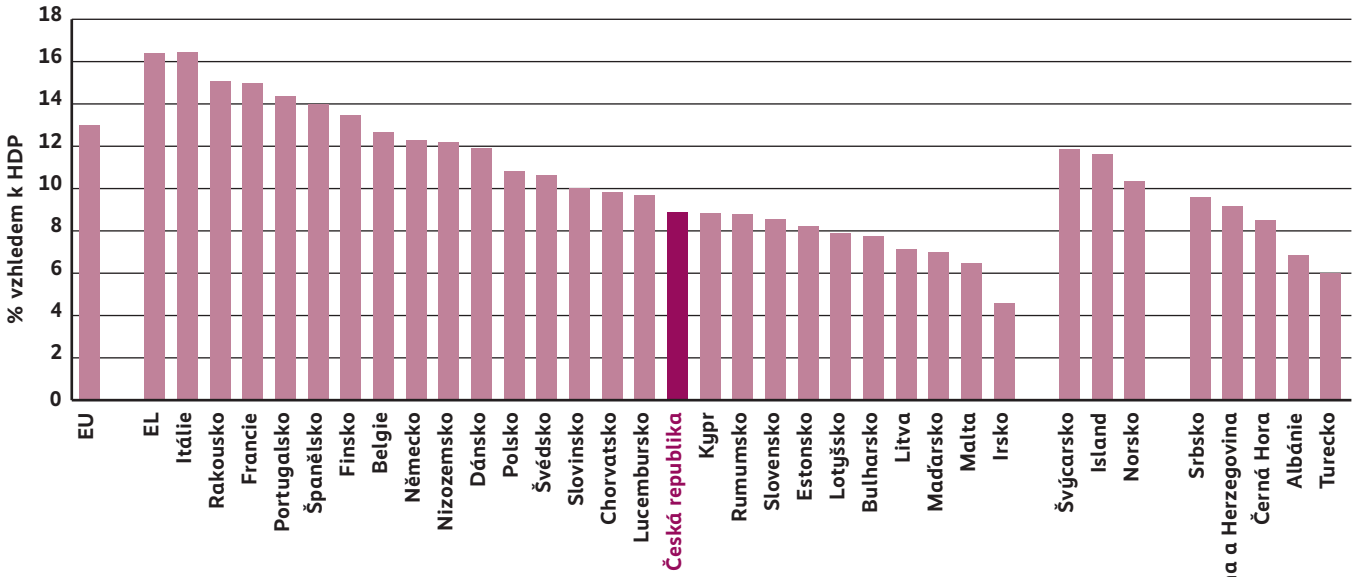

Zdroj: ec.europa.eu

primárně zřizovány s cílem zajistit klientům starobní důchody, ale kvůli zisku, který fondy získávají prostřednictvím různých poplatků a srážek z výnosů. Podle analýzy ekonoma Daniela Münicha tvoří poplatky současných penzijních fondů více než polovinu výnosů z peněz klientů. Náklady průběžného systému se pohybují kolem 4 % z vybrané částky.

Častým argumentem proti průběžnému systému je tvrzení, že s rostoucím počtem seniorů se stává dlouhodobě neudržitelným. Toto tvrzení však neodpovídá skutečnosti. Oba popsané systémy – průběžný i fondový – jsou pouze nástroje přerozdělování příjmů a samy o sobě nedokážou změnit základní fakt: klesající počet ekonomicky aktivních obyvatel musí uživit rostoucí počet důchodců. Vždy platí, že mezi penzisty lze rozdělit pouze takové množství zboží a služeb, jaké dokáže ekonomika vytvořit.

Řešení problému stárnutí populace je v zásadě u obou systémů stejné, protože oba musí reagovat na demografický problém zvýšením toku prostředků od pracujících k důchodcům. **Průběžný systém si vyžádá zvýšení daní nebo důchodového pojištění, zatímco fondový systém bude vyžadovat navýšení plateb do penzijních fondů.** Ovšem v případě fondového systému kvůli jeho vyšší rizikovosti a poplatkům neexistuje jistota, že zvýšené platby povedou k odpovídajícímu vyššímu příjmu.

Průběžný důchodový systém by měl vzhledem ke své výrazně vyšší stabilitě, menší rizikovosti a nákladům tvořit jádro důchodového systému, zatímco soukromé penzijní fondy by měly sloužit jako jeho doplněk. Debata o důchodové reformě v ČR zcela ignoruje rizika spojené s penzijními fondy. Stejně tak dochází velice často k zamlčování faktu, že Česká republika vydává podprůměrné výdaje na starobní důchody, jak dokazuje graf č. 28. Průměrné výdaje na ně v EU v roce 2021 činily 12,9 % HDP, zatímco ČR na ně vydávala pouze 8,9 % HDP. Proto jsou u nás také starobní důchody nízké.

Debatu o penzijní reformě v ČR vinou politiků ovládá iracionální alarmismus. Údajně v brzké budoucnosti nebudou na starobní důchody peníze kvůli stárnutí populace. Fakta mluví však odlišně. Podle odhadů OECD (2023) bude ČR muset vydávat na starobní důchody v roce 2060 částku odpovídající 11,8 % HDP. Už dnes přitom vydává přes 12 % HDP na starobní důchody Francie, Španělsko, Finsko, Belgie nebo Rakousko a nijak se kvůli tomu ekonomicky nehroutí.

Příčina nízkých starobních důchodů v ČR není v tom, že by je nedokázala ufinancovat naše ekonomika, ale v nedostatečné politické vůli nalézt dodatečné zdroje financování. V jiných zemích je zcela běžné, že se starobní důchody zajišťované průběžným penzijním systémem jsou dofinancovávány státem z jiných daňových příjmů. **Z výše řečeného vyplývá, že žádná radikální důchodová reforma v ČR není potřeba.** Jedním z motivů politických stran volající po nahrazení veřejného průběžného systému soukromým fondovým může být veden zájmem bank a penzijních fondů. Na této reformě by vydělaly nejvíce.

7.
O spravedlivých daních

7.1. Spravedlivé daně jako podíl společnosti na úspěchu

Otázka spravedlivých daní je spojena s otázkou spravedlivé odměny, protože **prostřednictvím daní si společnost zastoupena demokratickým státem bere svůj podíl na úspěchu**. Určit zásluhy společnosti na úspěchu jednotlivce není jednoduché. Při snaze nalézt způsob určení spravedlivého podílu jednotlivce a společnosti na výsledcích společné práce narážíme na limity zakořeněné v individualistickém pohledu. Podle tohoto přístupu závisí úspěchy jednotlivce výhradně na jeho výkonu, píli a talentu.

Ve skutečnosti je však výkon každého jednotlivce v rámci společenské dělby práce závislý na kvalitě spolupráce s ostatními. Úspěchy kapitalistické tržní ekonomiky při zvyšování blahobytu společnosti poskytuje jasný důkaz o mylnosti čistě individualistické perspektivy. **Trhem řízená dělba práce předčila v produkci blahobytu centrálně plánovanou společenskou dělbu práce nikoli proto, že by obyvatelé východního bloku byli méně výkonní, hloupější či línější. Hlavní výhodou trhem řízené kooperace je množství pobídek motivující jednotlivce k inovacím a efektivnímu využívání zdrojů.**

Kvalita systému vzájemné spolupráce ovlivňuje ekonomické výsledky společnosti i výkony jednotlivců daleko výrazněji než pouhé schopnosti samotných jednotlivců. Dokládá to například fakt, že kvalita konkurence, která formuje vztahy mezi aktéry na trhu, zásadně ovlivňuje výkon trhu. Nelze proto tvrdit, že příjem jednotlivce je pouze výsledkem jeho vlastních schopností a úsilí. Naopak je výrazně podmíněn systémem, který řídí společenskou dělbu práce a tím určuje produktivitu ekonomiky. Snaha, píle a talent jednotlivců jsou sice postačujícími podmínkami úspěchu, ale nikoli nutnými. Tyto nutné podmínky je třeba hledat v nastavení společnosti.

Z toho vyplývá, že **příjem jednotlivce nelze považovat za výsledek pouze jeho vlastních zásluh, protože se na něm výrazně podílí i společnost**. Samotný pojem příjmů či zisků před zdaněním je tak pouze účetním trikem. **Příjmy osob nebo zisky korporací jsou totiž částečně výsledkem státem organizovaného výběru daní a aktivního vytváření podmínek, které umožňují vydělávání peněz.** Svůj podíl na ekonomickém úspěchu si bere v podobě demokraticky určených daní, které užívá za účelem tvorby podmínek umožňující ekonomický rozvoj. Spravedlivé určení výše daní by se mělo řídit několika níže popsanými principy.

7.2. Principy spravedlivého zdanění

Otázka spravedlnosti při výběru daní je jedním ze základních politických témat, která společnost rozdělují. Obecně však panuje shoda, že spravedlivé daně by měly vycházet z následujících principů:

1. **Princip užitku** ukládá lidem s větším užitkem z veřejných výdajů povinnost platit vyšší daně než ti, jejichž užitek je nižší.

2. **Princip platební schopnosti** říká, že lidé se stejnými příjmy by měli platit stejně vysoké daně, zatímco lidé s vyššími příjmy by státu měli odvádět na dani vyšší částku. V rámci tohoto principu však panuje spor mezi zastánci **proporcionálního** a **progresivního** zdanění kvůli odlišnému pojetí spravedlnosti.

7.3. Je proporcionální zdanění spravedlivé?

Nespravedlnost se často skrývá pod maskou rovnostářství. **Proporcionální zdanění**, při kterém **každý odvádí na dani stejný podíl ze svého příjmu nebo majetku**, je toho ukázkovým příkladem. Předpokládá se, že pokud každý odvede státu na dani stejný podíl z příjmu či majetku, pak stát každému naložil stejnou daňovou zátěž a tím také způsobil stejnou újmu, takže mezi lidmi panuje spravedlnost.

Tento předpoklad je však chybný. Pokud například člověk s průměrným příjmem přijde o 20 tisíc korun a milionář ztratí v důsledku špatné investice 100 tisíc korun, větší bolest ze ztráty peněz pocítí osoba s průměrným příjmem. Proč? Na peníze se totiž také vztahuje **zákon klesajícího mezního užitku**. Tento ekonomický zákon říká, že **spotřeba každé další jednotky zboží nebo služby přináší člověku menší užitek než předchozí.** Například první hamburger nám přináší větší požitek než druhý. Podobně i každá další koruna má pro nás menší hodnotu, protože s rostoucími příjmy přecházíme od spotřeby nezbytných věcí (jídlo, oblečení, bydlení) ke zbytným statkům a luxusu.

Z toho plyne, že **peníze mají pro každého z nás subjektivní hodnotu, která klesá s jejich množstvím**. Chudší člověk proto pociťuje ztrátu každé koruny intenzivněji než bohatší. **Rovná daň, která každému odebírá stejný podíl z příjmu, tedy zatěžuje více chudé, a je proto nespravedlivá.** Zřetelně to ilustruje následující příklad: Představme si dvě hladové osoby, jedna má malou pizzu, druhá dvojnásobně vel-

kou. Obě mají odevzdat čtvrtinu své pizzy jako daň. Po zdanění bude člověk s menší pizzou mnohem hladovější než ten s větší.

Podobně rovné zdanění omezuje u chudších a střední třídy **nezbytnou spotřebu** (jídlo, ošacení, bydlení), zatímco u bohatších omezuje luxus. **Spravedlivé zdanění si nevyžaduje, aby lidé odevzdávali stejnou částku či podíl, ale aby zdanění způsobovalo lidem obdobnou újmu. Spravedlivé zdanění si proto žádá, aby bohatší odváděli vyšší podíl ze svých příjmů a chudší menší**. Tím lze zajistit, že obě skupiny ponesou srovnatelné daňové povinnosti. Navíc výzkumy ukazují, že **progresivní zdanění** může demotivovat manažery od snahy zvyšovat své příjmy na úkor růstu mezd ostatních zaměstnanců podniku (Piketty 2014).

7.4. Daně s ohledem na prospěch z veřejných výdajů

První z principů spravedlivého zdanění uvádí, že zdanění lidí by mělo být úměrné prospěchu, který jim plyne z veřejných výdajů. **Moderní státy prosazují tržní kapitalistickou ekonomiku jako svůj hospodářský systém a zároveň zajišťují podmínky nezbytné pro její fungování. Tato ekonomika však přirozeně vytváří příjmové a majetkové nerovnosti**, a to bez ohledu na úsilí, talent nebo píli jednotlivců. Ve všech zemích světa vede toto uspořádání ekonomických vztahů k tomu, že nejbohatších 10 % obyvatel vlastní většinu majetku společnosti a má největší podíl na jejích příjmech.

Fungování kapitalistické tržní ekonomiky je přitom možné pouze díky **aktivní roli státu při vymáhání dohod a péče o kvalitu konkurence**, bez které by se trhy zhroutily. Nemohla by také fungovat bez zajištění kvalifikace obyvatelstva prostřednictvím vzdělávací politiky a dalších opatření. **Udržování chodu kapitalistické tržní ekonomiky je financováno z veřejných výdajů, ačkoli největší prospěch z jejího fungování mají nepopiratelně právě ti nejbohatší.** Z tohoto důvodu je spravedlivé, aby nejbohatší odváděli na daních procentuálně vyšší sazby než méně majetní.

7.5. Daně jako náprava sociální nespravedlnosti

Příjmy generované kapitalistickou tržní ekonomikou nejsou spravedlivé. Zpravidla neodrážejí plně píli ani zásluhy jednotlivců. Často **jsou výsledkem obohacování jedněch na úkor druhých, a to v důsledku jejich znevýhodnění na trhu**. Tento jev představuje sociální nespravedlnost zapříčiněnou nedokonale fungující konkurencí způsobující nerovné vyjednávací síly účastníků směny při uzavírání dohod. Větší firmy dokáží stanovovat vyšší ceny, než by byly nezbytně nutné vzhledem k nákladům. Podobně i ekonomická závislost zaměstnanců na zaměstnavatelích při zajišťování obživy zvýhodňuje zaměstnavatele při mzdovém vyjednávání. Ceny zboží a služeb jsou vyšší než by měly, zatímco mzdy jsou nižší.

Z těchto důvodů je spravedlivé, aby **příjmy získané za těchto okolností byly více zdaněny**. Vyšší zdanění velkých firem, zaměstnavatelů a bohatých jednotlivců umožňuje vrátit část příjmů, které si přivlastnili v důsledku nedokonalého fungování trhu, zpět těm, kdo o ně byli v důsledku znevýhodnění připraveni. Stát z těchto prostředků může financovat bezplatné veřejné služby jako školství a vzdělávání. Kromě toho **vyšší zdanění větších firem zlepšuje konkurenceschopnost menších podniků, čímž podporuje kvalitnější konkurenční prostředí a napomáhá ke snižování cen pro spotřebitele.**

7.6. Proč zdanit více příjmy z kapitálu než z práce?

Kapitálové příjmy jsou faktickou odměnou za vlastnictví nedostatkových statků, a proto generují svým vlastníkům příjem. Přestože člověk může kapitál získat vlastní prací a přičiněním, **příjem z kapitálu nakonec vždy představuje bezpracný výdělek** a podíl na výsledcích práce jiných lidí, který si vlastník kapitálu přivlastňuje díky své vyšší vyjednávací síle, způsobenou vzácností kapitálu. Naopak **práce vyžaduje vynaložení naší energie, námahy a času**, kterého máme všichni omezené množství a představuje to nejcennější, co máme. Z tohoto důvodu by mělo zdanění velkých kapitálových příjmů být vyšší než zdanění příjmů z práce. **Pokud daníme více práci než kapitál, znamená to, že lidé vydělávající si prací odvádějí společnosti prostřednictvím daní více své energie a času než vlastníci kapitálu.** Daně by neměly odměňovat výši jmění, ale pracovní úsilí. Proto by měli být lidé živící se z vlastní práce daňově zvýhodněni.

7.7. Nespravedlnost nepřímých daní

Při koupi stejného zboží zaplatí všichni kupující na nepřímé dani stejnou částku, bez ohledu na rozdílnou výši svých příjmů. To znamená, že **chudší lidé odvádějí na dani ze svých příjmů relativně vyšší procentuální podíl než bohatší. Nepřímé daně tak dopadají na chudší občany výrazně tíživěji než na bohatší.** V důsledku tohoto systému jsou chudší lidé nepřímo trestáni za svůj nižší příjem. Proto jsou nepřímé daně sociálně nespravedlivé.

7.8. Ekologické daně

Cílem ekologického zdanění je získat prostředky na nápravu poškozování životního prostředí, které je způsobeno ekonomickou činností. **Téměř polovina emisí skleníkových plynů pochází ze spotřeby nejbohatších deseti procent obyvatelstva.** Proto by měla hlavní zátěž ekologických daní spočívat na jejich bedrech a omezovat jejich spotřebu, kterou planeta není schopná dlouhodobě unést.

Graf č. 29

Podíl jednotlivých příjmových skupin na globálních emisí CO_2 ze spotřeby

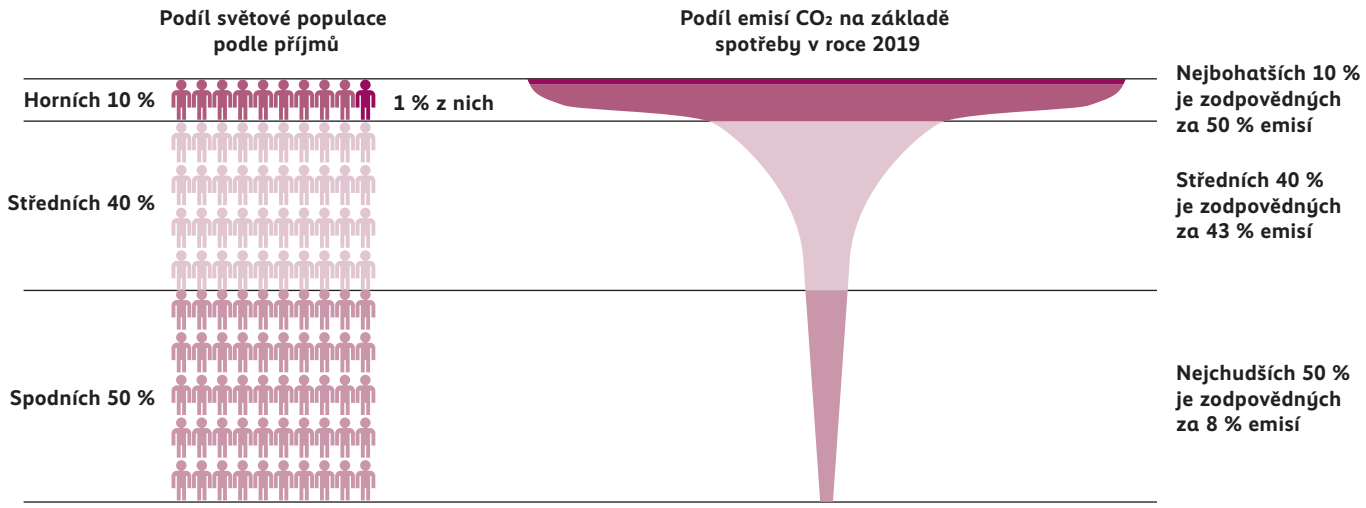

Zdroj: oxfamilibrary.openrepository.com

7.9. Daňová nespravedlnost v ČR

Daňový systém ČR je nespravedlivý, jak dokazuje podkapitola o nerovnosti. **Daňové sazby uvalené na nejbohatší jsou podprůměrné oproti Západní Evropě.** Nebylo tomu tak vždy, jak ukazuje graf č. 30 o vývoji zdanění v ČR mezi lety 1993–2024. Sazba daně z právnických osob se snížila z 45 % v roce 1993 na dnešních 19 %, tedy více než o polo-

Graf č. 30

Vývoj zdanění v ČR mezi lety 1993–2024

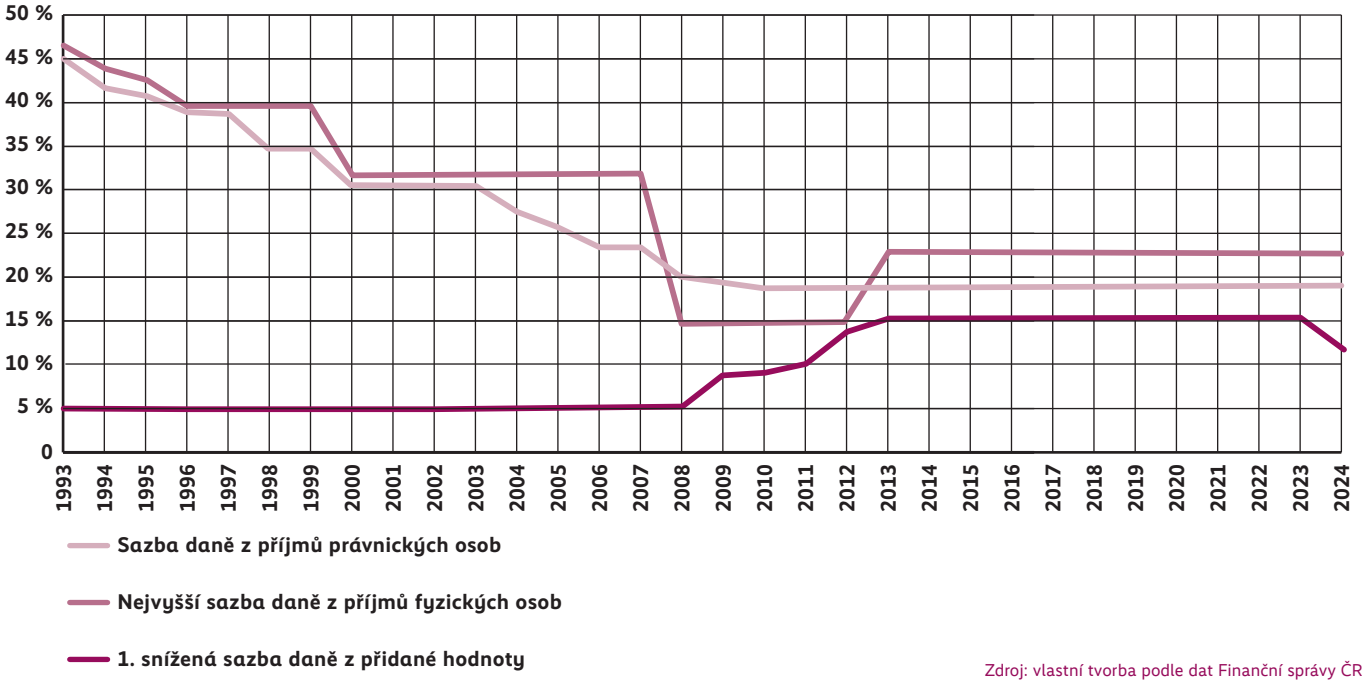

Zdroj: vlastní tvorba podle dat Finanční správy ČR

vinu. Investiční fondy, investiční společnosti, podílové fondy a instituce penzijního pojištění od roku 2004 platí pouze 5 % ze svých příjmů.

Nejvyšší sazba daně z příjmů fyzických osob v roce 1993 činila 47 % a dnes pouhých 23 % a týká se pouze lidí s příjmem odpovídajícím 36násobku průměrné měsíční mzdy. V roce 2023 ji platili lidé s hrubým měsíčním příjmem 131 901 Kč. Zatímco zdanění nejbohatších klesalo, rostlo nepřímé zdanění prostřednictvím růstu sazby DPH uvalené na většinu základního zboží. V roce 1993 činila tato sazba 5 %, zatímco v roce 2024 sazba odpovídala 12 %. Měli bychom mít přitom na paměti, že DPH je nepřímá daň a jako taková zákonitě zatěžuje více chudší. Pokud odhlédneme od sociálních příspěvků, pak se na příjmu státního rozpočtu v roce 2023 podílely nepřímé daně celkem 28 %, zatímco zdaněním příjmů 24,7 %

Ačkoli ČR patří mezi státy s nejvyšší majetkovou nerovností, **nejbohatších 20 % vlastní 80, 5 %** veškerého tuzemského majetku, zdanění majetku je v ČR jedno z vůbec nejnižších v EU. Jak dokládá graf č. 31. zdanění majetku je v ČR podprůměrné, a navíc k tomu klesá. Forma zdanění nemovitostí v ČR navíc jeví degresivní povahu (dopadá tíživěji na chudší). Nejchudší odvedou na dani z nemovitosti dvakrát více ze svých příjmů než ti nejbohatší (Prokop, Komárek 2024).

Pokud se v ČR snižují daně, pak snížení zdanění zpravidla nejvíce pomáháme těm, kteří to potřebují nejméně. Názorně to můžeme vidět na případě reformy zdanění a odvodů zaměstnanců z let 2020 a 2021, který způsobil státu výpadek příjmů ve výši 116 miliard Kč. Nejchudší pětina zaměstnanců získala z této sumy pouhé 4 %, zatímco nejbohatší pětina 36 % (Kalíšková, Šoltés 2022).

Graf č. 31

Podíl zdanění majetku na celkových daňových příjmech v % za rok 2022

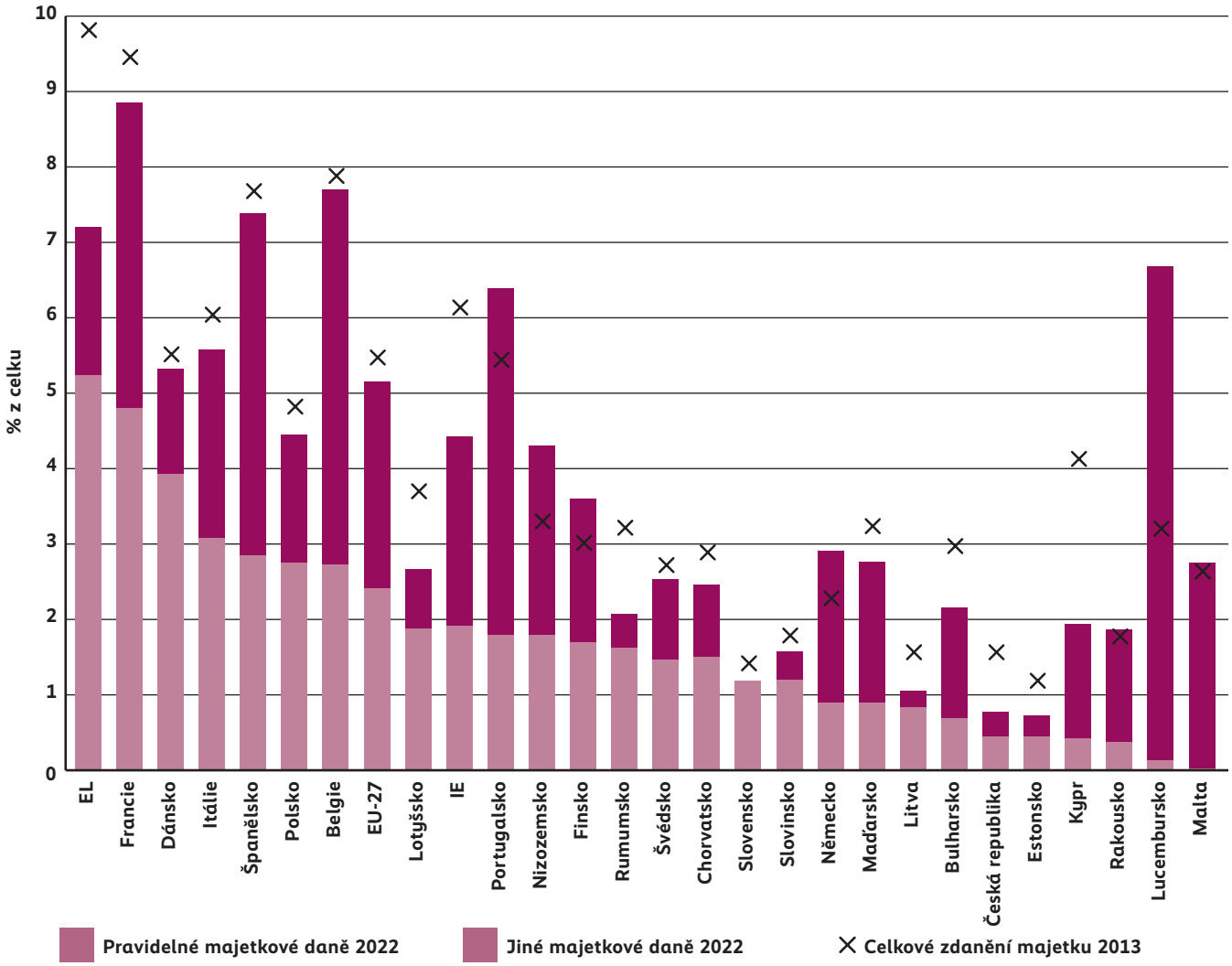

Zdroj: European Comission

Rozložení úspor změnou zdanění zaměstnanců v roce 2022

Graf č. 32

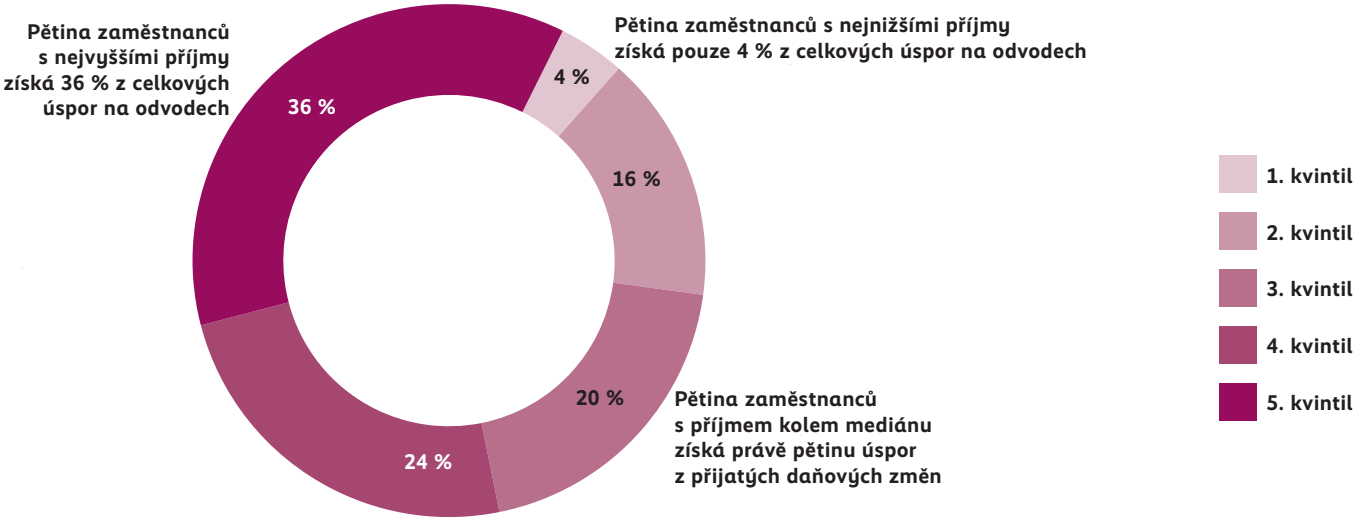

Poznámka: *Graf uvádí rozdělení úspor z přijatých daňových změn mezi pět stejně velkých skupin (kvintilů) zaměstnanců podle výše jejich pracovních příjmů*

Zdroj: idea.cerge-ei.cz

Výsledkem jednotlivých daňových reforem od 90. let je, že **bohatí platí státu nižší sazby než chudší**, jak dokazuje výzkum PAQ Research. Jeho závěry vidíme na obrázku č. 31. Situaci ukazuje však ještě velice optimisticky, protože celková míra zdanění obecně klesá u nejbohatších 10 % s tím, jak dokáží zaměstnat účetní a daňové experty na odkládnání daní. Celkově vzato můžeme konstatovat, že **český daňový systém přispívá k růstu majetku nejbohatších, zatímco omezují úspory střední třídy a chudých.**

Výše daňové sazby, které odvádí jednotlivé skupiny obyvatel podle výše svých příjmů

Graf č. 33

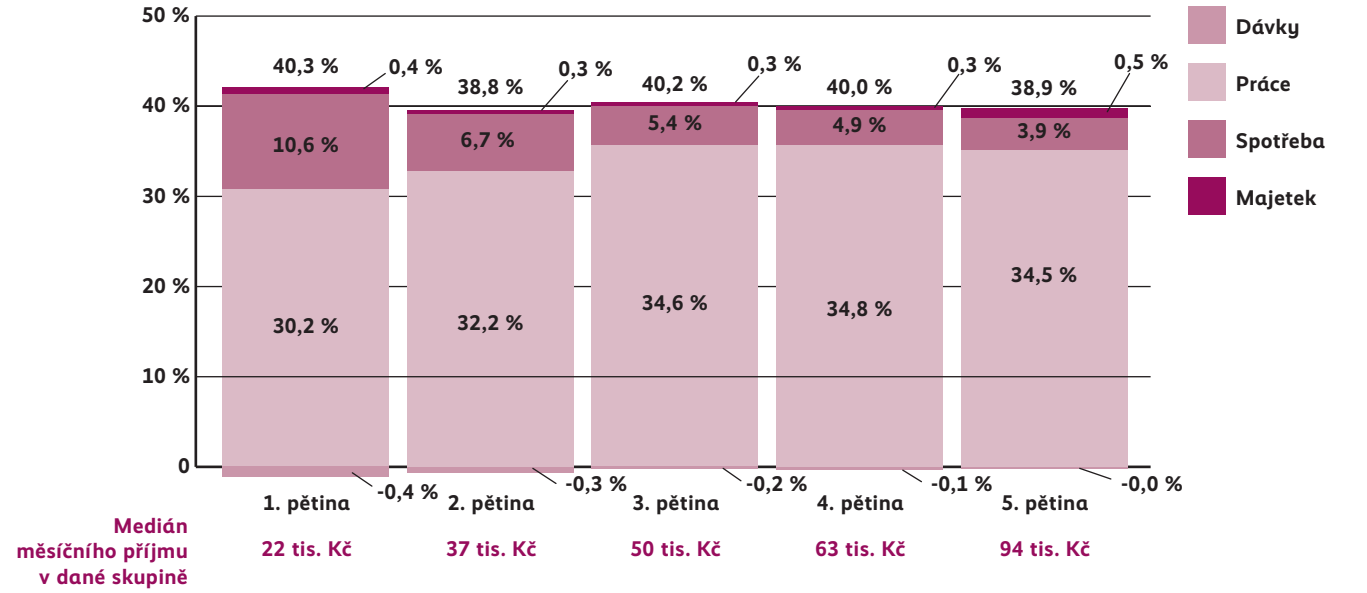

Zdroj: www.paqresearch.cz

8.
Současné trendy a výzvy pro zaměstnance

8.1. Outsourcing, globalizace a flexibilizace práce

Od průmyslové revoluce bylo běžnou praxí, že podniky v tržně kapitalistických zemích soustřeďovaly celý produkční cyklus pod svou střechu a snažily se minimalizovat spolupráci s jinými firmami. Od 70. let 20. století však **začaly větší podniky na Západě převádět některé činnosti na subdodavatele, což se označuje jako outsourcing**. Firmy se tak dělí na zadavatelské podniky, které zadávají zakázky subdodavatelským firmám. Cílem outsourcingu je přesunout tržní nejistoty a tlak konkurence na subdodavatele, kteří si vzájemně snižují ceny, a umožnit tak zadavatelským podnikům zisky. U některých firem outsourcing pokročil natolik, že celou výrobu zadávají externím společnostem, často v Asii. Ponechávají si pouze výzkumná, plánovací a marketingová oddělení. **S outsorsingem je však také spojeno omezení možnosti zaměstnanců subdodavatelů vyjednávat o vyšší mzdy.**

Ve stejném období jako outsourcing se objevil další trend oslabující postavení zaměstnanců v rozvinutých zemích – **ekonomická globalizace**. Ta **spočívá v odstranění bariér pro přesun zboží a kapitálu do zahraničí a vede k propojení národních ekonomik do světového trhu**. **Globalizace výrazně zvýšila vyjednávací sílu zaměstnavatelů**, protože kapitál může díky modernímu bankovnictví a finančním trhům překračovat hranice kontinentů během okamžiku, zatímco pracovní síla zůstává vázána na konkrétní zemi. V důsledku toho přesunuli podnikatelé značnou část výroby do rozvojových zemí, kde je pracovní síla výrazně levnější. Zaměstnanci v rozvinutých zemích tak čelí konkurenci pracovníků z méně vyspělých zemí.

Tento proces měl za následek nerovnoměrné rozdělení ekonomického růstu, jak vidíme na grafu č. 34. Mezi lety 1980 a 2016 putovalo pouze 12 % z celkového ekonomického růstu chudší polovině světové populace, zatímco 27 % získalo nejbohatší 1 %. Zaměstnanci v rozvinutých zemích dnes dostávají menší podíl na vytvořeném bohatství, což z nich činí poražené globalizací. Ve vyspělých zemích také došlo k rozpojení vztahu mezi růstem produktivity práce a mezd. Do 80. let 20. století byl růst produktivity práce následován odpovídajícím růstem mezd. Například v USA od roku 1979 do roku 2024 vzrostla produktivita práce o 80, 9 %, zatímco mzdy vzrostly v průměru jen o 29, 4 %.

Graf č. 34

„Sloní“ křivka světové příjmové nerovnosti a růstu mezi lety 1980 a 2016

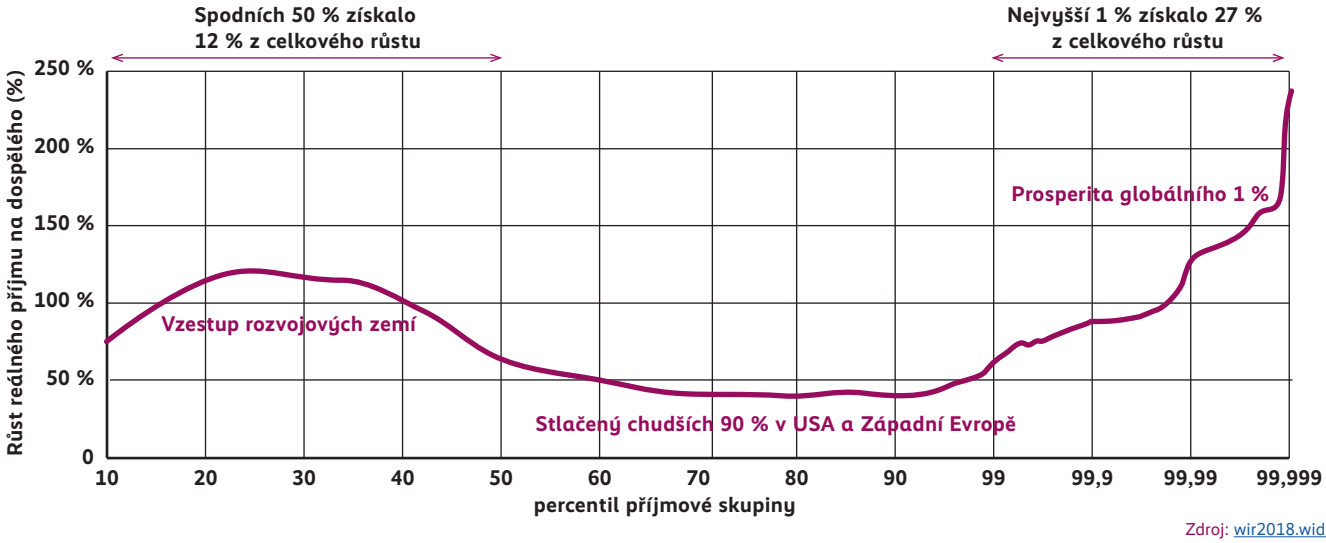

Zdroj: wir2018.wid.world

Růst produktivity a příjmů v USA mezi lety 1948–2024

Graf č. 35

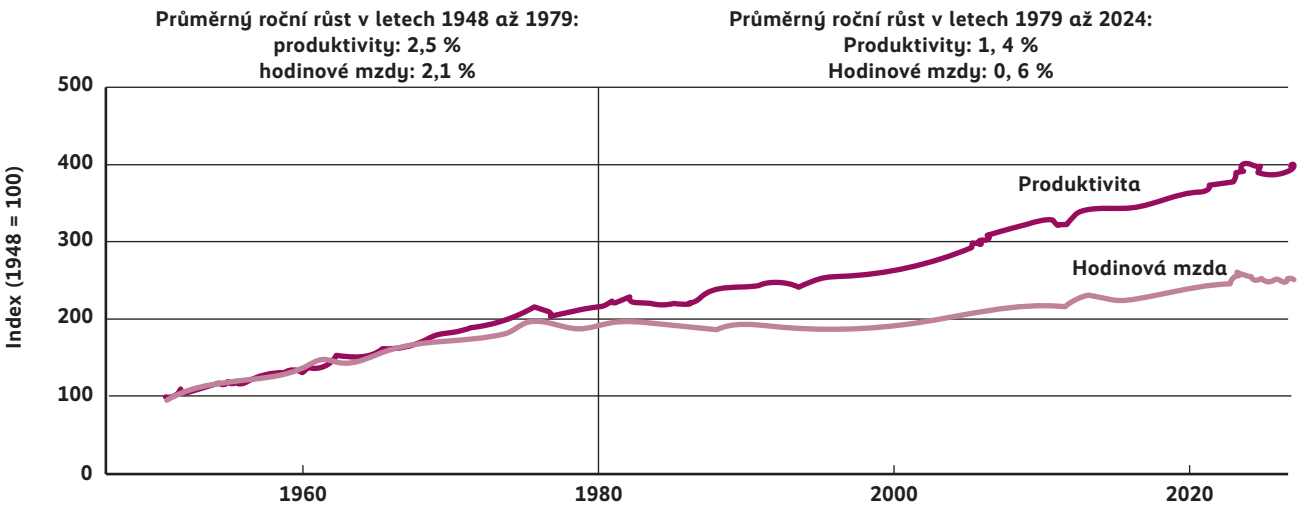

Zdroj: www.epi.org

Globalizace má také negativní dopady na kvalitu konkurence. Umožnila totiž velkým nadnárodním firmám konkurovat těm menším a méně efektivním v méně vyspělých zemích, které ve velkém množství nahradily. Ilustrovat si to můžeme na příkladu zahraničních supermarketů v ČR, které od 90. let nahrazují české maloobchody. **Výsledkem globalizace je celosvětový trend nárůstu marží.** Marže velkých firem celosvětově se jen mezi lety 1980 a 2019 zvýšily o více než padesát procent. Globalizace je ve skutečnosti asymetrická a neměří všem stejně. Vyspělé země dokáží

Agregované globální marže mezi lety 1980–2020

Graf č. 36

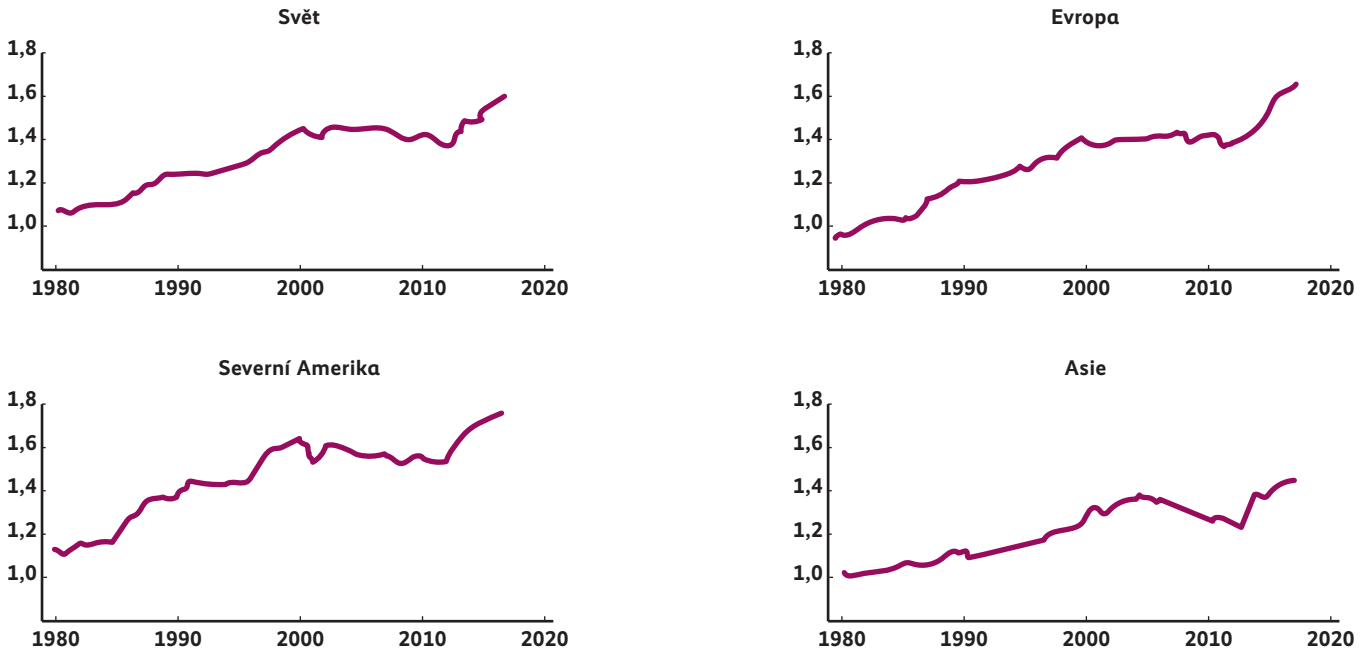

Průměrná marže veřejně obchodovaných společností vážená podle tržeb (zdroj: De Loecker & Eeckhout, 2018)

Zdroj: www.theprofitparadox.com

efektivně bránit své trhy proti nebezpečí zahraniční konkurence z méně rozvinutých zemích pomocí standardů kvality, zatímco se jim podařilo prostřednictvím Mezinárodního fondu, Světové banky a Světové obchodní společnosti přimět méně vyspělé země otevřít své trhy západnímu zboží dokořán. **Proto z globalizace těží bohatší a vyspělejší země daleko více než ty chudší.**

Globalizace také vytvořila novou formu konkurence mezi státy. **Jakmile podnikatelé mohli přesunovat své ekonomické aktivity do zahraničí a ohrožovat domácí pracovní místa, začaly mezi sebou státy soupeřit o zahraniční investice zajišťující vysokou zaměstnanost**. Aby přilákaly investory, byly nuceny snižovat daně, sociální standardy a regulace chránící zaměstnance, a nezvyšovaly minimální mzdy. Tento proces pro svůj negativní dopad bývá označován jako **„závod ke dnu“**. **Součástí tohoto trendu je i tlak na rozvolňování zákoníku práce, známý pod eufemistickým označením „flexibilizace práce“**. Cílem flexibilizace je omezit povinnosti zaměstnavatelů vůči zaměstnancům, a tím snížit jejich práva a nároky. Tuto politiku, spolu s omezováním sociálního státu a rušením regulací trhu, prosazují od 80. let pravicově orientovaní politici inspirovaní neoliberální ekonomickou teorií. **Výsledkem je oslabení postavení zaměstnanců a růst zisků na úkor mezd.**

Možným řešením negativní konkurence mezi státy je zavedení globálních minimálních daňových a sociálních standardů, které ji stanoví jasné meze. Dále je třeba zabránit tomu, aby některé státy uměle snižovaly mzdy a sociální standardy za účelem získání konkurenční výhody na světovém trhu. Země by si měly konkurovat technologiemi a kvalitou produkce, nikoli nižšími pracovními standardy. Tento cíl lze podpořit zavedením sociálních celních tarifů na zboží z těchto zemí ve výši, která zamezí nekalé cenové konkurenci.

8.2. Digitální platformy a švarcsystém

Novým fenoménem na trhu práce jsou digitální platformy (Uber, Wolt, Bolt apod.), které **formálně vystupují jako prostředníci propojující spotřebitele služeb s jejich poskytovateli**, kteří mají status osob samostatně výdělečně činných. Tato zprostředkující role digitálních platforem je však pouze formální, protože **reálný vztah mezi platformami a poskytovateli služeb odpovídá vztahu zaměstnavatelů a zaměstnanců**. Status poskytovatelů jako osob samostatně výdělečně činných je důsledkem zpoždění právní regulace za technologickými inovacemi, což nahrává digitálním platformám.

Pracovníci digitálních platforem se nemohou sdružovat v odborech ani kolektivně vyjednávat, nemají nárok na placenou dovolenou a platformy za ně neodvádějí povinné příspěvky na zdravotní a sociální pojištění. Platformy mohou kdykoli jednostranně ukončit spolupráci, což pracujícím neposkytuje žádnou jistotu. Tyto podmínky umožňují platformám diktovat pravidla spolupráce a brání pracovníkům efektivně vyjednávat o spravedlivých odměnách.

Stejnou situaci zažívají lidé pracující na tzv. švarcsystém. Tento pojem označuje situaci, kdy **pracovníci systematicky vykonávají činnost pro konkrétního zaměstnavatele, ale formálně vystupují jako osoby samostatně výdělečně činné poskytující subdodavatelské služby**. Švarcsystém láká zaměstnance vyšším příjmem oproti standardní pracovní smlouvě, a to díky nižším odvodům. Zaměstnavatelé naopak oceňují možnost vyhnout se placení odvodů za zaměstnance, zákonným povinnostem a snadnost ukončení spolupráce.

Z dlouhodobého hlediska je však švarcsystém výhodný pouze pro zaměstnavatele. **Zaměstnanci čelí riziku nízkého starobního důchodu a nejistoty příjmů, nemají právo odborově se sdružovat ani kolektivně vyjednávat.** Z pohledu trhu práce umožňuje švarcsystém zaměstnavatelům dosahovat vyšších zisků, čímž jim poskytuje konkurenční výhodu oproti konkurenci. Tato výhoda motivuje další zaměstnavatele k vyžadování po svých zaměstnancích přejít k práci na švarcsystém. Tímto způsobem švarcsystém ohrožuje pozitivní vývoj mezd v celé ekonomice.

8.3. Digitalizace, automatizace, umělá inteligence

Na přelomu druhého tisíciletí se lidstvo ocitlo na prahu **čtvrté průmyslové revoluce, projevující se automatizací a digitalizací nahrazující člověka v mnoha ekonomických procesech**. Nejnovějším projevem této revoluce je rozvoj umělé inteligence.

Inovace obecně vedou k ekonomickému růstu, ale liší se podle svého dopadu na rozdělování jeho plodů. Na základě toho lze inovace rozdělit do dvou kategorií:

1. **práci šetřící inovace** – tyto technologie nahrazují určité pracovní pozice, ale nevytvářejí přitom dostatečný počet nových pracovních míst ve stejných příjmových hladinách. Roste intenzita konkurence mezi zaměstnanci na trhu práce. Kvůli tomu klesá podíl mezd na HDP a roste podíl zisků. Příkladem takové inovace byl parní stroj během první průmyslové revoluce.

2. **práci tvořící inovace** – tento typ inovací zvyšuje poptávku po práci a tím přenáší těžiště intenzity na trhu práce od zaměstnanců k zaměstnavatelům. V důsledku toho vznikají dobře placená pracovní místa, roste podíl mezd na HDP a podíl mezd klesá. Příkladem je montážní linka z počátků 20. století.

Technologie čtvrté průmyslové revoluce mají podle dosavadních poznatků obdobné dopady na trh práce jako technologie první průmyslové revoluce. **Likvidují pracovní pozice, které zajišťovaly příjem střední třídě, a nevytvářejí dostatečné množství nových pracovních míst ve stejné**

příjmové hladině. Tento trend je patrný zejména ve vyspělých ekonomikách, například v USA. Dochází k dualizaci trhu práce, kdy se formuje malá skupina vysoce nadprůměrně placených zaměstnanců (manažeři, experti apod.), kteří si přivlastňují značný podíl na celkových mzdách, zatímco reálné mzdy většiny zaměstnanců stagnují nebo dokonce i klesají (Suzman, 2021). V rozvinutých zemích zároveň roste podíl zisků na HDP, zatímco podíl mezd klesá, jak dokládá graf č. 37 níže.

Umělá inteligence tento proces pravděpodobně dále umocní. Sníží se poptávka například po středně kvalifikovaných právnících, graficích nebo zaměstnancích v IT, protože jejich práci zastanou méně kvalifikovaní, a také hůře placení pracovníci schopné tyto činnosti vykonávat s využitím umělé inteligence. Úbytek dobře placených míst zvýší konkurenci mezi hůře placenými zaměstnanci, což vytvoří silný tlak proti růstu mezd. S dalším rozvojem a šířením využití umělé inteligence se bude tento proces šířit napříč ekonomikou. Výsledkem bude růst ekonomiky, zvýšení zisků a velice pravděpodobně ještě větší tlak na stagnaci mezd a propad životní úrovně střední třídy.

Naštěstí máme k dispozici zkušenosti z 19. století, které ukazují cestu ke zlepšení životní úrovně zaměstnanců. Zaměstnanci se musí sdružovat v odborech, které musí hledat nové formy kolektivního vyjednávání i v prostředí platformové ekonomiky. Politická reprezentace zaměstnanců by měla prosazovat reformy, které sníží nerovnováhu při vyjednávání na trhu práce a zajistí zaměstnancům spravedlivé mzdy. Stejně tak je nutné rozvíjet sociální stát a zajišťovat jistoty.

8.4. Globální oteplování

Existence naší civilizace byla od počátku zemědělství umožněna vlídným klimatem holocénu. Lidé postupně přetvářeli své okolí k obrazu svému – kácely lesy kvůli zakládání polí, měnili tok řek, ale klima svou činností zásadně neovlivňovali. To se však s nástupem průmyslové revoluce a využíváním fosilních paliv, jako je uhlí a ropa, výrazně změnilo. **S rozvojem ekonomiky závislé na fosilních palivech se do atmosféry dostávalo více skleníkových plynů, než kolik byla planeta schopna absorbovat.** Výsledkem je skleníkový efekt, který ohřívá Zemi a ohrožují na životě až 2 miliardy lidí (Trust et kol. 2025).

Prapříčinou globálního oteplování je selhání trhu při správném oceňování zboží, známé jako negativní externalita. Trh po celou dobu užívání fosilních paliv špatně oceňoval produkty vyráběné za jejich pomoci. Tím poskytovatel nesprávné informace producentům i spotřebitelům při hodnocení výnosů a nákladů. Ti tak činili chybná rozhodnutí vedoucí k nehospodárnému využívání zdrojů. V tomto ohledu **trh sehrál úlohu řídící letové věže, která hospodářskou činnost lidstva dlouhodobě směřovala vstříc devastaci životního prostředí.**

Vypouštění skleníkových plynů do ovzduší uvaluje na lidstvo náklady spojené s řešením škod způsobených změnou klimatu. Následky globálního oteplování, jako je nárůst extrémních klimatických jevů, zvyšování hladiny moří a negativní dopady na zemědělství, mohou do 24 let snížit globální příjmy v průměru o 19 %. Změna klimatu podle nejnovějších propočtů bude stát světovou ekonomiku příštích 25 let

Graf č. 37

Podíl zaměstnanců na světovém HDP

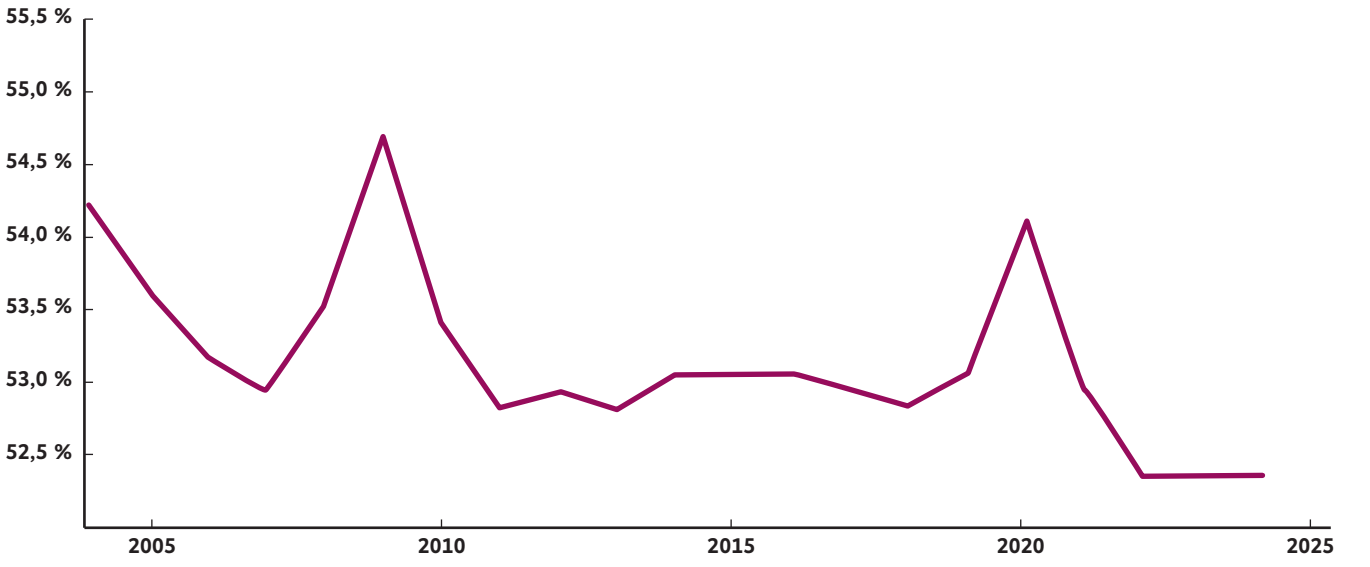

Zdroj: www.ilo.org

Graf č. 38

Podíl 1% nejbohatších na veškerých příjmech mezi lety 1975–2015.

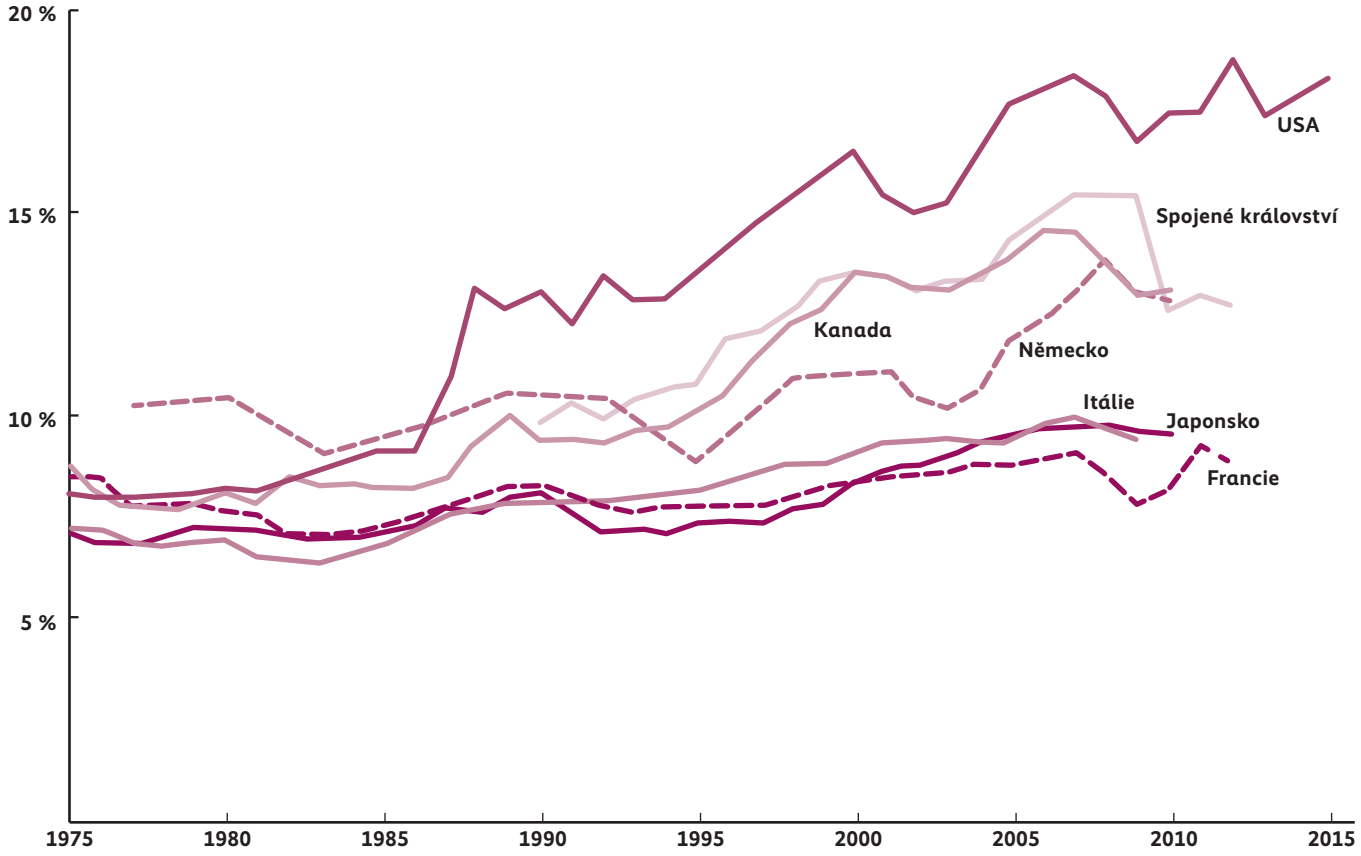

Zdroj: www.dropbox.com

ročně 38 bilionů $, zatímco opatření k zabránění oteplování by vyšla na pouhých 6 bilionů $ (Kotz, Levermann, Wenz 2024). Nejtíživěji tyto důsledky dopadnou na chudší vrstvy obyvatelstva a střední třídu, které budou ohrožovat rostoucí ceny. Nejbohatší naproti tomu budou proti těmto dopadům chráněni svým majetkem.

Nejvíce za globální oteplování paradoxně zaplatí ti, kteří na něm mají nejmenší podíl. V letech 1990–2019 se podíl emisí CO_2 na hlavu chudších a střední třídy snižoval, zatímco podíl nejbohatších rostl. **10 % nejbohatších je zodpovědných za 45 % globálního nárůstu celosvětových emisí CO_2 a je zodpovědná za 65 % globálního oteplování v letech 1990–2020.** V roce 2019 se chudší polovina světové populace podílela 12 % na celkových emisích CO_2, střední třída 40 %, zatímco 10 % nejbohatších je zodpovědno za 48 % globálních emisí CO2. Téměř polovina emisí skleníkových plynů pochází z okázalé spotřeby této nejbohatší části populace. Takový životní styl si lidstvo nemůže dlouhodobě dovolit, protože, planeta ho jednoduše není schopna unést. Náklady klimatické změny a jejího řešení nesmí primárně nést chudí a střední třída, kteří žijí pouze ve stínu bohatství vytvořené ekonomikou závislé na fosilních palivech. Šlo by o další příklad **privatizace zisků a socializace ztrát**. Přesně to nyní hrozí v případě některých scénářů ekonomické transformace.

Problém globálního oteplování je spojen také s logikou tržně kapitalistické ekonomiky, která je založena na snaze zvyšovat zisky. Těch se dosahuje prostřednictvím neustálého růstu spotřeby, což zvyšuje zátěž na životní prostředí a produkci emisí. Zvyšování spotřeby je dosahováno za využití průmyslu tvorby umělých potřeb, zejména marketingem, který manipuluje lidskými touhami a přáními. Dochází také ke zkracování životnosti výrobků, aby bylo nutné je dříve vyměnit za nové a dosahovat tak vyšších prodejů. Důležitou roli při zatěžování životního prostředí sehrává demonstrativní statusová spotřeba. Značná část spotřeby již neslouží k uspokojení základních potřeb, ale stala se nástrojem vyjadřování společenského postavení. Svou spotřebou mezi sebou soupeří o uznání formou nákupu prestižnějšího zboží.

Graf č. 39

Podíl 1 % nejbohatších na emisích oproti chudším 50 % obyvatel mezi lety 1990 a 2019

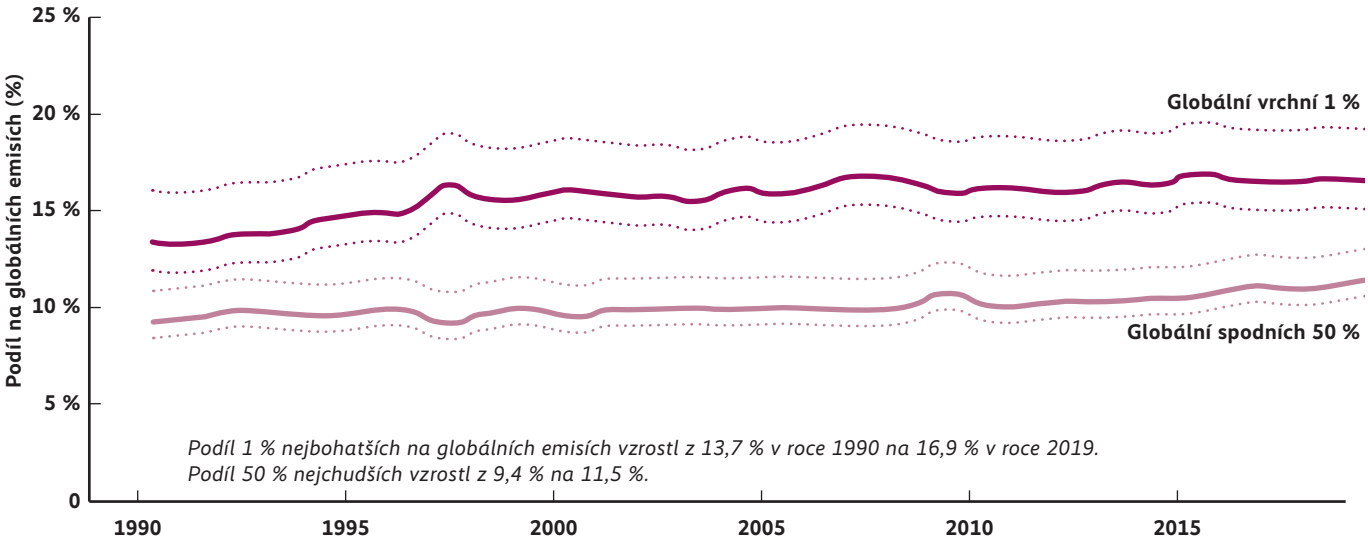

Zdroj: www.dropbox.com

Tyto spotřebitelské války však nelze nikdy vyhrát. Zatímco základní potřeby, jako je jídlo, voda či bydlení, jsou uspokojitelné, potřeby spojené s vyjadřováním statusu jsou nekonečné a není je možné trvale uspokojit. Výsledkem je mrhání zdroji a nadspotřeba. **Za pouhých 6 let mezi roky 2016–2021 lidstvo spotřebovalo více než 75 % zdrojů, které spotřebovalo za celé 20. století.** Nejlepším příkladem je módní průmysl, který neustále přichází s novými trendy, aby

Graf č. 40

Nadměrná spotřeba je mimo kontrolu

Za pouhých šest let jsme celosvětově spotřebovali více než 75 % toho, co jsme spotřebovali za celé minulé století.

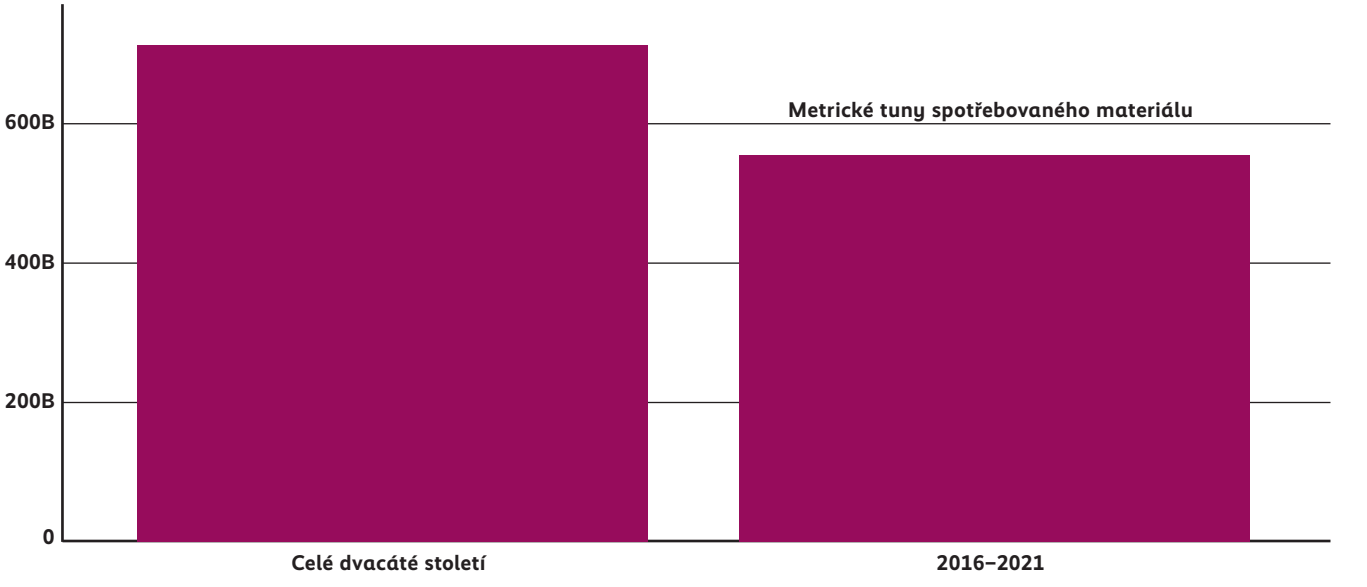

Zdroj: www.linkedin.com

lidé neustále nakupovali nové oblečení. Neprodané oblečení se přitom znehodnocuje a pálí, aby nedošlo ke snížení cen.

Díky značnému růstu produktivity způsobeným technologickým produktem mohlo lidstvo již dávno výrazně zkrátit délku pracovní doby. K tomu však nedochází proto, že lidé potřebují neustále vydělávat, aby udrželi svou spotřebou krok s ostatními a kupovali zboží, které nepotřebují. Dostali jsme se tak do pasti, která nám bere čas na seberealizaci a likviduje životní prostředí. **Lidstvo ještě nikdy nemělo tolik možností a nástrojů k překonávání svých problémů a zároveň ještě nikdy tolik nevyužívalo tohoto potenciálu k jejich dalšímu prohlubování.**

Současný svět potřebuje změnu přístupu ve své hospodářské politice směrem k šetrnému přístupu k planetě a spravedlivému pro lidi. Každá změna má však své odpůrce, kteří těží ze současných nespravedlností a snaží se je proto zachovat. **Role odborů ve 21. století bude stejná jako v minulosti. Odbory budou bojovat za spravedlnost a důstojnost lidí práce.**

Zdroje

ROBINSON, Joan. *Contributions to Modern Economics.* Academic Press, 1978. ISBN 978-0-12-590550-3.

Fabiani, Silvia & Druant, Martine & Hernando, Ignacio & Kwapil, Claudia & Landau, Bettina & Loupias, Claire & Martins, Fernando & Mathä, Thomas & Sabbatini, Roberto & Stahl, Harald & Stokman, Ad. (2006). *What Firms' Surveys Tell Us about Price-Setting Behavior in the Euro Area.* International Journal of Central Banking. 2. 3–47.

Fabiani, Silvia, Suzanne Loupias, Claire, Monteiro Martins, Fernando Manuel and Roberto Sabbatini. 2007. *Pricing Decisions in the Euro Area: How Firms set Prices and Why.* Oxford University Press, New York.

SAMUELSON, Paul Anthony a NORDHAUS, William D. *Ekonomie.* Praha: Svoboda, 1991. ISBN 80-205-0192-4.

Chang, Ha-Joon. *23 věcí, které vám neřeknou o kapitalismu.* Vyd. 1. Praha: Argo, 2013. 294 s. Aliter; sv. 54. ISBN 978-80-257-0980-1.

Kovanda, Lukáš: *Zvýšení minimální mzdy o 1000 korun je chybou.* Online. Newstream. 2021. Dostupné z: https://www.newstream.cz/nazory/lukas-kovanda-zvyseni-minimalni-mzdy-o-1000-korun-je-chybou. [cit. 2025-01-10].

GDP, PPP. Online. In: *World Bank Group.* Dostupné z: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.PP.CD. [cit. 2025-01-10].

Productivity: output per hour worked, 2019. Online. Our World in Data. Dostupné z: https://ourworldindata.org/grapher/labor-productivity-per-hour-pennworldtable. [cit. 2025-01-10].

Chancel, Lucas, Thomas Piketty, Emmanuel Saez, and Gabriel Zucman. *World Inequality Report 2022.* Harvard University Press, 2022. https://doi.org/10.2307/j.ctv3006zpt.

ANTONOPOULOS, Rania. *The unpaid care work - paid work connection.* Online. Policy Integration and Statistics Department International Labour Office Geneva, 2009. Dostupné z: https://www.ilo.org/media/340286/download. [cit. 2025-01-10].

Kahneman resolves conflict on income-wellbeing study, finds point at which unhappiness stops decreasing for unhappy people. Online. Kahneman-Treisman Center for Behavioral Science & Public Policy. 2023. Dostupné z: https://behavioralpolicy.princeton.edu/news/DK_wellbeing0323. [cit. 2025-01-10].

KOUKOLÍK, František. *Easterlinův paradox.* Online. Týdeník Rozhlas. 2012. Dostupné z: http://www.radioservis-as.cz/archiv12/07_12/07_vidi1.htm. [cit. 2025-01-10].

Meet the doughnut: the new economic model that could help end inequality. Online. World Economic Forum. Dostupné z: https://www.weforum.org/stories/2017/04/the-new-economic-model-that-could-end-inequality-doughnut/. [cit. 2025-01-10].

ADAM, Tomáš; PROCHÁZKA, Jan a SCHWARZ, Jiří. *Dobrý den, máte zisky? A mohli bychom je vidět?* Online. Česká národní banka. 2024. Dostupné z: https://www.cnb.cz/cs/o_cnb/cnblog/Dobry-den-mate-zisky-A-mohli-bychom-je-videt/. [cit. 2025-01-10].

ŤOPEK, Martin a KUČERA, Petr. *Bohatí zaplatí vyšší daně než dosud, většina lidí i firem ale ušetří, plánuje ČSSD.* Online. In: Aktuálně.cz. 2017. Dostupné z: https://zpravy.aktualne.cz/ekonomika/bohati-zaplati-vyssi-dane-nez-dosud-vetsina-lidi-i-firem-ale/r~06e1687af81d11e6984a002590604f2e/. [cit. 2025-01-10].

Cheeseburger u McDonald's zdražil, cena poprvé překročila 30 korun. Online. Idnes. 2020. Dostupné z: https://www.idnes.cz/ekonomika/domaci/mxdonald-s-cheeseburger-zdrazeni-rychle-obcerstveni.A200709_095145_ekonomika_kou. [cit. 2025-01-10].

Průměrné mzdy – 3. čtvrtletí 2024. Online. Český statistický úřad. 2024. Dostupné z: https://csu.gov.cz/rychle-informace/prumerne-mzdy-3-ctvrtleti-2024. [cit. 2025-01-10].

Minimální důstojná mzda. Online. Minimální důstojná mzda. 2024. Dostupné z: https://www.dustojnamzda.cz/. [cit. 2025-01-10].

OBROVÁ, Jana; NAKLÁDALOVÁ, Marie a ŠKROBÁNKOVÁ, Alexandra. Stress as a risk factor of cardiovascular disease. *Hygiena.* 2020, roč. 65, č. 2, s. 56-62.

MISHEL AND, Lawrence a KANDRA, Jori. CEO pay has skyrocketed 1,322% since 1978. Online. Economic Policy Institute. 2021. Dostupné z: https://www.epi.org/publication/ceo-pay-in-2020/. [cit. 2025-01-10].

ŤOPEK, Martin a KUČERA, Petr. *Bohatí zaplatí vyšší daně než dosud, většina lidí i firem ale ušetří, plánuje ČSSD.* Online. In: Aktuálně.cz. 2017. Dostupné z: https://zpravy.aktualne.cz/ekonomika/bohati-zaplati-vyssi-dane-nez-dosud-vetsina-lidi-i-firem-ale/r~06e1687af81d11e6984a002590604f2e/. [cit. 2025-01-10].

Kaklauskas, Arturas & Zavadskas, Edmundas & Binkyte-Veliene, Arune & Kuzminske, Agne & Cerkauskas, Justas & Čerkauskienė, Alma & Valaitiene, Rita. (2020). Multiple Criteria Evaluation of the EU Country Sustainable Construction Industry Lifecycles. Applied Sciences. 10. 3733. 10.3390/app10113733.

GALE, William G. *Taxes and growth – a cautionary graph.* Online. Brookings. 2017. Dostupné z: https://www.brookings.edu/articles/taxes-and-growth-a-cautionary-graph/. [cit. 2025-01-10].

HOPE, David. *Tax cuts for the wealthy only benefit the rich: debunking trickle-down economics.* Online. The London School of Economics and Political Science. 2023. Dostupné z: https://www.lse.ac.uk/research/research-for-the-world/economics/tax-cuts-for-the-wealthy-only-benefit-the-rich-debunking-trickle-down-economics. [cit. 2025-01-10].

Value and distribution of government debt worldwide as of 2024, by country. Online. Statista. 2024. Dostupné z: https://www.statista.com/statistics/1534935/global-government-debt-distribution-by-country/. [cit. 2025-01-10].

PETTINGER, Tejvan. *History of US National Debt.* Online. Economics help. 2021. Dostupné z: https://www.economicshelp.org/blog/3018/economics/history-of-us-national-debt-gdp/. [cit. 2025-01-10].

Post-World War II debt reduction. Online. Office for Budget Responsibility. 2013. Dostupné z: https://obr.uk/box/post-world-war-ii-debt-reduction/. [cit. 2025-01-10].

Gilens M, Page BI. Testing Theories of American Politics: *Elites, Interest Groups, and Average Citizens.* Perspectives on Politics. 2014;12(3):564-581. doi:10.1017/S1537592714001595. Dostupné z: https://www.cambridge.org/core/journals/perspectives-on-politics/article/testing-theories-of-american-politics-elites-interest-groups-and-average-citizens/62327F513959D0A304D4893B382B992B [cit. 2025-01-10].

Billionaire Clans Spend Nearly $2 BILLION On 2024 Elections. Online. Americans for Tax Fairnes. 2024. Dostupné z: https://americansfortaxfairness.org/billionaire-clans-spend-nearly-2-billion-2024-elections/. [cit. 2025-01-10].

POKORNÝ, Jan. *Ukazatele chudoby Česko řadí mezi nejlepší v Evropě. Srovnávání zemí ale kulhá, problém je v definici.* Online. IRozhlas. 2024. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/ekonomika/ukazatele-chudoby-cesko-radi-mezi-nejlepsi-v-evrope-srovnavani-zemi-ale-kulha_2406191834_jkd. [cit. 2025-01-10].

Dalecka, A., Bartoskova Polcrova, A., Pikhart, H. *et al.* Living in poverty and accelerated biological aging: evidence from population-representative sample of U.S. adults. *BMC Public Health* 24, 458 (2024). https://doi.org/10.1186/s12889-024-17960-w

Jakého věku se pravděpodobně dožijeme. Online. Český statistický úřad. 2024. Dostupné z: https://csu.gov.cz/jhm/jakeho-veku-se-pravdepodobne-dozijeme. [cit. 2025-01-10].

Monetární politika

The U.S. is an Oligarchy? The Research, Explained. Online. Represent us. 2014. Dostupné z: https://act.represent.us/sign/usa-oligarchy-research-explained. [cit. 2025-01-10].

LINHARTOVÁ JIŘIČKOVÁ, Barbora. *Koho trápí příjmová chudoba?* Online. Statistika & my. 2024. Dostupné z: https://statistikaamy.csu.gov.cz/koho-trapi-prijmova-chudoba#:~:text=Hranice%20ohro%C5%BEen%C3%AD%20p%C5%99%C3%ADjmovou%20chudobou%20vych%C3%A1z%C3%AD,16%20774%20K%C4%8D%20za%20m%C4%9Bs%C3%ADc.. [cit. 2025-01-10].

SAPOLSKY, Robert M. *Chování: biologie člověka v dobrém i ve zlém.* Zip. Praha: Dokořán, 2019. ISBN 978-80-7363-947-1.

https://www.chicagobooth.edu/review/how-poverty-changes-your-mind-set

WALTON, Alice G. Walton. How Poverty Changes Your Mind-Set. Online. Chicago

Booth Review. 2018. Dostupné z: https://www.chicagobooth.edu/review/how-poverty-changes-your-mind-set. [cit. 2025-01-10].

DYVIK, Einar H. Gini coefficient in OECD and affiliated countries based on disposable income as of 2022, by country. Online. Statista. 2024. Dostupné z: https://www.statista.com/statistics/1461858/gini-index-oecd-countries/. [cit. 2025-01-10].

MAIALEH, Robin a ČERVENKA, Filip. Česká společnost a ekonomické nerovnosti. Online. Dostupné z: https://www.rilsa.cz/wp-content/uploads/2023/11/Pruvodni-text-k-seminari-C%CC%8Ceska%CC%81-spolec%CC%8Cnost-a-ekonomicke%CC%81-nerovnosti-6.-12.-od-14-hod.-Praha-Kampus-Hybernska-E.1-Sal.pdf. [cit. 2025-01-10].

HOVORKOVÁ, Kateřina a KROPÁČEK, Jiří. Platové „nůžky" a mzdy nestíhající inflaci. Velký přehled mapuje trh práce v Česku. Online. Aktualně.cz. 2023. Dostupné z: https://zpravy.aktualne.cz/ekonomika/infografika-ke-mzdam-a-zamestnani/r~eec-880fea61511ed82b7ac1f6b220ee8/?fbclid=IwAR0SBcEF4KInGNLypePd-CJ4Wfsb0eH6mchYISHddhJERl22C1nmvmBFYEuA. [cit. 2025-01-10].

KRAWIECOVÁ, Nela. Studie: Česko je rovnostářské v příjmech, u majetku panuje větší nerovnost než v USA nebo Británii. Online. IRozhlas. 2021. Dostupné z: https://bmcpublichealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12889-024-17960-w. [cit. 2025-01-10].

https://taxfoundation.org/data/all/eu/top-personal-income-tax-rates-europe-2024/

MENGDEN, Alex. Top Personal Income Tax Rates in Europe, 2024. Online. In: Tax Foundation Europe. 2024. Dostupné z: https://taxfoundation.org/data/all/eu/top-personal-income-tax-rates-europe-2024/. [cit. 2025-01-10].

ENACHE, Cristina. Corporate Income Tax Rates in Europe, 2024. Online. In: Tax Foundation Europe. 2024. Dostupné z: https://taxfoundation.org/data/all/eu/corporate-tax-rates-europe-2024/. [cit. 2025-01-10].

Aziz N. Berdiev & James W. Saunoris, 2019. „On the Relationship Between Income Inequality and the Shadow Economy," Eastern Economic Journal, Palgrave Macmillan;Eastern Economic Association, vol. 45(2), pages 224-249, April.

Dostpné z: https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2015/sdn1513.pdf [cit. 2025-01-10].

Allen, Robert C., 2009. „Engels' pause: Technical change, capital accumulation, and inequality in the british industrial revolution," Explorations in Economic History, Elsevier, vol. 46(4), pages 418-435, October.

Dostupné z: https://www.nuff.ox.ac.uk/Users/Allen/engelspause.pdf [cit. 2025-01-10].

Minimální mzda v Česku a Evropské unii. Online. Českomoravská konfederace odborových svazů. 2024. Dostupné z: https://www.cmkos.cz/18441/minimalni-mzda-v-cesku-a-evropske-unii/. [cit. 2025-01-11].

Esping-Andersen, Gosta. Social foundations of postindustrial economies. 1st pub. New York: Oxford University Press, 1999. ix, 207 s. ISBN 0-19-874201-0.

PIKETTY, Thomas. The rise of the social State in Europe, 1870-2020. Online. In: Thomas Piketty. 2020. Dostupné z: http://piketty.pse.ens.fr/files/equality/pdf/F19.pdf. [cit. 2025-01-11].

PIKETTY, Thomas. *The concentration of property in Sweden,* 1780-2015. Online. In: Thomas Piketty. 2020. Dostupné z: http://piketty.pse.ens.fr/files/ideology/pdf/F5.5.pdf. [cit. 2025-01-11].

Social protection statistics - social benefits. Online. Eurostat. 2024. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Social_protection_statistics_-_social_benefits#:~:text=In%202022%2C%20the%20total%20expenditure,health%20care%20function%20with%2030%25.. [cit. 2025-01-11].

Finanční podpora vysokoškolských studentů v ČR. Online. Idea Cerge Ei. 2021. Dostupné z: https://idea.cerge-ei.cz/zpravy/financni-podpora-vysokoskolskych-studentu-v-ceske-republice-rekonstrukce-systemu-nutna#:~:text=Pr%C5%AFm%C4%9Brn%C3%A1%20m%C4%9Bs%C3%AD%C4%8Dn%C3%AD%20podpora%2C%20p%C5%99%C3%ADm%C3%A1%20i,ohledu%20na%20jejich%20ekonomick%C3%A9%20z%C3%A1zem%C3%AD.. [cit. 2025-01-11].

OECD (2023), *Pensions at a Glance 2023:* OECD and G20 Indicators, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/678055dd-en.

Expenditure on pensions 2021. Online. Eurostat. 2022. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Social_protection_statistics_-_pension_expenditure_and_pension_beneficiaries. [cit. 2025-01-11].

ZÁBOJNÍKOVÁ, Karolína. *Podíl výnosů z daní na HDP se v EU snížil.* Online. Statistika & my. 2024. Dostupné z: https://statistikaamy.csu.gov.cz/podil-vynosu-z-dani-na-hdp-se-v-eu-snizil. [cit. 2025-01-11].

Finanční správa. Online. 2024. Dostupné z: https://financnisprava.gov.cz/cs/vyhledavani?q=p%C5%99%C3%ADjm%C5%AF+pr%C3%A1vnick%C3%BDch+osob. [cit. 2025-01-11].

European Commission: Directorate-General for Taxation and Customs Union, Annual report on taxation 2024 – Review of taxation policies in the European Union, Publications Office of the European Union, 2024, https://data.europa.eu/doi/10.2778/10846

European Commission: Directorate-General for Taxation and Customs Union, Annual report on taxation 2024 – Review of taxation policies in the European Union, Publications Office of the European Union, 2024, https://data.europa.eu/doi/10.2778/10846.

PROKOP, Daniel a KOMÁREK, Jakub. *Zvýšení daně z nemovitosti dopadlo především na chudé domácnosti. Systém vyžaduje komplexní reformu.* Online. PAQresearch. 2024. Dostupné z: https://www.paqresearch.cz/post/zvyseni-dane-z-nemovitosti-dopadne-predevsim-na-chude-domacnosti/. [cit. 2025-01-11].

MINISTERSTVO FINANCÍ – SEKCE VEŘEJNÉ ROZPOČTY. *Státní rozpočet 2023 v kostce.* Online. Ministerstvo financí, 2023. ISBN ISBN 978-80-7586-059-0. Dostupné z: https://www.mfcr.cz/assets/attachments/2023-03-28_Statni-rozpocet-2023-v-kostce_v03.pdf. [cit. 2025-01-11].

KALÍŠKOVÁ, Klára a ŠOLTÉS, Michal. *Spočítali jsme za vás: dopady zrušení superhrubé mzdy, snížení odvodů na sociální pojištění a zavedení daňových prázdnin.* Online. Studie. Praha: Národohospodářský ústav AV ČR, 2022. ISBN 978-80-7344-627-7. Dostupné z https://idea.cerge-ei.cz/files/IDEA_Studie_4_2022_Dopady_zruseni_superhrube_mzdy/IDEA_Studie_4_2022_Dopady_zruseni_superhrube_mzdy.html#p=1 [cit. 2025-01-11]

The Productivity–Pay Gap. Online. Economic Policy Institute. 2024. Dostupné z: https://www.epi.org/productivity-pay-gap/. [cit. 2025-01-11].

Alvaredo, Facundo, Chancel, Lucas, Piketty, Thomas, Saez, Emmanuel and Zucman, Gabriel. *World Inequality Report 2018,* 2018, Cambridge, MA and London, England: Harvard University Press, 2018.Dostupné z: https://wir2018.wid.world/files/download/wir2018-summary-english.pdf

World employment and social outlook: September 2024 update. Online. ILO, 2024. Dostupné z: https://doi.org/https://doi.org/10.54394/OPQH3749. [cit. 2025-01-11].

Kotz, M., Levermann, A. & Wenz, L. The economic commitment of climate change. *Nature* 628, 551–557 (2024). https://doi.org/10.1038/s41586-024-07219-0

Chancel, L. Global carbon inequality over 1990–2019. *Nat Sustain* 5, 931–938 (2022). https://doi.org/10.1038/s41893-022-00955-z

The Circularity Gap Report. Online. 2024. Dostupné z: https://drive.google.com/file/d/15droT_mBFK6Kkd1aO5kPzYFUqLdul2qM/view. [cit. 2025-01-11].

ŠEBESTÍK, Ondřej. *Když krásné nové věci hoří. Proč se topí oblečením a jak se nakládá s dead stockem?* Online. Radio wave. Dostupné z: https://wave.rozhlas.cz/kdyz-krasne-nove-veci-hori-proc-se-topi-oblecenim-a-jak-se-naklada-s-dead-8645376. [cit. 2025-01-11].

COMMONS. *Overconsumption is out of control.* Online. Dostupné z: https://www.linkedin.com/posts/commonsearth_overconsumption-is-out-of-control-activity-7166499389379735552-wZpu. [cit. 2025-01-11].

Varoufakēs, Gianēs. *Foundations of economics: a beginner's companion.* London: Routledge, 1998. xxii, 396 p. ISBN 0-415-17892-4.

Piketty, Thomas. *Capital and ideology.* Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 2020. ix, 1093 stran. ISBN 978-0-674-98082-2.

Hickel J, Hanbury Lemos M, Barbour F. Unequal exchange of labour in the world economy. Nat Commun. 2024 Jul 29;15(1):6298. doi: 10.1038/s41467-024-49687-y. PMID: 39075072; PMCID: PMC11286830.

Hickel, Jason & Dorninger, Christian & Wieland, Hanspeter & Suwandi, Intan, 2022. „Imperialist appropriation in the world economy: drain from the global South through unequal exchange, 1990–2015," LSE Research Online Documents on Economics 113823, London School of Economics and Political Science, LSE Library.

SVOBODA, Jakub. *Česko jako výnosná lokalita. Na dividendách už letos odteklo přes 300 miliard.* Online. Novinky. 2024. Dostupné z: https://www.novinky.cz/clanek/ekonomika-cesko-jako-vynosna-lokalita-na-dividendach-uz-letos-odteklo-pres-300-miliard-40497945. [cit. 2025-01-11].

A Brief Introduction to World Systems Theory. Online. Vision Factory. 2024. Dostupné z: https://www.visionfactory.org/post/a-brief-introduction-to-world-systems-theory. [cit. 2025-01-11]. *A Brief Introduction to World Systems Theory.* Online. Vision Factory. 2024. Dostupné z: https://www.visionfactory.org/post/a-brief-introduction-to-world-systems-theory. [cit. 2025-01-11].

Analýza vývoje příjmů a výdajů domácností ČR v roce 2023. Online. MPSB, 2024. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225504/Anal%C3%BDza+v%C3%BDvoje+p%C5%99%C3%ADjm%C5%AF+a+v%C3%BDdaj%C5%AF+dom%C3%A1cnost%C3%AD+%C4%8CR+v+roce+2023.pdf/a1921b20-d1f9-367a-94f9-e7a6d092d36c?t=1719294043981#:~:text=o%20m%C3%ADra%20materi%C3%A1ln%C3%AD%20a%20soci%C3%A1ln%C3%AD,o%201%2C%20p.%20b.).. [cit. 2025-01-12].

MALÁČOVÁ, Jana [@Jana Maláčová]. *Zaručené mzdy v roce 2024.* Online. 2024. Dostupné z: https://x.com/JMalacova/status/1790392772819591508. [cit. 2025-01-12].

STUPAVSKÝ, Michal. *Přes mírný růst se česká ekonomika stále nachází pod úrovní*

z konce roku 2019. Online. Conseq. 2024. Dostupné z: https://www.conseq.cz/aktuality/zpravy-a-oznameni/pres-mirny-rust-se-ceska-ekonomika-stale-nachazi-pod-urovni-z-konce-roku-2019. [cit. 2025-01-12].

Průměrná roční míra inflace v letech 1998–2023. Online. Český statistický úřad. Dostupné z: https://csu.gov.cz/prumerna-rocni-mira-inflace-v-letech-1998-2023. [cit. 2025-01-12].

Průměrná mzda – vývoj průměrné mzdy, 2025. Online. Kurzycz. 2025. Dostupné z: https://www.kurzy.cz/tema/6476989.html. [cit. 2025-01-12].

Unemployment rate [@Eurostat]. Online. 2024. Dostupné z: https://www.facebook.com/photo.php?fbid=930053305830329&id=100064770036868&set=a.298718162297183. [cit. 2025-01-12].

Tržní a ekonomické cykly: Jak fungují. Online. Etoro. Dostupné z: https://www.etoro.com/cs-cz/investing/market-and-economic-cycles/. [cit. 2025-01-12].

Keen, Steve. Debunking economics: the naked emperor dethroned?. Rev. and expanded ed. London: Zed Books, 2011. xviii, 478 s. ISBN 978-1-84813-992-3.

Bilnder, Alan S. Asking about prices : a new approach to understanding price stickiness. New York: Russell Sage Foundation xiv, 380 pages s. Dostupné online. ISBN 0-87154-121-1, ISBN 978-0-87154-121-5. OCLC 37254380 Dostupné z: https://archive.org/details/askingaboutprice00alan [cit. 2025-01-12].

Ekonomická rovnováha. Online. Wikipedie. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Ekonomick%C3%A1_rovnov%C3%A1ha. [cit. 2025-01-12].

Mills, C. Wright. *Mocenská elita.* Překlad František Kejdana. 1. vydání. Praha: Orbis, 1966. 500 stran. Malá moderní encyklopedie; svazek 53.

PETR BITTNER, Jan Bittner. *Fialovy německé mzdy.* Online. Deník referendum. 2024. Dostupné z: https://denikreferendum.cz/clanek/36926-skrty-fialovy-nemecke-mzdy. [cit. 2025-01-14].

Frey, Carl Benedikt. *Technologická past.* Překlad Martin Štefl. První vydání. Brno: Host, 2021. 540 stran. ISBN 978-80-275-0674-3.

VILÍM, Petr; RÖSCHOVÁ, Michaela; MARKOVÁ, Lucie; PROKOP, Daniel a ŠKVRŇÁK, Michael. *Nízkopříjmoví platí v Česku vyšší daně než vysokopříjmoví. Ukazujeme roli jednotlivých daní.* Online. PAQ research. 2025. Dostupné z: https://www.paqresearch.cz/post/nizkoprijmovi-plati-v-cesku-vyssi-dane-nez-vysokoprijmovi-ukazujeme-roli-jednotlivych-dani/. [cit. 2025-07-04].

TRUST, Sandy; SAYE, Lucy; LENTON, Timothy M.; ABRAMS, Jesse F.; BETTIS, Oliver et al. *Planetary Solvency–finding our balance with nature. Global risk management for human prosperity.* Online. University of Exter, 2025. Dostupné z: https://actuaries.org.uk/document-library/thought-leadership/thought-leadership-campaigns/climate-papers/planetary-solvency-finding-our-balance-with-nature/. [cit. 2025-07-06].

PROKOP, Daniel a ŠKVRŇÁK, Michael. *Evropsky srovnatelnou chudobou trpí pětina Čechů. Jsme v průměru, nikoli premianty EU.* Online. PAQresearch. 2025. Dostupné z: https://www.paqresearch.cz/post/chudoba-cesko-eu/?fbclid=IwY2xjawMc8MFleHRuA2FlbQIxMABicmlkETFJbUpoTDJrT0tPMjFrOXp2AR7A8efEHldTIngs-4em7HJzauPju5SYOclFm_CH_n53WMSxDuAUVrX8deiFWw_aem_LnwgXrZmiFdJYf7_9QAspw. [cit. 2025-08-28].